

Žanrovi predaja u romanu "Prosjaci i sinovi" Ivana Raosa

Boljat, Anđela

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:141198>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

ANĐELA BOLJAT

**ŽANROVI PREDAJA U ROMANU „PROSJACI I SINOVI“ IVANA
RAOSA**

DIPLOMSKI RAD

SPLIT, 2015.

Odsjek za *Hrvatski jezik i književnost*

Hrvatski jezik i književnost

Kolegij *Povijesne predaje*

**ŽANROVI PREDAJA U ROMANU „PROSJACI I SINOVI“ IVANA
RAOSA**

Studentica:

Andela Boljat

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2015. godine

KAZALO

Uvod	4
1. Interferencije usmene i pisane književnosti	6
2. Tematsko-motivski svijet u romanu „Prosjaci i sinovi“	12
3. Predaje u romanu „Prosjaci i sinovi“	15
3.1. Demonske (demonološke) predaje	17
3.2. Eshatološke predaje	27
3.3. Etiološke predaje	27
3.4. Mitske/mitološke predaje	30
3.5. Povijesne predaje	37
3.6. Pričanja iz života	56
Zaključak	70
Prilog	73
Literatura	79
Sažetak	81
Summary	81

Uvod

Ivan Raos, rođen je u Medovu Docu 31.12.1920. godine, a upisan u knjigu rođenih 1. 1. 1921. godine. Već tim činom otpočeo je život kao prevarant iako on osobno to nije smatrao prijevarom objasnivši kako „*ne prevariše ni oštetiše brata iskrnjega, već tamo neku vojsku, neku državu što jadnom puku nikada ništa ne donosi, već vazda odnosi*“.¹

Slika 1: Ivan Raos²

Pučku školu, odnosno prvih pet razreda, pohađao je u Grabovcu (razdoblje opisano u romanu, „*Vječno nasmijano nebo*“), a potom je školovanje nastavio u Biskupskoj klasičnoj gimnaziji u Splitu (opisao u romanu „*Žalosni Gospin vrt*“). Svoj odlazak u sjemenište Raos je objasnio Vlatku Pavletiću u Razgovoru o književnom stvaranju: „*U prošlosti su za siromahe, osim motike, postojala samo dva puta: crveno ili crno, vojnik ili svećenik. (...) Ja, koji sam ponajviše volio junačke pjesme – i narodne, i Kačićeve – sa strahom i gnušanjem pobjegoh od krvave sablje i puške ubojite, da se sklonim pod okrilje crne mantije. Kasnije me izbacije i iz tog utočišta, kao što će me u tom jalovom životnom putu počesće izbacivati...*“³

Svojim djelima potvrdio je svoj osamljeni društveni i literarni profil.⁴

„*I tako cijelog života. Dokazuj da možeš i to i ono, i bolje! I da sve to možeš sam. Sam! Ništa mi ne preostaje, već da se i unaprijed dokazujem i prkosim, naravno, u okviru*

¹ Raos, Ivan *Kratka autobiografija*, AGM, Zagreb, 1997, str. 1207.

² <http://imotski.net/ivan-raos/> (pristupljeno 19. lipnja 2015.)

³ Pavletić, Vlatko *Razgovor s Ivanom Raosom. Pisanjem se ne popravlja svijet*, U: Misaono osjećanje mjesta. Razgovori o književnom stvaranju, NZMH, Zagreb, 1995, str. 155-161.

⁴ Ivan Raos u Razgovoru s Vlatkom Pavletićem podcrtao je svoju neopisivu želju za slobodom riječima: „ja sam, primjerice, u ime hlepnje k potpunoj slobodi ličnosti, u splitskom javnom pišaoniku osnovao vlastitu stranku, koja osim mene ne smije imati niti jednog člana.

moćnosti. To mi je baština djedova, to mi je srčika naravi. Valjda ću i umrijeti samo zato, da dokažem da i to mogu.“⁵

Baština predaka, zavičaj i njegovo djetinjstvo čini srž Raosovoga književnoga opusa.⁶

Usmenu književnost mogli bismo pojednostavljeno definirati kao svjedočanstvo o ljudima, narodima i čovječanstvu koje se prenosi s koljena na koljeno usmenom predajom.⁷

Maja Bošković Stulli objašnjava kako usmena književnost može se shvaćati kao *umjetničko folklorna komunikacija u jezičnom mediju, promatrana na razinama tekture i teksta, uz dramatizaciju tekture i kontekst, iz aspekta folklora te se iz aspekta književnosti može shvaćati kao estetska obavijest koja je proizašla iz prirodne jezične komunikacije a sačuvana je u zapisu koji je odvojen od dramatizacije tekture i konteksta, ali svjedoči posredno i o njima.*⁸

Osim što je najstarija i najdugotrajnija književnost nastala usmenim putem, Marko Dragić ističe kako ona sadrži višestoljetne i višemilenijumske po(r)uke. Namjena usmene književnosti je utilitaristična, didaktična i edukativna. Jedna od njenih karakteristika je općedruštvena korisnost.⁹

Kako svaka kultura ili zajednica čuva svoje najstarije tradicije jedino u usmenom obliku; a u zapisima hrvatske usmene književnosti je pohranjeno veliko književno, kulturno, etnološko i antropološko blago našeg naroda koje je imalo veliki značaj u očuvanju nacionalnog i vjerskog identiteta Hrvata, kao i poštivanje drugih naroda i/ili vjera s kojima ostvaruju bilo kakav oblik suživota.¹⁰

Pojavom grafije, javlja se pisana književnost koja je, iako druga(čija) vrsta književnosti, omogućila zapisivanje usmene književnosti da bi je očuvali od zaborava i promjene (barem one dijelove koji su došli do nas) te se tako nastoji čuvati kulturni, nacionalni i vjerski identitet. Zapis usmenog teksta je naprosto prekodiranje poruke iz izvornog medija u novi oblik. Usmena književnost u tom slučaju postaje pisani tekst, iz

⁵ Raos, Ivan *Kratka autobiografija*, AGM, Zagreb, 1997, str. 1209; Pavletić, Vlatko *Razgovor s Ivanom Raosom. Pisanjem se ne popravljaju svijet*, U: Misaono osjećanje mjesta. Razgovori o književnom stvaranju, NZMH, Zagreb, 1995, str. 155-161.

⁶ Šimundža, Drago *Pogled u književno djelo Ivana Raosa, Ivanu Raosu in memoriam*, U: Crkva u svijetu, Vol. 22, br. 3, Rujan 1987, str.276; Lederer, Ana: *Ivan Raos*, Meandar, Zagreb, 1998, str. 166; Kekez, Josip: *Prva hrvatska rečenica*, NZMH, Zagreb, 1988, str.276.

⁷ Dragić, Marko: *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*; FFST, Split, 2008, str.10-11.

⁸ Bošković Stulli, Maja: *Povijest hrvatske književnosti ,knj. 1*, Liber Mladost, Zagreb,1978, str.18.

⁹ Dragić, Marko: *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*; FFST, Split, 2008, str. 9-12; Kekez, Josip: *Usmena književnost*, U: *Uvod u književnost*, Globus, Zagreb, 1988.

¹⁰ Dragić, Marko: *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*; FFST, Split, 2008, str. 10; Botica, Stipe: *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, ŠK, Zagreb, 1995, str. 5-6; Banov Depope, Estela : *Povijesna tipologija zapisa hrvatskih usmenih tradicija*, U: *Zbornik Ivana Mimice*, Biblioteka školskog vjesnika 1, Split, 2003, str. 23.

auditivnog oblika prelazi u vizualnu grafičku formu. Proces pretvaranja hrvatskih usmenih tradicija i književnosti u grafičke zapise sustavno se može pratiti od kraja XV. stoljeća, kada je Petar Hektorović¹¹ među prvima istaknuo važnost zapisivanja usmenoknjiževnih oblika.¹²

U ambijent Imotske rajine Raos je ukomponirao desteračke pjesme, poslovice, zagonetke, predaje i ostale usmenoknjiževne vrste. Stoga ovaj roman, kojeg autor naziva kronikom Imotske krajine od turskih vremena do sredine XX. stoljeća, možemo smatrati iznimnim umjetničkim djelom u kojem su se pisana i usmena književnost stopile u svojevrsan, specifičan, hibrid. Sve usmenoknjiževne vrste koje su našle mjesto u ovom djelu dio su one baštine djedova koju Raos ističe, a koja je dio mentaliteta prikazanog mikrokozmosa. U našoj književnosti nipošto nije strana interakcija usmene i pisane književnosti. Mnogi naši pisci koristili su se dijelovima usmene književnosti pri stvaranju onih djela koja pripadaju pisanoj književnosti, kao što su: Hektorović, Vetranović, Nalješković, Pelegrinović, Dž. Držić, Relković, Šenoa, Krleža, Nazor, Brliž-Mažuranić, Kaleb i dr.¹³

1. Interferencije usmene i pisane književnosti

Hrvatska usmena književnost stoljećima egzistira u svijesti svojih govornika; pamćena, pripovijedana i prenošena hrvatskim jezikom još uvijek egzistira usporedo s pisanom književnošću. Višestruke su interferencije usmene i pisane književnosti: zapisivanje usmenoknjiževnih primjera i inkorporiranje u djela, nadahnjivanje usmenom književnošću, pisanje po uzoru na usmenu književnost, izvorni zapisi usmenoknjiževnih primjera.¹⁴

Fenomen prenošenja sadržaja, tema i motiva, pa i cijelih usmenoknjiževnih tvorevina iz usmene u pisanu književnost, shvaća se kao vid intertekstualnosti, tj. odnos između dva ili više tekstova, koji bitno utječe na način na koji se čita tekst unutar kojeg je evidentan utjecaj drugog teksta, a može se manifestirati na mnogo različitih načina. Pisci brojnih djela svjetske književnosti upravo su u usmenoj književnosti nalazili inspiraciju za svoja djela. Svijet usmene književnosti izgrađen od iznimno bogatog repertoara motiva, likova, tema, izražajnih

¹¹ Marko Dragić ističe kako je Petar Hektorović u *Ribanju* zapisao, odnosno inkorporirao, dvije bugaršice te istaknuo nužnost takve prakse, a Stanko Vraz 1842. godine u *Kolu* piše da narodne usmene umotvorine treba zapisivati onako *kako izvire z ustivih narod*, pa su nam ta pravila poznata kao Hektorović- Vrazov zakon, kako je Josip Kekez imenovao.

¹² Banov Depope, Estela : *Povijesna tipologija zapisa hrvatskih usmenih tradicija*, U: *Zbornik Ivana Mimice*, Biblioteka školskog vjesnika 1, Split, 2003, str.23-24.; Botica, Stipe: *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, ŠK, Zagreb, 1995, str.10; Dragić, Marko: *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*; FFST, Split, 2008, str.13.

¹³ Kekez, Josip: *Prva hrvatska rečenica*, NZMH, Zagreb, 1988, str.83-289; Bošković Stulli, Maja:

¹⁴ Dragić, Marko: *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*; FFST, Split, 2008, str. 11-12.

sredstava te pogleda na društvo i život – već stoljećima uspijeva prodrijeti u književnost i u umjetnost uopće. Takve interferencije su poznate u hrvatskoj književnosti još od srednjeg vijeka kada se autori inkorporirali u svoja djela brojne primjere usmene književnosti, cjelovito ili fragmentirano.¹⁵ Petar Hektorović je u svom putopisu s početka XVI. stoljeća pisao o stvarnim hvarskim ribarima, inkorporirao bugarštice, a tu se našla i počasnica, koju Maja Bošković Stulli veže uz tradicionalnu korčulansku počasnicu¹⁶, zatim opisuje stare običaje društvene i vjerske, a pri samom kraju eksplicira oduševljenost ljepotom zavičaja.¹⁷ Iako se najčešće navodi Hektorović kao jedan od najranijih autora s izraženim slojem usmenoknjiževne, etnološke i folklorne građe, nekoliko desetljeća ranije i Juraj Šižgorić u svom djelu „O položaju Ilirije i grada Šibenika“ u 17. poglavlju ostavio bogatu građu kako književnosti tako i etnologiji i folkloristici u vidu opisa običaja, poslovice, naricaljki te pjesama (svadbenih i ljubavnih).¹⁸ Osim inkorporiranja narodne književnosti, kojemu je pribjegao i Raos u romanu „Prosjaci i sinovi“, za ovaj diplomski rad iznimno je važno napomenuti kako je stvaranje po uzoru na usmenu književnost našlo odjeka u hrvatskoj pisanoj književnosti.

Ove osnovne činjenice svojevrsna su uvertira u iščitavanje kapitalnog djela Imotske krajine jer je Raos na izniman i originalan način doveo u interakciju usmenu i pisanu književnost. Inkorporirao je usmenoknjiževna djela u svoju prozu, ali i produbio tu interakciju brojnim pjesmama koje je sam sastavio u pučkoj maniri.¹⁹

Ne iznenađuje činjenica što se pri stvaranju ovog djela autor vodio Hektorović - Vrazovim zakonom²⁰ s obzirom na činjenice koliko je vezan za rodni kraj i ljude s tog kamenjara. Iako je u više navarata Raos istaknuo kako su svi likovi i događaji ovog romana izmišljeni, ipak roman zrcalno odražava mentalitet tog kraja u određenom povijesnom vremenu, odnosno onih stotinjak godina u koje je smještena radnja te je usmenoknjiževna potka neodvojivi sloj tog romana. Maja Bošković Stulli ističe kako se iz usmenoknjiževnih

¹⁵ Maja Bošković Stulli i Divna Zečević napominju kako su posebno bili popularni egzempli - umetnute priče, sa zadaćom da bude uzoran primjer ljudskih odlika i slabosti.

¹⁶ Bošković Stulli, Maja: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, Liber Mladost, Zagreb, 1978, str. 192.

¹⁷ Kožić, Maja: *O važnosti Petra Hektorovića i njegova putopisnog spjeva „Ribanje i ribarsko prigovaranje“ za povijest hrvatske etnologije*, U: *Studia Ethnologica Croatia*, Vol.6, Zagreb, 1994, str. 201-207; Hektorović, Petar: *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, MH, Zagreb, 1999, str. 21.

¹⁸ Grbelja, Josip: *Interakcije usmene i pisane književnosti*, U: *Zbornik Ivana Mimice*, Biblioteka školskog vjesnika 1, Split, 2003, str. 80; Šižgorić, Juraj: *O smještanju Ilirije i grada Šibenika*, Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1981.

¹⁹ Pavletić, Vlatko: *Razgovor s Ivanom Raosom. Pisanjem se ne popravlja svijet*, U: *Misaono osjećanje mjesta. Razgovori o književnom stvaranju*, NZMH, Zagreb, 1995, str. 214.

²⁰ Banov Depope, Estela: *Povijesna tipologija zapisa hrvatskih usmenih tradicija*, U: *Zbornik Ivana Mimice*, Biblioteka školskog vjesnika 1, Split, 2003, str.23; Dragić, Marko: *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, FFST, Split, 2008, str. 23.

priča i pjesama može iščitati lokalna povijest, koja je uzorak u malom šireg zbivanja, ali i razna nehotična svjedočanstva o povijesnoj zbilji, pojedinca, zajednice ili pak društva u cjelini.²¹ Raos je objasnio kako se oslanjao isključivo na maštu, ne koristeći nikakve skice, ni bilješke pri pisanju ovog romana: *Ne mogu unaprijed planirati, radnja se postupno razvija po nekoj svojoj unutrašnjoj i strogo određenoj zakonitosti. (...) Kad znaš kako postupam, onda ti je jasno da mi nisu potrebne nikakve skice, nikakvi nacrti, pa ni zabilješke. Ta sve ono bitno – povijest svog naroda i svojih ljudi, značaj, osobine, navike, kulturu i mikrokulturu, i sve ostalo – nosim u sebi, u nekom znanju, iskustvu, pa i u samoj naravi svojoj.*²²

On je, dakle, od isjeckanih i ispresijecanih događaja, ljudi, zajednica stvorio savršen kolaž, sliku koja upravo takva treba biti s obzirom na poruke koje šalje. Ovaj roman čine njegova iskustva, odnosno zbir njegovih iskustava koji su obilježeni zavičajem. A taj zavičaj obilježili su narodne predaje, poslovični narodni govor, deseteračke pjesme i ostala usmenoknjiževna baština. Sam pripovijedni stil temelji na usmenoknjiževnom stilu.²³

Josip Kekez primjećuje kako sam fabularni tok formiraju sve forme narodnog života, od književnosti (lirske i epske poezije, poslovice, narodnog dramskog stvaralaštva; narodne retorike, zdravice, rugalice, brojalice, egzorcizma; narodne pripovijetke) preko obreda i običaja, poganskih vjerovanja, do kolokvijalnog modeliranog izražavanja, koje se oblikuje na gradi bogate usmene tradicije kao realno ambijentalnog – životnog podataka.²⁴

Likovi, realistički i stvarni, istodobno su mitski utemeljeni kao predstavnici pučke mudrosti i životnog pragmatizma: njihovi dijalozi puni su mudrosti, poslovičnosti, humora, ironije i poezije.²⁵

Iz Raosovog proznog opusa mogla bi se složiti cijela jedna zbirka poslovice i onih retoričkih oblika koji se u literaturi nazivaju sitnim usmenoknjiževnim oblicima, odnosno mikrostrukturama.²⁶

Mi ćemo izdvojiti tek jedan neznatni dio, koji će ipak ilustrirati brojnost i djelotvornost u romanu, a koji su najčešće i naslovi pojedinih poglavlja: „S ramena svojega kruh ćeš svoj jesti“²⁷, „Kali se, sinko, i zanat mi kuj!“²⁸, „Što si dalji od svjetla, bliži si sljepoći;

²¹ Bošković Stulli, Maja: *O usmenoj tradiciji i o životu*, Konzor, Zagreb, 1999, str. 15-22.

²² Pavletić, Vlatko: *Razgovor s Ivanom Raosom. Pisanjem se ne popravlja svijet*, U: *Misaono osjećanje mjesta. Razgovori o književnom stvaranju*, NZMH, Zagreb, 1995, str. 178.

²³ Lederer, Ana: *Ivan Raos*, Meandar, Zagreb, 1998, str. 187.

²⁴ Kekez, Josip: *Prva hrvatska rečenica*, NZMH, Zagreb, 1988, str. 299.

²⁵ Donat, Branimir: *O romanima Ivana Raosa*, U: *Na početku kraj*, NZMH, 1984, str. 353; Mihanović, Nedjeljko: *Neorealistička struktura u raosovu romanu „Prosjaci i sinovi“*, U: *Raosov zbornik 1*, Imotski, 2005, str. 185.

²⁶ Dragić, Marko: *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, FFST, Split, 2008, str. 521; Botica, Stipe: *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, ŠK, Zagreb, 1995, str. 261.

²⁷ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 7.

što si dalje od studenca, bliži si žeđi i što si dalji od počela, bliži si đavlu paklenomu“²⁹, „Oči jedoše kiselo grožđe, a sinovima utruše zubi“³⁰, „Pametnije ti je svašta jesti nego svašta govoriti“³¹, „Kog su zmije klale i gušterice se boji!“³², „S kim si onakav si, nema sveta među prokletima.“³³, „Živio rat! Budali tat, pametnu brat!“³⁴, „Takav ti je čovjek za malo silenosti, za malo lažne hvale i slave stoput će đavlu dušu prodati.“³⁵, „Noktom u ledinu i pete k vjetru, da te sve vile uhvatile ne bi...“³⁶ itd.

U literaturi se ističu dvije bitne odrednice Raosove naracije: usmena knjižnost i narodni jezik s jedne strane te biblijski faktor s druge.³⁷ Nakon biblijski markirane anateme na vlastiti narod, na samom početku; uglavljena su interpolirana svjedočanstva na davna vremena koja evociraju samim epskim stilom kojim su napisana.

Kronološko pripovijedanje prvi put se prekida interpoliranim zapisom *Svjedočanstva Đačeta – Nedoučeta* u prvom dijelu romana koji donosi genealogiju Kikaševе obitelji, od najstarijeg (poznatog) pretka Jurasa Garića zvanog Prpe i njegove žene Anđelije, uz prikaz krvavih hajdučkih vremena u Imotskoj krajini. Pisano stilom starih kronika, ne zaustavlja se samo na povijesnim činjenicama nego se donosi i tumačenje (povijesnih) sudbina hrvatskih prostora općenito. Potom don Pavao Čikeš čita svoje zapise u kojem nastavlja pripovijedati o Prpinim potomcima s bitnim ispravicima o usudu hrvatskih prostora, samim tim i Imotske krajine. U svojoj verziji događaja početak prosjačkog zanata veže uz predaju o Zvonimirovoj kletvi.³⁸

Ana Lederer smatra kako je ulomak don Pavlova zapisa nacrtno mjesto koje ukazuje na tematski i izražajni sustav cijelog romana, a posebno njegovog prvog dijela.³⁹

Brojnost i obilje utkane poezije nužno je potkrijepiti s nekoliko izdvojenih primjera:

*Mila mati, nemoj meni dati
s našim Divcem ni u svili spati!*⁴⁰

²⁸ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, str. 31.

²⁹ Ibidem, str. 81.

³⁰ Ibidem, str. 209.

³¹ Ibidem, str. 210.

³² Ibidem, str. 396.

³³ Ibidem, str. 453.

³⁴ Ibidem, str. 510.

³⁵ Ibidem, str. 551.

³⁶ Ibidem, str. 613.

³⁷ Kekez, Josip: *Prva hrvatska rečenica*, , NZMH, Zagreb, 1988, str. 286; Mihanović, Nedjeljko: *Neorealistička struktura u raosovu romanu „Prosjaci i sinovi“*, U: Raosov zbornik 1, Imotski, 2005, str.187.

³⁸ Lederer, Ana: *Ivan Raos*, Meandar, Zagreb, 1998, str. 174; *Ljetopis popa Dukljanina*, U: Pet stoljeća hrvatske književnosti I; Hrvatska književnost srednjeg vijeka, MH, 1969, str.78-79; Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 140-145.

³⁹ Lederer, Ana: *Ivan Raos*, Meandar, Zagreb, 1998, str. 178-179.

*Žari, jari, turske kule pali,
ruši dvore, pustoši obore,
a od blaga što se vuć' ne more,
neka gori od mraka do zore,
da pečemo ovna devetaka:
malo za se, malo za jataka.
Vadi kame, vadi puške male,
šare štono usrid čela pale.
Kravlju turskom omasti dolame,
strvinama napuni sve jame,
deri bule dok se ne ogule,
staro sici a mlado zatuci.
Da nam žive knezovi 'ajdući!'.⁴¹*

*Što se bili Prpina Glavica⁴²:
jal su snizi, jal su labudovi,
jal divojke nidra otkrivaju,
bila nidra, pod bilon prsnicon?
Nit su snizi, nit su labudovi,
nit divojke otkrivaju,
bila nidra pod bilon prsnicon,
već pribili dvori Matanovi...⁴³*

U pjesmama su tematizirane povijesne, mitske i socijalne teme koje prate radnju romana, što smo ilustrirali izdvojenim primjerima. Ishitrenim osmercima na kraju romana autor je eksplicirao funkciju ambijentalnih ojkalica i gangi unutar romana:

*Ta sva povijest moga roda
s guslinih se žica čuje.*

⁴⁰ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 15.

⁴¹ Ibidem, str. 108.

⁴² Pjesma inspirirana *Hasanaginicom*, odnosno antitezom kojom počinje najpoznatija hrvatska usmena balada, prvi put zapisanom u *Putu po Dalmaciji* talijanskog putopisca Alberta Fortisa koji ju je nazvao morlačkom baladom.

⁴³ Ibidem, str. 403.

*Svu tu povijest u dva slova
nama ganga poručuje!⁴⁴*

Autor je objasnio kako se našlo obilje usmenoknjiževnih vrsta u njegovim romanima: *Rekoh, ponajprije sam propjevao, pa se, eto, ni pod stare dane ne mogu pomiriti s promašenim pjesnikom. Otud toliko šašavih pjesmica u mojoj prozi. A tu je i urođeni prkos raosovski: što mogu drugi, mogu i ja! Otud i kovanje vlastitih poslovice već u ranom djetinjstvu! Otud toliko poslovice, izreka, doskočica, pošalice, pjesmica (...) gange i deseterci... Kao neke arabeske kroz cijelu moju prozu. Čini se da ponekad ti umeci pojašnjavaju radnju i junaka radnje!*⁴⁵

Ono što je, za razliku od gore pobrojanih oblika usmene književnosti, teže odvojivo jer posjeduje izvjesnu dozu apstraktnosti, ali nije ništa manje uočljivo - jesu atmosfera, ugođaj i promišljanje iz narodne književnosti, čiji je vjerodostojni baštinik bio i sam Raos, ali i iz života kakav se još pamtio i živio u njegovo vrijeme. Likovi koji izgovaraju navedenu usmenoknjiževnu građu romana podsjećaju na junake narodnih priča i pjesama. U literaturi se često povlače paralele između Kikaša i Ere, Tiltona, Petrice Kerempuha, Rabelaisovim junacima, itd.⁴⁶

Pa i njihove smrti su epske; Kikaš, pop Pavao Čikeš, Jokaš i Potrka (Matan) umiru kao što su umirali junaci drevnih spjevova – svjesno, pogleda uprta u daljinu, ali tek nakon održane predsmrtne propovijedi.⁴⁷ U te propovijedi su utkane refleksije o nacionalnoj problematici, odnosno hrvatske državotvornosti, samostalnosti i slobodi hrvatskog naroda. Iako je Raos spretno iskoristio usmenoknjiževnu potku preko koje propituje Zvonimirovu kletvu i vječna hrvatska pitanja upravo to je izazvalo stroge cenzure romana i serije te marginalizaciju samog pisca.⁴⁸

⁴⁴ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 674.

⁴⁵ Pavletić, Vlatko: *Razgovor s Ivanom Raosom. Pisanjem se ne popravlja svijet*, U: *Misaono osjećanje mjesta. Razgovori o književnom stvaranju*, NZMH, Zagreb, 1995, str. 214.

⁴⁶ Donat, Branimir: *O romanima Ivana Raosa*, U: *Na početku kraj*, NZMH, Zagreb, 1984, str. 353; Lederer, Ana: *Ivan Raos*, Meandar, Zagreb, 1998, str. 170.

⁴⁷ Lederer, Ana: *Ivan Raos*, Meandar, Zagreb, 1998, str. 630; Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 281-283; Donat, Branimir: *O romanima Ivana Raosa*, U: *Na početku kraj*, NZMH, Zagreb, 1984, str. 355.

⁴⁸ Posebo su zanimljive predsmrtne propovijedi don Petra Omišanina i Matana – Potrke; don Petar po uspostavi starojugoslavenskog režima smatra samog sebe očevicom „još jedne smrti živog hrvatstva“ i proriče pomor u (hrvatskom) narodu, dok Potrka na samrtnoj postelji predviđa kako će radi „ustaških grijeha“ Božja srdžba sručiti se na Hrvate jer su se suprostavili njegovu davnom prokletstvu i zbog toga će jedini „biti proglašeni narodom krvavim i krvničkim“. (Raos 1971:518,631)

Ana Lederer, autorica monografije o Ivanu Raosu, ističe kako njegova zvučnost i ritmičnost njegovih rečenica proizlazi iz deseteračkog i osmeračkog stiha, a specifični idiolekt „Prosjaka i sinova“ temelji se na sveukupnom jezičnom izričaju i leksiku usmene književnosti kao i pučke pripovjedačke tradicije. *Magija tog svijeta i jezika koji tradira iz usmene i pučke tradicije, kanali su kojima Raos romanom proizvodi mit o imotskom zavičaju i ljudima.*⁴⁹

2. Tematsko-motivski svijet u romanu „Prosjaci i sinovi“

Kronika o životu u Imotskoj krajini sadrži veliki narodnoknjiževni repertoar koji je neraskidivo vezan uz običaje i vjerovanja tog prostora. Moramo se složiti s tvrdnjom Josipa Kekeza kako fabularni tok „Prosjaka i sinova“ formiraju sve forme narodnog života, od književnosti preko obreda i običaja, poganskih vjerovanja do kolokvijalnog izražavanja, koje se oblikuje na građi bogate usmene tradicije kao realnog ambijentalno-životnog podatka.⁵⁰

Prosjaci su kao dio svog zanata prigrlili epske pjesme, molitve i kletve.⁵¹ Stoga je prirodna njihova brojnost u ovom romanu. Narodne pjesme najčešće su govorile o hajducima, minulim junačkim vremenima, bojevima s Turcima i Mlečanima i kao takve ih je Raos uspješno inkorporirao u ovu prosjačku sagu. Svakako je nužno, među njima, istaknuti gangu. Ganga je oblik narodnog pjevanja koji se stvara *ad hoc* te je simbol Dalmatinske zagore koji se čuva i njeguje do danas.⁵²

Najčešće su se stvarale i pjevale na seoskim sijelima koja su se održavala u kućama. Na sijelima su se kazivali i narodne priče, tj. predaje, o mitskim bićima, slavnim junacima i mještanima. Teme i motive narodnih pjesama i predaja koristio je i Raos u „Prosjacima i sinovima“.

Najčešće mitološko biće spominjano u Zagori, ali i europskoj mitologiji, jest vila.⁵³ Vile su, prema legendi, kćeri koje su Adam i Eva zatajili pred Bogom. Bajkovite ljepotice, najčešće u dugim bijelim haljinama, zlatnožute duge kose, svijetlih očiju (zelenih ili plavih), bajkovitog glasa imaju jednu tajnu koju znaju samo oni koji su ih vidjeli – jednu magareće ili konjsko kopito ili pak kozji papak. A junaci kojima su one pomogle ne smiju odati njihovu

⁴⁹ Lederer, Ana: *Ivan Raos*, Meandar, Zagreb, 1998, str. 191.

⁵⁰ Kekez, Josip: *Prva hrvatska rečenica*, NZMH, Zagreb, 1988, str. 295-296.

⁵¹ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 262-263.

⁵² Ujević, Ante: *Imotska krajina*, MH, Imotski, 1991, str. 355; Kekez, Josip: *Prva hrvatska rečenica*, NZMH; Zagreb, 1988, str. 296-297.

⁵³ Dragić, Marko: *Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije*; U: *Kultovi, mitovi i vjerovanja u Zagori*, Unešić, 2012, str. 194.

tajnu koju su vidjeli jer samo u tom slučaju vile se osvećuju.⁵⁴ S obzirom koliko su duboko ukorijenjene u tradiciju Imotske krajine, morale su svoje mjesto naći u Raosovoj prozi.

Cijeli mitski svijet Zagore Raos je popisao u strahovima mladog Matana Potrke.

Sekundarni žanrovski sustav romana ostvaren kroz forme usmenog govorenja čine uzrečice, poslovice, kletve, brojalice i zdravice. To su zapravo oni žanrovi usmene književnosti, u literaturi poznati kao tzv. mali ili sitni oblici.⁵⁵ Upravo vrstama sekundarnog žanrovskog sustava autor je govorni i mimički karakterizirao likove.⁵⁶

Ova problematika može biti predmet jednog opširnog znanstvenog rada jer sve ove vrste u „Prosjacima i sinovima“ zastupljene su u velikoj mjeri. Stoga ćemo ih nekoliko navesti kako bi ilustrirali njihovu brojnost, naracijske i jezične funkcije.

- ❖ „Na mladu se rane brzo suše, a kraste još brže otpadaju. Ali i mlad se češe gdje ga svrbi.“⁵⁷
- ❖ „Ako te oko tvoje sablazni, iskopaj ga!“⁵⁸
- ❖ „Svak' čin' št' mora. I pratar, i čov'k, i ž'vina. I lud' ž'nsko.“⁵⁹
- ❖ „Zdrav mi opet, ne bio proklet! Rukom ručio, srcem kučio, bačvu do novog mučio! S mladim spavao, sa starim večeravao, s ćoravim blago raskrštavao! Vazda pio, nikad se ne opio! Suh ti barut u rogu bio, tane ti oko pratilo, tuđe po brdu mlatilo! Što meni želio, to ti se vratilo!“⁶⁰
- ❖ „Evo vruće, nadujte guće! Driješite kajase, pečeno preda se! Opeke meni, butove mi ženi! Navali, narode, gladni, prosjački...“⁶¹
- ❖ „Kud hodio, trava ne nicala! Gdje legao, trnje izrastalo! Kad se umivao pregrštima paklinu zahitao! Kad disao sumpor udisao! Kad pišao crna krv ti tekla! Na koju se stranu okrenuo, pakleno te zjalo zasjenilo! Iz svakog te busa pijan đavo zapahnjivao! Iz svakog ti oka ljuti poskok dušu ispijao!“⁶²
- ❖ „Sto ti se šišmiša u pamet piš-piš, a trista ih u prosjake vod-vod.“⁶³

⁵⁴ Dragić, Marko: *Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije*; U: *Kultovi, mitovi i vjerovanja u Zagori*, Unešić, 2012, str. 197-198; Dragić, Marko: *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*; FFST, Split, 2008, str. 429; Botica, Stipe: *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, ŠK, Zagreb, str. 211.

⁵⁵ Bošković Stulli, Maja; Dragić, Marko; Botica, Stipe

⁵⁶ Podjela na primarni i sekundarni sustav žanrova preuzeta iz monografije o Ivanu Raosu Ane Lederer, koja je studiozno pristupila problematici te po prvi put sistematično razvrstala usmenoknjiževnu građu inkorporiranu u „Prosjake i sinove“. (Lederer, 1998: 190)

⁵⁷ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 59.

⁵⁸ Ibidem, str. 81.

⁵⁹ Ibidem, str. 105.

⁶⁰ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 246.

⁶¹ Ibidem, str. 271.

⁶² Ibidem, str. 301.

⁶³ Ibidem, str. 303.

- ❖ „Uman čovjek: s malo riječi veliku paru kuje.“⁶⁴
- ❖ „ Udri brigu na veselje, udri šalu na pošalicu, a pjesme na gusle i onako. Jedi i pij, puškaraj iz svih pušaka i mužara, nek se brda ore sve do noći o ponoći.“⁶⁵
- ❖ „Sveta Kate bijeli gnjate, oputu pritegni, kući potegni.“⁶⁶
- ❖ „Vrane ti mozak ispile.“⁶⁷
- ❖ „Vrag ti jezik pregrizao!“⁶⁸
- ❖ „Zdrav mi opet, ne bio proklet, kunu zlaticu gonio, lasicu izgonio, na kuku smokve sadio, pod čempresom se hladio, ko Tobija vidio, ko Josip Putifarkom i ti se svakom osladio.“⁶⁹
- ❖ „Ma što govoriš, rđa te ne ubila!“⁷⁰
- ❖ „Igraj se s vatrom i ne opeci se, pregazi preko vode i ne smoči se, priveži svoju Dektivu za uzicu kao gospodsko pašće, njušku mu u stope turaj, a mirisa mu ne odaj!“⁷¹
- ❖ „Vrag bi te ionako odnio, pa nek ti je svejedno koji, crni ili crveni!“⁷²
- ❖ „Budale pune tamnice, a mudraci ludnice...“⁷³
- ❖ „Danas vam je nova vlast, državna, pa veli: meni sve a vama što ostane.“⁷⁴

Navedenim primjerima, iako smo ih izvadili iz konteksta, možemo još jednom potvrditi kako je u ovom romanu usmenoknjiževna građa uvelike pomogla autoru da karakterizira likove iako je pripovjedač potpuno neutralan i objektivan u tolikoj mjeri da ne iznosi ništa o likovima. Likovi su prepušteni sami sebi, i to ne samo kao likovi zadane maske žanra – pikara⁷⁵, nego i kao nositelji određenih osobina (etičkih, jezičnih i ideologijskih) koje nam sami otkrivaju. Također, sekundarne vrste su ideologijski markirane. Spajaju povijest i sadašnjost u koju je radnja smještena; propituju i analiziraju svoju povijest, sadašnjost i

⁶⁴ Ibidem, str. 384

⁶⁵ Ibidem, str. 411.

⁶⁶ Ibidem, str. 450.

⁶⁷ Ibidem, str. 489.

⁶⁸ Ibidem, str. 509.

⁶⁹ Ibidem, str. 542.

⁷⁰ Ibidem, str. 561.

⁷¹ Ibidem, str. 638.

⁷² Ibidem, str. 642.

⁷³ Ibidem, str. 655.

⁷⁴ Ibidem, str. 670.

⁷⁵ Nerijetko se u literaturi roman „Prosjaci i sinovi“ markira kao pikarski roman. Iako je sredinom XX. Stoljeća obnovljeno zanimanje za ovu romanesknu formu, ne možemo se prikloniti mišljenju da su likovi ove epopeje o životu u Dalmatinskoj zagori nositelji žanrovske maske pikara. Realistička potka ovog romana očitaju se prije svega u relističkom prikazanom životu jedne sredine u određenom vremenskom razdoblju. Stoga, Raosa, a samim tim i njegov opus, moramo *a priori* sagledavati kroz neorealističku prizmu. (Donat ,1978 : 88)

budućnost te donose kritički sud svake tuđe vlasti nad ovim narodom koja neprekidno traje od Zvonimirove, tj. Božje kletve.

3. Predaje u romanu „Prosjaci i sinovi“

Kao što Ivan Bošković u recentnoj literaturi naziva Ivana Aralicu Homerom iz Promine, mogli bismo i Raosa nazvati Homerom iz Medova Doca. Vjerodostojne teze i argumenti koji opravdavaju, pa čak i nameću, takav laskavi nadimak Ivanu Aralici (zavičaj kao neiscrpno vrelo, književno djelo ispunjeno folklornom građom, riznica podataka o kraju te sadržaji pučke, tradicijske kulture ugrađene u naraciju)⁷⁶ mogu se, bez iznimke, potvrditi i u stvaralaštvu Ivana Raosa, odnosno u njegovim romanima, u prvom redu „Prosjacima i sinovima“ u kojima je obuhvatio svu zavičajnost.⁷⁷

Osim versifikacijskih i stilskih šablona usmene (deseteračke) poezije čiji izvedbeni kontekst bitno određuje tematski i izražajni sustav „Prosjaka i sinova“, Raos koristi i druge oblike usmene književnosti i folklora – vezane uz obrede i običaje svog kraja – naricaljke, zdravice, itd.⁷⁸ Na samom početku romana održava se generalna proba prije polaska na prosjačenje, u toj predstavi otkrivamo čvrstu hijerarhijsku strukturu prosjačke družine. Raos se uspješno poigrao višestrukim obnavljanjem prizora drevnog mima u različitim kontekstima s različitim likovima ali uvijek s istom mitskom funkcijom (npr. Matan Drugi uvježbava družinu za prodaju tapeta).⁷⁹ Ivan Raos majstorski niže takve situacije uvježbavanja glumačkih točaka i provjere talenta procjene i snalaženja u možebitnim situacijama od kojih je svaka za sebe zanimljiv performans, odnosno cjelovito umjetničko djelo.⁸⁰ Mogli bismo reći da on propituje improvizaciju snalažljivosti i preživljavanja. U toj nemilosrdnoj kozmopolitskoj borbi cilj opravdava sredstvo, laganje je predstavljeno kao dar, zanat, pa možemo reći i glavna vrлина karaktera koji su nositelji zadane maske pikara.⁸¹ U prvom dijelu romana Raos je akcentuirao performativni folklor posredstvom obreda i običaja, odnosno

⁷⁶ Bošković, Ivan: *Tradicijski sadržaji u Ardalićevu i Araličinu djelu*; TITIUS, god.4, br. 4 (2011), str. 129-154.

⁷⁷ Slobodan Prosperov Novak napominje kako je upravo u *Prosjacima i sinovima* raos obuhvatio gotovo sve što čini sindrom zavičajnosti u njegovom opusu: mnoštvo likova kroz generacije, veliku skelu karaktera, mnoge sociološke fenomene u povijesnom presjeku i široke pejzaže do horizonta Zagore i dalje.

⁷⁸ Lederer, Ana: Ivan Raos, Meandar, Zagreb, 1998, str. 189.

⁷⁹ Donat, Branimir: *O romanima Ivana Raosa*, U: *Na početku kraj*, NZMH, Zagreb, 1984, str. 353; Lederer, Ana: *Ivan Raos*, Meandar, Zagreb, 1998, str. 169; Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, NZMH, 1971, str. 577; Fortis, Alberto: *Put po Dalmaciji*, Marjan tisak, Split, 2004, str. 59.

⁸⁰ Lederer, Ana: Ivan Raos, Meandar, Zagreb, 1998, str. 169.

⁸¹ Donat, Branimir: *O romanima Ivana Raosa*, U: *Na početku kraj*, NZMH, Zagreb, 1984, str. 353; Lederer, Ana: *Ivan Raos*, Meandar, Zagreb, 1998, str. 170.

njihovih prizora kojima je imanentno etnološko gradivo.⁸² Na samom početku svjesni smo da pred sobom imamo djelo izgrađeno na poetici mita, osim prizora drevnog mima zastupljene su mitske teme i motivi. Branimir Donat kaže kako je književnost a priori vezana za mitologiju sponom koja je fiksirana terminom folklor te da književnost svesrdno prihvaća mitsko naslijeđe preko narodnih priča, junačkog epa i najstarijih oblika kazališta.⁸³

Interakcije mitologije i književnosti, odnosno kako je Raos i u kojoj mjeri upleo poetiku mita u roman „Prosijaci i sinovi“, razradit ćemo u daljnjem tekstu.

Sami žanrovi usmene književnosti, općenito, nisu istovjetni onima pisane književnosti.⁸⁴ Kao razlog za tematsku i stilsku nepodudarnost pisane i usmene književnosti, Josip Kekez ističe različitost ambijenata i vremenskih perioda.⁸⁵ U literaturi je uobičajena podjela usmenoknjiževnih žanrova na poeziju (epске pjesme i lirske popijevke), prozu i tzv. male oblike.

U ovom podnaslu obradit ćemo žanrove predaja, stoga je potrebno naglasiti kako su predaje jedan od žanrova usmenih priča (uz bajke, basne, legende, novele, anegdote te šalu i vic koji se zajedno objedinjuju nazivom sitni oblici proznih žanrova).⁸⁶

Marko Dragić definirao je predaje kao priče utemeljene na vjerovanju u istinitost njihovih sadržaja.⁸⁷ Stipe Botica ističe kako su predaje nastale iz svakodnevnog iskustva (potencijalnih) korisnika kao sredstvo demistifikacije, jer što je bilo strano i apstraktno predajama je postajala lokalna istina, dostupna i znana svima. I upravo u predajama ljudi su odgonetavali pitanja praktične naravi iz svoje okoline, tajne u sebi i svega što ih okružuje.⁸⁸

Upravo u tim pričama, predajama ima podosta povijesnih činjenica, a uz to Maja Bošković Stulli ističe kada i nisu pojedine predaje povijesno utemeljene, tj. točne, one nam donose reprezentativnu sliku određenog vremenskog perioda.⁸⁹

Ivan Lovrić je sredinom XX. stoljeća istaknuo kako ljudi iz njogovog kraja prenose povijesno istinite predaje uz preinake prema sklonosti pripovijedača.⁹⁰

⁸² Lederer, Ana: *Ivan Raos*, Meandar, Zagreb, 1998, str. 191.

⁸³ Donat, Branimir: *O romanima Ivana Raosa*, U: *Na početku kraj*, NZMH, Zagreb, 1984, str. 355.

⁸⁴ Bošković Stulli, Maja: *Usmena i pučka književnost*, str. 21.

⁸⁵ Kekez, Josip: *Usmena književnost*, U: *Uvod u književnost*,

⁸⁶ Dragić, Marko: *Poetika i povijest usmene književnosti*, FFST, Split, 2008, str. 258; Botica, Stipe: ; Bošković Stulli, Maja:

⁸⁷ Dragić, Marko: *Poetika i povijest usmene književnosti*, FFST, Split, 2008, str.272.

⁸⁸ Botica, Stipe: *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, ŠK, Zagreb, 1995, str. 147.

⁸⁹ Bošković Stulli, Maja: *O usmenoj tradiciji i o životu*, Konzor, Zagreb, 1999, str. 12-13.

⁹⁰ Lovrić, Ivan: *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice*, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1948, str. 81.

Poznato nam je da svaki kraj, regija ima svoje priče i junačke pjesme koje nam govore o lokalnoj povijesti čak i kada to nije istaknuto u prvi plan, npr. kad je glavna tema nekakav osobni doživljaj i/ili priča iz života. Upravo te narodne priče markirane su lokalnim načinom života, idiolektom, kulturom, poviješću i gospodarstvom stoga i nehotično mogu biti svjedočanstva o povijesnoj zbilji. Dakle, iz predaja možemo saznati povijest tog kraja koja je u malom uzorak šireg zbivanja.⁹¹

Tako je i roman „Prosjaci i sinovi“, izgrađen usmenoknjiževnom, etnološkom i folklornom građom, neiscrpno vrelo informacija i činjenica o Imotskoj krajini i njenim ljudima, ali i šireg područja Hrvatske i Hrvata.

Osim Raosa, Ante Kovačić, Dinko Šimunović, Ivo Andrić i mnogi drugi koristili su usmene predaje pri stvaranju autorskog književnog djela.⁹²

Pri izdavanju, analiziranju i uspoređivanju predaja interpoliranih u Raosove „Prosjake i sinove“ koristit ćemo se podjelom istih kako nam usmenoknjiževni znalci donose u svojim radovima.

Dakle, žanrovi predaja su: eshatološke, etiološke, mitske/mitološke, demonske/demonološke predaje i pričanja iz života.⁹³

3.1. Demonske (demonološke) predaje

Demonološke predaje pripovijedaju o susretima pojedinca, zajednice ili kolektiva s nekim onostranim bićem, odnosno demonom, od kojih su najčešći: vještice, vukodlaci, đavao, prikaze, utvare, zloguke ptice – gavran itd.⁹⁴

Raos je i neumorno koristio sve elemente usmene književnosti, pa i najčešće motive predaja. Na samom početku romana u dijalogu don Pavla i don Petra otkrivamo don Pavlove borbe s vukodlacima:

- „ – Da nisi i kakva vukodlaka glogovim štapom bocnuo? – podrugnu se don Petar s očito namjerom da žigne starca. – Tri, a ne jednoga! I o tom ti može posvjedočiti dvadesetak čestitih osoba koje su sve to rođenim očima gledale, daklem, i vidjele.

⁹¹ Bošković Stulli, Maja: *O usmenoj tradiciji i o životu*, Konzor, Zagreb, 1999, str.18-22.

⁹² Bošković Stulli, Maja: *Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine*, U: *Narodna umjetnost*, br. 5-6, 1968, str. 320-322; Kovačić, Ante: *U registraturi*, ŠK, Zagreb, 2005, str. 44-45.

⁹³ Dragić, Marko: *Poetika i povijest usmene književnosti*, FFST, Split, 2008, str. 273; Bošković Stulli, Maja: *Usmena i pučka književnost*, Liber Mladost, Zagreb, , str. 39; Botica, Stipe: *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, ŠK, Zagreb, 1995, str. 211.

⁹⁴ Dragić, Marko: *Poetika i povijest usmene književnosti*, FFST, Split, 2008, str. 437.

Prva ti je mješina bila pokojnog Šimuna Prodana iz Zagvozda, druga ti je pokojnog Stjepana Gudelja iz Poljica, a treća, ponajžešća, one puste pijanice, daklem, Antiše Milasa iz Zmijevaca. E, ta nam dosta jada zadade. Valjala se, daklem, gdje je trebalo i gdje nije trebalo: niz brda i planine, niz kuće i pojate, niz rovanje i brloge, niz balege i brabonjke, baš kao da je i na onom svijetu naslijedila ovozemne navike svog pogrdnog gospodara. I don Pavao nasitno razveza kako su on i sva fratra puste zore zorili dok tu pijanu mješinu na koncu ne zaskočiše i glogovim kolcem, uz Božju pomoć, o zemlju ne prikovaše.⁹⁵

Nadalje, saznajemo kako je kao crkveni namjesnik odradio svoju dužnost i porazio i vješticu:

- „ – Ti se podruguješ, a ja zaozbilj. Učili su te, da su vještice izmišljotine, a? E, da nam je onoliko varićaka žita koliko ih je Crkva ognjem sažgala! Ne, ovo mladi bogoslov ni u šali nije mogao za šalu uzeti, te se opet oblije svetom nesnošljivošću: - Nedolično je tako govoriti kad dobro znaš da to bijaše ljudska zabluda u božanskom tijelu Crkve! Sad i don Pavao ispruži vratić ko kokotić: - A tko ti, daklem kaza da ovo sadašnje nije ljudska zabluda, a ono jučerašnje božanska istina?! Nu, i to će, daklem, na red doći. A sad ponajprije počuj što se meni dogodilo, a to se i tebi može dogoditi ako grijeh veliki ne počiniš, ko što sam ga i ja počinio. Daklem, jednoga jutra dođe k meni Antinica Bilina – još je živa pa je upitaj! – i reče: „Pomaži, pope, vještica mi kravu muze preko komoštara!“ „Kako to?“ velju ja. „Dođi i vidi!“ veli ona. Ja k njoj, ona dižvicu mlijeka u kotlu, pa je navjesi. Nu, čim se mlijeko počeo grijati, počeo se u tanku mlaziću uz komoštre uspinjati, pa preko kotlanica i čerenja i tko zna kuda u vještičinu kotlu. Ja rekoh Antinici: „Pouzdam se u me, i Bog će ti pomoći!“ I tada, daklem, počinih grijeh veliki: prve nedjelje za podizanje, umjesto da gledam kako Bog silazi u presvetu česticu, ja se okrenuh i vidjeh kako sve žene dižu ruke nad glavu, samo jedna ni do uha. To je, daklem, ta! Još je živa i neću ti je imentovati – grijeh otkrij, grešnika pokrij – nu ja sam ti i Antinica Bilina dovoljni svjedoci. Sutradan dođoh, daklem, rečenoj Antinici i velju: „Hajde uzmi dižvicu i pođi u staju. Kad krava počne pišati uhvati još pišaku u dižvicu, a potom iz svake sise izmuži po pet mužnjeva mlijeka u čast pet rana Isukrstovih. Potom izmoli dio ružarja, pa svu onu gadalinu,

⁹⁵ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 78.

daklem, prespi u kotlu i navjesi nad vatru.“ Mislim, dok ona to obavi i ja ću do vještichine kuće. Kad ja tamo, vještica se uzvrckala oko ognjišta, a nad ognjem prazna kotla visi i čeka. U neke vidim: komoštre se ovlažile, a niza nje mlazić ravno u kotlu. A kako je, daklem, kotla bila ugrijana, prve se kapi odmah u paru pretvoriše i strašan smrad cijelu kuću usmradi. Vještica stade skakati, vriskati, zavijati i povraćati. Onda prekri lice rukama, pa naglavce iz kuće. Ja joj podapeh nogu i rekoh: „Kud si nasrnula, daklem, ko fratar u pojatu!“ „Onoj kuji, Antinici Bilinoj, pogiboh od gadaline!“ Na to ja rekoh: „Ne odlazi, jerbo će cijelo selo saznati tko si i kakva si. Prepusti to meni, ali mi i obećaj da više iskrnjemu zla činiti nećeš.“ A ona reče: „Kako mogu zlo ne činiti kad sam za to stvorena!“ Ja rekoh: „Turaka je i odviše, okreni se, daklem, k njima!“ Ona se pljesnu po guzici i obradovana reče: „Toga se nisam ni sjetila!“ I otada nikakva zla po selu ne činjaše. Kako se, daklem, nosila s Turcima, to oni znaju, a ja nit sam je pitao, nit me je srce ujedalo.“⁹⁶

Don Pavaova epizoda sa vješticom nije izloriani slučaj u romanu, svojedobno je fra Bone imao gorko iskustvo s vješticom o kojem saznajemo u interpoliranim svjedočanstvima:

- „Naoružan milošću Božjom i plamenim jezicima Duha svetoga, šesti dan po dolasku u župu vrdolsku, fra Bone stade pred Ali-agu, dizdara vrdolskog, siguran da će žarom svoje vjere i Ali-agu i sve Turke u Krajini privesti istinskome Bogu. (...) U taj čas uleti u odaju nako sapeto, zgrčeno, skvrčeno i skovrljeno stvorenjce, više nalik ježu nego čeljadetu, baci se pred agu i stade mu ljubiti skute i rukave, vriskati, piskati i jaukati dok su se oko sasušena vrata treskala tri đerdana od zubi štenadi, jarića, vučića i lisičića, od miša puha i miša poljskoga, od lasice, vjeverice, nerasta petaka, sveg ostalog zvjerinja i nekrštene djece. – Ubij ga, ago, ubij! Na kolac, dobri ago, na kolac... – kriještalo je stvorenjce, koje ne bijaše nitko drugi nego Marača-Obarača, prozvana tako što obaraše svaku bolest i svakog dušmanina na koga bi uroke bacila. Ta vidarica, vještica i gatara bijaše podjednako čašćena od Turčina i kaurina. – s kim na kolac? – upita aga kad se bijes mahnite žene bijaše malo utišao. – S njim! Sa šejtanovim čovjekom! – i ona upre svoje crne čaporke u fra Bonu. Ovdje već treba pripomenuti da se već prvoga dana dolska fra Bone bijaše svim gnjevom bacio na

⁹⁶ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 79-80.

Maraču-Obaraču, da ju je proglasio službenicom i suložnicom đavaoskom, prokleo i izopćio iz crkve i zaprijetio prokletstvom svakome koji bude od nje vrabčinski i urokljive čine tražio ili je samo pod svoj krov primio. Ali ni Marača-Obarača fratra nije dužna ostala, već mu se istodobno pred čitavim selom zaklela da će ga na kolac ispeti; on će je s kolca moliti i zaklinjati da prebaci preko njega koprenu crne smrti, a ona je neće baciti, već će ga svaki dan tri puta zasipati prašinom života da što duže crkava.“⁹⁷

Kako bi osvetila supruga Marija Bendinica poseže za silama zla, što saznajemo iz sljedeće predaje:

- „Bijaše, daklem, nešto drugo. A to drugo bijaše jedino istinito, jerbo je nevaljanica u smrtnom času pred mnogim ušima posvjedočila. Naime, Marija Bendinica – žena spomenutoga Jakiše Brnjca, onog što bolesna Čakiju prikla - da bi osvetila muža i braću njegovu, koje poslije osveta stiže, stade po stazama i bogazama kkud su prolazili Prpini sinovi bacati čine od ludila u nadi da će netko na njih nagaziti. Bile su to crvene krpice i uzice, komadi uža od kukuruzovine, krnjave drvene kašike, sušeni praseći mjehuri, puzdre i raznovrsne koještarije. Svi nagazi bijahu na ludilo nakanjeni. Ali nitko ne nagazi. Možda ni Toma ne bi nagazio, da se u onoj trci nije pod načvama opotio i mašio se za čistom crvenom krpicom što mu se na putu nađe, da njom znoj obriše. I kako pot obrisa, onako ga jad za srce ujede, a svijet se polagano stade prevrtati dok se sasvim ne prevrnu.“⁹⁸

Glavni pokretač radnje prvog dijela romana, neprijeporni autoritet i strateg, talentirani lukavac, nakon što je iscrpio gotovo sve ostale mogućnosti koristi se silama zla kako bi prodao isprošenu robu:

- „I ništa nije moglo pomoći da pošten čovjek do svoga dođe. Ni proklinjanje da bi tko srcu uzeo, jer sad nisi prosjak već trgovac – trgovina je trgovina – a za trgovčevu kletvu i zakletvu ni noktom o zub. Uzaludne su bile i sve Kikaševe doskočice i smicalice: „E, ovo je vuna od ovaca paše mostarskoga, koji ovce iz Misira nabavi...e, ovo je kaštradina od ovna svevidara, što samo bajnu gajtan-travu pase i elverum-vodu

⁹⁷ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 112-113.

⁹⁸ Ibidem, str. 159-160.

pije, pa mu meso od cukra slađe, od kadulje zdravije, i svaku drobobilju ko rukom...e, ovo je vosak iz ulišta travničkih fratarara, posvećen vosak od kojeg se valjaju voštanice grličarke, da nas Bog, po zagovoru svetoga Blaža grličara, oslobodi svake bolesti grla...e, ovo je kozle ispod sise i pšenica sa vrh Ilise, ozimica sa novine, s krčevine, a krumpir za pir sa Zavelim-planine, vilinske jazbine...e, ovo je...”

Primorke bi samo slušale, u šaku se smješkale i nudile cijenu bescijenja. Jedna se toliko obezobrazila da se Kikašu i u brk nasmijala:

Ja sam, bolan, zakjučer sedam oka vune za krunu kupila.

Kikaš se najprije trgnu kao na bogohulu, a onda polagano uzdiže glavu i zabrinuto upita:

- Veliš, za krunu? Brat to bratu ni za pet ne bi dao.
- Brat bratu ne bi, ma on meni dade – smijucnu se žena.
- A što mu ti uz krunu pridometnu za uzdarje? – namignu joj Kikaš.
- A što bi mu pridometnula!
- Što žena ima, a nama je od potrebe – nakesi se Kikaš.
- Pu, pogrdio stara! – ljutnu se žena, ma ne suviše žestoko.
- Ne ljuti se ženska glavo i silo nečista! Tko ne zna za šalu, ne zna ni za molitvu. Nego...onda si ti to zasigurno kupila od čovjeka što jednim okom gleda u Brač, a drugim u Biokovo?
- Otkud znaš!?

Kikaš žalostivo obori glavu i promrmlja, tobože, za se, ali opet tako da ga i ona može čuti:

- Nevoljnica!

A to podžeže žensku znatiželju, te ga stade moliti i zaklinjati da joj kaže što je time htio reći.

- Sve kad bih imao srce od meda, ovdje ne mogu – sumorno odgovori Kikaš – jer bi i mene veliko zlo sustiglo.

- Kaži, dobri djede, kaži svojoj Milki, gdje to možeš? – stade se umiljavati dok joj se očice žagre, pa žagre.

Valja pola dana izgubiti, ženska glavo, a ja sam čovjek star i siromašan, vremenom oskudan, i nije mi dangubiti. (...)

Kad u crkvu i svetom se vodom prekrstiše, Kikaš ženi i unuku pobožno šapnu:

- Kleknite ondje i u sebi izmolite tri puta po tri dijela svetog ružarja, sva otajstva radosna, žalosna i slavna. A ja ću što znam. Potom se uzšeta po crkvi i u trzajima uzlamata rukama:

- Iš, đavle, iš! Ako te je igdje u hramu Božjem, iš u pakao: Iš, iš! Uj ora', iš...

Kad izmoliše, Kikaš uze ženu za ruku – runjava joj se koža već u gargaše prometnula – i kao da po jajima gazi privede je velikom oltaru:

- Sad se ovdje pred llicem predobrostivoga svesrditelja Boga i pred licem, tobože, nedostojnog sluge njegova Ike Špalatrina, rečenoga Kikaša, zakuni i zakletvom potvrdi, utvrdi, utisni, upečati i obećaj da nikomu nećeš reći ni riječi i da ćeš mi na sve upite svesrdno, sredno, bogoljubno i po duši odgovoriti, jerbo su ti ovo pitanja velika i veledostojna.

A kad se žena zakle, Kikaš tajanstveno prinese usta njenom uhu i šaptom je upita ne zaboravivši da je rezne okom sa strane:

- U koju si svrhovitost i računljivu potrebu rečenu vunu kupila i namijeniti hotijela?

- Udajem kćer, pa za štramac, hoćemo reći za strunjaču – bojažljivo odšapta žena.

Jesi li već rečenu vunu iz vreće činiti izvaditi dostojiš se?

Nisam još.

- To dolično bijaše činjeno i jest. A jesi li, možebitno, stražnjicu svoju na rečenu vunu spustila ili spustiti hotijela, ti ili tko drugi, u namjeravanoj nakani da na nju sjedneš i posjedneš?

Nitko nije sjeo. Odmah sam je odnijela na tavan i uza zid uspravila.

- I to dobro, dostojno i dolično bijaše činjeno i jest. A je li tko tabanom svojim, pa bio u opancima, postolima ili bos, je li, daklem, činjaše se dostojati rečenu vreću dodirom dodirnuo u namjeravanoj nakani da na nju stane i popostane?

- Nije imao kada – uzvрати žena kratko uznemirena njegovim dugim i sve od nekih otajnih riječi složenim pitanjima.

I to najbolje i najdoličnije učinjeno bijaše i jest, jerbo duh Gospodnji lebdi nad vodama i nad ognjem vjere tvoje ognjevit.

Vjerujem ja u svog Boga, tvrdo i stanovito, ko stranac kamen.

Stoga je sva zgoda i potporna prilika da veće nevolje neće biti. A sad ti mogu po istini reći, jadnice moja okolišna, ženska glavo i silo nečista: vunu si kupila od onog nevoljnika, u kom su se dva grdna vruga udomila, to si i sama mogla razabrati po tome, što jedan gleda u Brač a drugi u Biokovo. To ti je Škiljo iz Zagvozda, vražji jatak i domodavac. Nikad više nemoj od njegov ništa uzimati, pa ti i badava davao! Jer

sve što taj opsjednuti u ruku primi, opsjednuto je i jest! I da je netko, kakvom slučajnošću, na tu vunu legao ili nogom stao, upao bi u veliku nevolju i izdahnuo u najstrašnijim mukama, a mogao bi i pamet izgubiti. A tko će od lude matere kćer uzeti!

Što mi je činiti, jednoj kukavici... – zajauka žena kojoj se od svetog i strašnog čina čitava koža naježurila kao goloruku u najljućoj zimi.

Kikaš joj priđe, palcem joj ureza znak križa na čelu, na ustima i na prsima, zatim poklekne pred oltarom i reče utješljivo:

U Božjoj si ruci, ne boj se. Idi kući, uzmi tu vrećetinu vune i ognjem je sažeži. I dok je budeš sažigala izmoli sva tri dijela ružarja – radosno, žalosno i slavno – i ne misli ni na što drugo izim na ono što moliš. Ako, ma i dok bi okom trepnuo, na što drugo pomisliš, neće ispasti dobro. Isto tako moraš sažeći svu vunu, do posljednje dlačice. Jer ako samo jedna jedina dlačica ne izgori i netko slučajno na nju stane i popostane, isto ti je kao da je na punu vreću legao.

Žena ga bojažljivo upita je li on ikad takav jad spaljivao. Kad Kikaš odgovori da mu je to nuz-posao kod imotskih fratarata i da su ga baš ti časni oci odredili da Škilju uhodi i narod od nevolje izbavlja, žena ga stade moliti i kumiti da taj sveti poslić umjesto nje obavi, a ona je dobra stanja i imanja, pa će ga bogato nadariti. Kikaš se dugo skanjivaše dok na kraju ne popusti. Pa dobro, on će tu općinjenu vreću odnijeti i spaliti u jami Kukuljači, gdje ni ćuha vjetra nije, tako da nijedna pogana dlaka ne može ni odmiliti ni odrepeljati i o kršćanski se taban zalijepiti. No on misli da Bogu ne bi bilo pravo kad bi za tu svetu kršćansku dužnost išta uzeo, već ako ona baš po duši sudi da mu štogod za trud duguje, neka, eto, od njega kupi vunu za kćerinu opremu, ako joj je baš od volje može kupiti i koju drugu stvarčicu kući potrebnu, a on se neće cjenkati ni pogađati, već će sve prepustiti njoj i duši njezinoj, pa nek plati što misli da je pravedno. Ganuta tolikom kršćanskom dobrotom i povjerenjem u njeno poštenje, žena skupi svu svoju rodbinu, pokupi svu Kikaševu robu i plati je više nego što se i sam nadao.“⁹⁹

Kikaševa suza, Matan Potrka, pekao je zanat uz djeda. Stoga ne čudi što je i on objeručke prihvatio situaciju i iskoristio demone i njihove sile kako bi postigao određeni cilj.

⁹⁹ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 187-188.

Upravo tu scenu možemo smatrati svojevrsnom demonološkom predajom koju je Raos upleo u tkivo romana:

- Tek kad su cijeli Brač obigrali i skotrljali se u Milnu, da se odand brodom na Hvar prebace, jednog podneva i sasvim slučajno...
- A co ti je to, o boj meni, moj lipi covik, da zub sa zubom ne mozes sastaviti? – kroz odškrinuta dvorišna vrata ču Potrka glas neke žene, te virnu u dvorište.
Videći rubom oka da ga je žena primjetila, on kao opčinjena ptica gledaše oca nastojeći da lic što zaprepaštenijim učini. Onda, tobože, ustuknu htjede se vratiti, ali tobože, guran u križa nekom đavolskom silom, sav uzdrhtao priđe Jokašu, izvuče iz džepa šaku banovaca i strusi ih u očevu kapu. Kako je leđima bio okrenut ženi, namigne ocu da ode, a sam ostade skamenjen.
- Moli, hodi sim – ču iza sebe ženin glas, uznemiren i sumnjičav, ali ne pođe nit se okrenu.
- Ženi to bijaše začudno, te ona priđe k njemu i stade ga ispitivati tko je i što je i kako to da on, i sam prosjak, šakom dijeli jednom medvjedu koji bi za trojicu mogao kopati i s volom orati i tako kruh na pošten način zaraditi?
- Dobra ženo, jesi li mu zube vidjela? – upita šaptom Potrka i zacvokota zubima.
- Jeson – odgovori žena i sama nekako uznemirena – jeson ga, bome, i pitala co mu je to.
- Nisi dobro uradila. Jesi li još igdje ikoga vidjela da prednje zube ne može sastaviti?
- Bome, nison.
- I nećeš! Jer se svakih šezdeset i devet godina rađa po jedan takav, komu vrazi daju veliku moć nad ljudima. I ako mu tko što odbije, bacit će na nj uroke od bolesti ili od nerodnosti, od zle udaje ili od nerasta. A ja sam još mali, pa ako na me baci uroke od nerasta, ovolišni ću sveder ostati i koja će me cura pogledati!
- O, boj meni... – teško žensku vruga namrčiti, te se stade s Potrkom savjetovati što da učini i kako da svoju nesmotrenost ispravi, jer tom urokljivcu ništa ne dade, ali ne iz zla srca, nego, eto, on odleti.

Potrka joj reče, kad mu je on – i sam sirotni prosjak bez oca i bez majke – u sitnišu više od krune dao, ona ga svakako mora prepisati, a kako i koliko neka odredi prema svojim mogućnostima. Potrka će joj, za ljubav Božju, uslugu učiniti, odnijeti jaspre urokljivcu i uvjeriti ga kak o je to njemu već unaprijed namijenila, ali, eto, on pobježe. Kad ga žena upita hoće li pet krana biti dosta, Potrka se počеше za uhom:

- Mora biti! Nu, nije zgorega koji banovac poviše, jer se onda vrag nađe u procjepu između onoga što predviđa da si odredila i onoga što si dala, pa ni sam ne zna ni kud ni što bi.
- Pametan si, moli – pohvali ga školjarka, pa i njemu vrati krunu, što je onom urokljivcu pomalo i poradi nje dade.“¹⁰⁰

Sljedeća predaja romana „Prosjaci i sinovi“ stvorena je na temelju demonoškog bića koje je specifično vezano isključivo za Imotsku krajinu. Naime, riječ je o vukojarcu. To autohtono biće na području tog mikrokozmosa već stoljećima sije strah. I dan danas strahuju od njega, odnosno njegove pojave. U razgovoru s domicilnim stanovništvom Lovreća saznala sam da to mitološko biće je zapravo svojevrsni hibrid; mješanac više, nesrodnih, životinja – ima četiri noge: medvjedu, vučiju, kopito i ovčiju, a tijelo mu je pak prekriveno dlakama iz kojih (iz ama baš svake dlake) viri po jedan đavao. Njegova pojava je najava loše, neplodne godine, smrti i loših događaja. Takva godina se naziva devedest deveta iako se smatra da bilo koja godina (u stoljeću, tj. rasponu od sto godina) može biti ta devedest deveta.

Kroz cijeli prvi dio romana uzgred se spominje strah od vukojarca, odnosno njegove zlosutne i sablažnjive pojave. Do kulminacije tog straha dolazi na samom kraju prvog dijela romana gdje je Raos majstorski umetnuo predaju o njegovu dolasku i godini devedest devetoj:

- „Ali ono, ko u prkos, već o svetoj Kati (sveta Kata – bili' gnjata) ne napade do gnjata, već do pasa i do ramena, pa kako pade tako i ostade.

A onda zlo udari. Premda bijaše sveta nedjelja, još k tomu i očići, Kati Špirinoj vrag ne dade mira, te svrati u Prisoje da u zavjetrini oko snijega iščeprka štogod suharaka za potpaljivanje vatre. I taman da će rukom za panjčić pod polom kad – jadna ti majka – sva se pola strese od paklene smijurine. Kata se skočenu, gdje ne bi, ruke joj padoše, klonu cijeli život, a ono malo duše što ostade protrnu kao u plašljiva čovjeka kad iznenada u pomrčini mrtvačke kosti planu. Godina je devedeset i deveta. Pošto prvi zapuh užasa prođe, prikupi ono jadne snage što se sakrila negdje po zakutcima, uzdiže pogled na Kuk, na ta sablasna vražja počivala, veća od zvonika, i na samu šiljku ugleda njega, Vukojarca. Ispeo se ondje baš onakav kakav i jest: vučja glava s kozjom bradicom, s volovskim očima i rogovima, jareće tijelo s medvjedićim runom, a noge kako i dolikuje: jedna jarčja, jedna vučja, jedna medvjeda, a na stražnjoj desnoj

¹⁰⁰ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 197-198.

konjsko kopito što razbija prije nego što takne. U svakoj dlaci po jedan đavao stoji i gleda kako narod mre. Vukojarac visoko uzdigao glavu, smješka se onim razjapljenim vučjim žvalama i pritom se iščinja, baš kao da ga ništa ne zanima do ove snježne bjeline i sjaja smrznuta neba. Igrao bi se. I tako, na sreću, u Katu i ne pogleda, te ona što je noge nose, više mrtva nego živa u komšiluk. U glavi nijedne crne. Svi odmah razabraše da je nadošla godina devedeset i deveta, godina u kojoj u kojoj svakog stoljeća Lucifer slobodno žanje na prostranoj njivi Gospodnjoj, godina o kojoj se nikad ne zna kad će u stoljeću pasti. No ipak bijaše potajne nade da se Kati prividjelo – žene često vide što ni Bog ne vidi, pogotovo ako su, hoćemo reći, bezmuže, a Kata je bila – i tu su nadu uporno podržavali, premda se nitko ni od najstarijih nije sjećao da je ovog stoljeća već bila godina devedeset i deveta, i premda je do materica još pet žena iz različitih zaselaka i na različitim mjestima Vukojarca vidjelo; ali kad ga na tusti dan vidje i Antić Škomrlj, a na sam badnjak i nadasve pobožni Copac Kikašev, i najustrajnije napusti nada. Kad na Božić mačkule i trombuni zapucaše, već mlako odušiše i zakašljaše ko sipljiv pas, ne bi druge već sve predati u Božje ruke – paa što bude – nek on brigu brine kad svijet vragu predade! Nu uza sve to predanje tjeskoba je razbijala srce o rebra, a koža se neprestance ježurila od neotopivih mosura što su visjeli negdje u grudima, zveckali kao praporce i srebrni uskršnji novčići.“¹⁰¹

Posljednja predaja temeljena na demonskim bićima i silama kazuje nam kako je bogobojazni i pravovjerni don Petar na kraju prihvatio praznovjerje, bazirano na poganoj tradiciji, tj. mitologiji, što bismo mogli smatrati autorovom intencijom da implicitno istakne važnost praznovjerja, tradicije i mitologije te njihovu nedjeljivost od (kulture) ovog naroda i podneblja.

- „Kao da netko šapnu: „Stan' der, bolan!“ Ja stadoh i pogledah prema merteku, jer mi se učini da otud glas dođe. U tom času ču se silna škripa, i jedna od poprečnih greda – o koju bijah objesio tri četiri plečke i peču slanine – tras ...ni dva koraka ispred mene. Da ne stadoh, pogiboh. Gledam gredu: izobana nije, pukla nije, već pravo kao da ju je netko iz zida iščupao. Nisam sklon da naravno vrhunaravnim tumačim i očito skrovitim objašnjavam, ma ovdje se moj inače bistri razum dobro zamuti. Ne zbog onog šapta – u ovoj se bučnoj tišini samoće vazda nešto priviđa i pričuca, prirodno je

¹⁰¹ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 325-326.

– već zbog grede, koja očito priviđenje nije. Gledam je, pipam je: otcijepila se nije, pukla nije, sama se iz zida nije mogla iščupati, već da su je miševi nategli. Miševi nisu, ni stotina ih ne bi čabrunića pomaklo, a kamoli gredurinu.

- Što je, dakle?
- Jedino sila nečista, đavaoska. A šapat? Bit će od usta mog anđela stražanina. Ma čovjeku je anđeo stražanin uvijek uz rame, uz uho, pa zašto bi se pod mertek zavlačio? A šapat dođe baš otud gdje se – po don Pavlovu govorenju – nalazi log onog sićušnog dušića Proska. I ne imadoh drugog razumna tumačenja, osim da su grede iščupali oni obijesni duhovi – o kojima je don Pavao također govorio – a Prosko im u posljednji čas zlu namjeru osujetio.“¹⁰²

3.2. Eshatološke predaje

Eshatološke predaje pripovijedaju o pojavljivanju ubijenih i male nekrštene djece.¹⁰³ U romanu „Prosjaci i sinovi“ nema ovog žanra, u tkivo romana nije uvezana priča koja tematizira svijet nemirnih duša. Međutim, moramo istaknuti kako se ipak spominje motivski svijet navedenog žanra u reminiscencijama Matana Potrke o njegovim strahovima: uz razna strašila, vukodlake i ine onostrane pojave tu su plač nerođene djece i nepokopanih vojnika.¹⁰⁴

3.3. Etiološke predaje

Govore o genezi ili nastanku jezera, vrela, bunara, virova, ponora i ostalih prostornih repera koji nisu nastali ljudskom intencijom i intervencijom. Marko Dragić još ističe kako nastaju na temelju povijesnih događaja i osoba kao potreba za objašnjenjem uzroka i nastanka naziva, pokrajina, mjesta, lokaliteta i prezimena.¹⁰⁵

U romanu „Prosjaci i sinovi“ susrećemo se na samom početku s takvom predajom u kojoj Kikaš objašnjava unuku Matanu nastanak Prpinog dočića, koji je dobio naziv po njihovom pretku junaku:

¹⁰² Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 343.

¹⁰³ Dragić, Marko: *Poetika i povijest usmene književnosti*, FFST, Split, 2008, str. 426.

¹⁰⁴ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 203.

¹⁰⁵ Dragić, Marko: *Poetika i povijest usmene književnosti*, FFST, Split, 2008, str. 414.

➤ „Potrka se s noge na nogu primače djedu Kikašu, povuče ga udvorno za košćate prste i upita:

- Nije li ovo Prpin dočić?
- Jašta, mudrosti moja i suzo djedova, jašta nego prpin, jašta nego noga sedmodjeda a tvog devendjeda Prpe, junaka, ih, i poštenjaka, uh!
- A kako se ono zbi, djede Kikašu?
- Čuo si, lupežino jedna, čuo si to bar devet puta.

Potrka se počesa za uhom i stade mijesiti skupljenim usnama:

- Jesam, dobro moje, djede moj, jesam i devedeset i devet, ma i stoti mi je drago čuti.

Kikaš stade usukivati brk da sakrije smiješak dragosti, volio je on berekina i od krvi i onako.

- Daklem, rekao bi naš pop, daklem, kad ono vile Prpu umakoše i na vilinjak odvedoše...
- Mora da je bio čudo lijep i moćan, jer vile bubuljičave ne odvođe – uzdahne Potrka i otužno vršcima prstiju pomiluje svoje bubuljičavo lice.
- Najljepši u krajini, najljepši što se zamisliti može, a moćan... jer ga drukčije vile ne bi onako nemilo grabile i raznosile kod toliko čilih momaka. A, borami, i jesu ga grabile, raznosile i rastezale čim na Vilinjak uzblane i kad im sva mahnita krv u podanak sabije. Sve skočiše na nj. Što starije to žešće skaču, uspaljenice nijedne. Te vuci jedna, vuci druga, i moj ti se Prpa u toj pomami izgubi i onemoća ko što čovjek uvijek onemoća dočim se žensko na nj pomamo. Gdje nećeš kad ih je stotina! Vidi Prpa, vrag odnese šalu, i ako ovako potraje do zore, iscijedit će ga tako da će ostati samo prazna mješina, u kojoj će koja košćica ovamo-onamo. >E nećete, majku mu – zareče se Prpa u sebi – e nećete! Vi jeste vile, ma i ja sam Prpa, a u Prpe i za mladog mjeseca veća glava manjom gospodari!< Sve misli što će i kako će, sve promatra neku malu, majušnu vilu, nedoraslu Koviljanu, koja se negdje postrance skutrila i sve na nj iz tihana i sramežljivo gvirka; netom je pogleda, ona oči k zemlji. >Pripit ću se uza nju, pa štomudrago< reče Prpa

u sebi i začas majstoriju smisli, te podviknu vilama: >Nemojte me natren grabiti i raznositi, već da malo sam za se poskočim ne bih li se stare snage domogao, pa će svakoj biti na lakte i na aršine!< Prevariše se vile i guja ih ujede. Netom ruke od njega, a on ti, hop-cup, Koviljanu oko pasa, pa se zaleti i skoči ravnih trista aršina i dva palca k tomu, što i izmjeriti možeš. Od tog silnog skoka prosjede se kamenje pod njima, zemlja se sruni u sredinu i poravna, a okolni se grabići, jasenčići i hrastići sve sviše i od vilinskih pogleda sakriše cijeli dočić. I tako prpa, pitajboga, koliko dana uza svoju Koviljanu proboravi, i , pitaj vraga, koliko joj novih vilica ugradu, jer vile se ne kano žene, već kano mačke blizne.“¹⁰⁶

U interpolirano svjedočanstvo popa Pavla Čikeša Raos je ubacio etiološku predaju o pustolini Jakiruši:

- „Tada, daklem, Krajina bijaše velešumna i veleopasna, ali rečeni Godislav i sinovi njegovi razumijevahu sva otajstva oko sebe i prijateljevahu sa stotina dobrih duhova posijanih po šumama i kamenju. I sjekoše hrastiće, bukviće, klenčiće i grabiće i ina svakovrsna i svakojaka stabla, te ih na ramenima nosahu popovima i samostanima, knezovima i gospodi primorskoj, a vreće uglja – jer i ugljenari bijahu – davahu kovačima za klepanje sjekira i inog ratila ili pak za gotovu paru prodavahu. Ono pak što dobiše, u cijelosti za sebe zadržase, kako obreče Gospodin. Tako i unuci i praunuci rečenog Godislava vreće uglja i trupce drvlja nosahu na ramenima sve do Jakira koji zbací mutvić sa sebe i zamijeni ga puškom, te se godine 1495. – druge po dolasku Turaka – u hajduke odvrže. Po njemu se još i dan današnji jedna pustolina Jakirušom naziva.“¹⁰⁷

Vodeći se za svojim prethodnikom don Petar Omišanina bilježi neke zanimljive događaje i činjenice s prostora Imotske krajine među kojima je svoje mjesto našlo i nekoliko rečenica o Jauk-planini.

Iako ne saznajemo kako je nastala, nezanemarivo je toponim, vjerojatno nastao zakonom latinske krilatice „Nomen est omen“.

¹⁰⁶ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 23-25.

¹⁰⁷ Ibidem, str. 144.

- „Ima tamo negdje uz Jadran-more planina visoka, grozovita, i nitko ne zna što je za planinom, za visokom, za grozovitom, tek čuje da gogoljaju jaući, jaući za Jauk-planinom. Ali nitko nikada ne poželi vidjeti tko to groban jauče za Jauk-planinom, za visokom, za grozovitom, jer svi koji slušahu bijahu slijepi, slijepi sobom i slijepi od sebe...”¹⁰⁸

3.4. Mitske/mitološke predaje

Mitološke predaje najčešće pričaju o vilama, koje su noću dolazile u sela i pomagale junacima a osvećivale se isključivo kad bi netko otkrio njihovu tajnu da imaju jednu magareću, konjsku ili kozju nogu, i povijesnim osobama kojima je narod pripisivao nadnaravnu moć (Marko Kraljević, Janko Sibirjanin, Stojan Janković, Mijat Tomić i Andrijica Šimić), odnosno o događajima u kojima su ključnu ulogu odigrale nadnaravne sposobnosti vila i povijesnih osoba.¹⁰⁹

Prva mitska predaja u „Prosjacima i sinovima“ dio je Kikaševe pripovijedi Matanu o divididu Prpi koji je uživao pomoć vile Koviljane:

- „ – Nijedno ti voće, sine, ne može tako oslaćati da se njim prije ili poslije ne zajaziš. Tako ti je i sa ženama i s vilama. Samo kad te se žene zasite, šalju te k vragu ili pak šutke s tobom deveraju, jer kud će i što će, dok ti vile pošteno zahvale i s tobom pobratimstvo skuju. Ti popiješ malo njihove krvi, one malo tvoje, pa te još i mlijekom zadoje da se velike snage domogneš. K tomu te svim i svačim bogato nadare, i dok god živiš u svakoj ti prigodi i nevolji u pomoć priskaču. Ili možda misliš da bi Prpa od svoje poklao i poubijao tisuću trista i sedam stotina što velike što male Turadi, i ono nešto poganih kršćana, da mu nije pomagala Koviljana i male vile što ih s njom izrodi! Hajde, borati, sjedni!
- Jesu li one, može bit, umjesto njega i Turke sjekle? – upita Potrka.
 - Ni Bog ni vile ne maste krvlju ruke. Oni samo pamet smute, a drugo je naš posao. Ili u piće kanu kapi od sna, kapi od zaborava, kapi od glavinjanja, ili se dušmanima na dva tri skoka ukažu, pa se pred njim do gola svlače i golo kolo vode. A Turci ko turci: gole se ljepote

¹⁰⁸ Ibidem, str. 340-341.

¹⁰⁹ Dragić, Marko: Poetika i povijest usmene književnosti, FFST, Split, 2008, str. 429.

nagledati ne mogu. I tako: oni gledaj i u prazno sabljom mlataraj, a ti sijeci dok se ne umoriš.“¹¹⁰

Sljedeća predaja ove tematike također je dio Kikaševog pričanja o Prpi, točnije kako ga je vilinski pripašaj spasio iz kule Kasim – age Čelebića:

- „ - Gdje ono stadoh, suzo djedova?
- Bijaše tu kula Kasim – age Čelebića...
 - Aha! O devendjedu prpi. Vidiš, o njemu se može govoriti. To su junaci iz davnih zemana, pa ni balijama ne smetaju, pogotovu ako i o kakvom njihovom deliji zapjevaš... A u kuli Razija djevojka, kći agina, prčali-kobila. Oči pasi, napast ih ne možeš.
 - Ih, radosti moja! – klikne Potrka.
 - Muč', pogrdo – kroz smijeh se obrecnu Kikaš, pa nastavi. – ko ljepotica, kano kučka jedna, bedevija! Dva oka ko dva crna ognja, povelika ko jaja u junca. A Prpa bi za žensko iz vode u vatru. Netom doču za Raziju, zakle se da neće okusiti ni kruha ni vode dok se s njom u pletenicu ne splete. I kakve je već plave krvi bio, baci se na dogina i začas pade pod Kasim – aginu kulu. Pa zavitla crnim buzdovanom, a kapija na sve četiri strane. Dok se pope kuli u odaje – što sabljom što topuzinom a što puškom malom – požnje dvadeset i sedmero turčadije. I tko zna kakva bi još čuda i pokore učinio da iz odaje ne izleti Razija i povika: >Stander, junačino! Čemu na krv kad znam da na me dođe ... pa kad dođe i udari! Odavno me za srce ujede!< Da je malo mućnuo glavom odmah bi razabrao gdje mu stupicu sprema; ni kurve se, brate, tako bezočno ne nude. Nu kad mala glava zavurseti nad velikom, i Bog ruke diže. Moj ti Prpa u odaju i odmah se hitnu na Raziju ko pas na mrsnu kost. Ona, kučka jedna, uvi se i reče: >Nećemo valjda sevdísati s pripašajem!< Nu čim Prpa pripašaj skide i odloži, ona triput ćukne, a Kasim – aga sa šest sinova, sa šest jablana i vukova u odaju uleti, te Prpu, dok se još ni razaznatio nije, povali, sputa i okova.
 - Zar se ne mogaše sablje dokopati? – žalosno će Potrka.

¹¹⁰ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, Mh, Zagreb, 1971, str. 24.

- Mogaše. Nu jadna ti korist od nje. Ne bijaše moć u sablji već u pripašaju.
- Što će ti pripašaj ako u njemu nema noža i handžara, puške male i drugih stvari boju potrebitih!
- U mom i tvom, sine! Ali Prpin pripašaj bijaše jedan od onih što se svakih stotinu godina pripasuju. Stoga se na cijelom svijetu svakih stotinu godina samo jedna junačina rađa. Bijaše to, sine, vilinski pripašaj, koji je u ono vrijeme od svih vila samo Koviljana imala i dala ga Prpi utkavši u njoj polovicu svoje kose. A dok te i u običnom pripašaju, kamoli u ovomu, vilinska kosa opasuje, nikakva te zla kob skobiti ne može.
- To Prpa nije znao?
- Kako ne bi znao! Ali rekoh ti: kad donje zagospodari gornjim, i Bog ruke diže.
- Pa što pripašaj, na brzinu, opet ne pripasa?
- Zaludu. Čim ga jednom otpašeš, gotovo je. Vila odmah izvuče svoje vlasi, a krpa postane što je i bila... Tako Prpu svezaše i kolac mu namaknoše.
- Nisu ga valjda nabili? – izazovno će Portka.
- Nisu – odgovori Kikaš – Koviljana im ga iz ruku otela, pa s njim u oblake, iz oblaka na Glavicu povrh kuće. I svakog vilenjaka, koji vilinski pripašaj izgubi, vila tri puta od smrtnog pogibelji izbavlja, a četvrti bogu ili vragu!“¹¹¹
- Priča o Prpi završava njegovim odlaskom u vilinjak, čemu je svjedočila njegova žena Anđelija:
- „Potrka već bijaše sto puta čuo kako je devendjed Prpa duboko ostario, kako je jedne noći s devenbabom Anđelijom na gumno legao, kako se devenbaba Anđelija iščinjala da spava, a samo je žmirkala i sve gledala, gledala kako ga vile umivaju i čarobnom pomašću mažu, kako se pred njenim očima iz smežurana starca u pahuljičasta mlađarca promiseće, gledala je i to kako je s vilama na vilinskog konja uzjahao i prema Vilinjaku odjezdio. Poslije ga nitko nikada više nije ni čuo ni vidio. To je bila jedina sveta i živa istina, a sve je drugo: luk ti vadim kapulu ti sadim.“¹¹²

¹¹¹ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 35-36.

¹¹² Ibidem, str. 36.

U sljedećoj predaji Divac demistificira Matanu vile i vilenjake, njihov međusobni odnos te odnos vila i ljudi:

- „– Bolan ne bio, i sam znaš da vile nemaju muškoga poroda i da s vilenjacima nove vile grade. Vilenjaci su naši momci, viloviti, siloviti, prčeviti. A vile još prčevitije, pa šćap' momče i s njim na sušanj, u travu ili u postelju, pa kič-vole, kič-krava, kič-vole, kič-krava... udari, nabij i muzi, muzi dok mu i posljednju ne izmuzu. A onda s njim zzzzz... u jad i nevolju iz koje je i došao. Ma opet nije ništa izgubio, jer više valja noć s vilom nego život s babom Anđukom ili s tetkom Livoguzom. Jer, sokole moj, sokoliću, vila ti je vila: gdje pipneš – tvrdo, gdje pomiluješ – glatko, gdje zagrižeš – sočno, gdje okom – žari, gdje jezikom – saldi, eto ti je, vraže! Vilenjaci se tog slada toliko nauživaju, da čitav život ne mogu sebi doći, i nema te vražje ženske ni tog poganog vrckanja stražnjica koje bi ih ma i načas opčinilo.“¹¹³

Nadalje Divac prepričava vlastito iskustvo s vilom koje ga je udaljilo od (običnih) žena i donijelo etiketu starog momka:

- „ – A sad počuj. Bilo, velju, jedno momče. Momče li je, ždrijebe li je. Što li je? Plahovito, silovito, burovito, vjetrovito, pa kud okom tuda skokom, što ti trkom, on će srkom. Nema zida niti jame da ih neće preskočiti, niti momka da ga neće ramenjakom nadbaciti. Momče li je, ždrijebe li je, što li je... I jednoga dana, hu-hu, 'rano moja, strah za se, pričke poda se, put preda se, pa vrc u planinu; ne u ova naša jedna brda, u kojima vila ko na grabu oraha, već u pravu vilinsku jazbinu, u Zavelim-planinu. I tako s noge na nogu, gaz-gaz, gaz-gaz, dok ne nagazi na jedno dijete, ciju-miju, što se zaigralo nad jamom, nad jametinom. Vidi momče: nevolja je, i sve misli kako će djetetu lib-lib, da ga ne ustraši, da od zla gore ne načini. A dijete sve neke korjenčić iz jametine čup-čup i sve se više nada nju nadvlači. I baš kad momče htjede: šćap za nožicu, korijen se istrže, dijete za korijenom, a momče za oboma. Ispočetka dobro: s kamena na kamen, s klina na klin, a onda naletiglatko i vlažno, a moje ti momče fiuuu... dok mu se ne smrači pred očima. Kad dođe k sebi, nad njim hrastova krošnja ko nebo, na svakoj grančici fić-fić, fuć-fuć, po jedna ptičica šarenica i zlatorepka vražju pjesmu izvodi – milinje božje – a ono mu djetešce čup-čup malje po prsima,

¹¹³ Ibidem, str. 60.

škakljucavo. Kad podiže oči, nad njim ljepota djevojka, auuu... kakvu oko nije vidjelo ni nos onjušio, u anteriji od same svile i kadife, protkane zlatom žeženim. Vidi momče: vila je. Vidi: podmetnula čedo da ga iskuša. Sve vidi, ma odati se ne smije. Pa sve misli: što bi, kako bi, dok mu se ne učini da je najpriličnije po starovičku, te upita: >Tko si? Što si? I kako si?< Ona okom ko zvrkom, pa odgovori: >A, et, dobro sam. Ako hoćeš, sestra sam od ove za kojom u jamu skoči. Zovi me Zlatkom i dođi sa mnom da te se nadarivam.< Uze ga za ruku, pa cap-cap u neku pećinu. Naoko pećina ko pećina, zjalo ko zjalo, obraslo grabovinom i kupinom, i sve nekom opasnom tminom zja. A kad u tminu, jedna ti majka, zasja ko sto slijepih sunaca, zažubori ko sto umilnih izvorčića. To sa svoda nizovi bisera i dragog kamenja zvec-zvec, ko puno polje srebrnih praporaca na konjima razigranim, ubojitim. Pusta svila pada odasvuda, na stolu đakonija da ih u tri mjeseca prebrojio ne bi, niti bi ih svi prosjaci u Krajini mljacnuli od nedjelje do nedjelje. Postelja poširoka ko kuća, a strunjača nabijena perjem sa samih podvoljaka vrabaca poletaraca, nad uzglavljem alem-kamen ko tikva misirača. Gleda momče curu pa postelju, pa opet curu, obliznu se i reče: >Ja bih tebi štogod djetešca ugradio!< A ona prihvati: >Najedi se, pa ćemo onda.< Momče opet pogleda postelju, draža postelja od tri stola đakonija; a djevojci opet mило što je tako, pa će: >Kad baš nemaš hitnijeg posla...< I da ti ne dužim: gdje pipneš – tvrdo, gdje pomiluješ – glatko, gdje zagrižeš – sočno, gdje okom – žari, gdje jezikom – sladi, eto ti je vraže! Momku se učini kao noć i dan, a bijaše tek propupalo kad je od kuće odlazio i posljednje lišće opalo kad se vrati. I tri puta bijaše propupalo, i triput lišće opalo dok prvu riječpreko zubi prebaci. Samo tumara i glavinja, i bum-bup o drvlje i kamenje; bijaše lud sebi i drugima, ali nije se moglo drukčije. Budan ili u snu, vila sveudilj bijaše pred njim, na dohvat ruke, i ma koliko za njom trč' i zaskoči, uvijek bi mu za dohvat ruke izmicala. A on je znao da ono što mu izmiče i nije vila, već njena prilika utisnuta u njegovo oko i njegovu ožalošćenu dušu. Trideset je puta hit-hit u Zavelim-planinu, i uu... ko ranjen vuk zavijao, tražio onu jametinu bez dna, onaj hrast ko nebo, i ne mogašeih naći. A kad na izmaku treće godine ponovno zađe u Zavelim-planinu, usnu na ledini na proplanku i čio se probudi, nad njim hrast ko nebo, na svakoj grančici fić-fić, fuć-fuć, po jedna rajska ptičica šarenica i zlatorepka važju pjesmu izvodi – milinje božje – a neko mu drugo djetešce prstićima malje na prsima čup-čup i puć-puć malim ustašcima: >Probudio se ćaćica!< Tada se u onoj istoj anteriji, zlatom protkanoj, spusti do njega na ledinu njegova vila Zlatka, pa ga stade dragati i milovati i šap-šap: >Vrijeme je da se pobratimo i da te životnom snagom

zadahnem.< Potom izvadi sisu – kakvu sisu! – a momče se prihvati ko dojenče, pa sis-sis do kapi, i namah očuti kako se po svem životu neka čudesna snaga razlijeva. Tada vila reče: >Iščupaj der onaj hrastić!< Momče priđe hrastu ko nebo, prodrma ga, al' ga ne iščupa. Tada vila reče: >Posisaj i drugu!< On opet sis-sis, pa i drugu do kapi. I onda ti, sroljo moj, izvali hrast ko klimav zub, a taj se hrast još i dan danas može vidjeti. Tada će Zlatka:>Ostaj zbogom i ne razmeći se bez velike nevolje, jer kad zlo naiđe dobro je svu snagu imati.< I nestade. A momče otada ko uškopljen parip trus-trus po tom čemernom vražjem svijetu nosajući u mrtvo oko i u mrtvu dušu utisnutu priliku svoje vile ljubeznice i posestrime... pa tko će onda na ta ženska govna i pomisliti!“¹¹⁴

Vile, sastavni dio poganske tradicijske mitologije pomažu katoličkom svećeniku o čemu sam don Pavao svjedoči u Raosovom romanu „Prosjaci i sinovi“:

- „Slušaj, daklem, i ne prekidaj me. Ne bajam ti, već svetu i živu istinu kazujem. Vidiš li onaj prozorčić tamo na somiću? Na tu bi rupicu zasigurno ušla moja smrt da ne bi Boga i vile. Bijah mlad župnik, a tada, daklem, bijaše pustahija i hajduka ko na kravljoj krpelji. I jedne noći san me obara, ma baš žestoko. Kad u neka: „Don Pavle! Don Pavle! Probudi se, jerbo se inčije nikad probuditi nećeš!“ Ja ko zec. A preda mnom, daklem, u onoj pustoj mjesecini što kroz prozor naviraše, djevojka, ljepota, s licem od mlijeka, s kosom od svile. „Ustaj – veli – i kubure se prihvati!“ Ne kaza više ništa, već kroz prozorčić. I ja, daklem, na prozorčić. I što viđu? Tri turske pustahije, eno tamo na groblju, baš za ona dva prva križa konje privezali, pa se stadoše dvorima libiti. Ja korak na se i čekaj. Nisam, daklem, ni Očenaš kad začuh: ljestve uz prozor prislanjaju. Čim Ture na prozor, ja krst na se, oganj na kuburu, a moje ti se Ture prekobicnu i tras o ledinu. Ni danas ne znam jesam li ga na mrtvo ili nisam, jerbo ga ona dvojica pokupiše i odoše otkud su i došli. A da ne bi vile...”¹¹⁵

Osim što su popu Pavlu Čikešu osobno vile priskočile u pomoć, on je u svojim memoarima zabilježio kako su pomogle Mijovilu i braći kada su se praktički našli u stupici:

- „Bijaše to, daklem, na 1752. Te se godine bijahu toliko osilili i obezobrazili, da su turske karavane išćikali odmah do Aržana – gdje bijaše mletačka carinarnica – na s

¹¹⁴ Ibidem, str. 61-63.

¹¹⁵ Ibidem, str. 79.

onu stranu međe, na turskoj zemlji. Turci se zaozbiljno razgnjeviše i stadoše optuživati Mlečića da to nije bez njihove. E da bi se oprali i ponovno umilili Turcima Mlečići uhvate prava zdrava čovjeka, nekog Andriju Skeleza, objesiše ga ondje pred samom osamicom u Aržanu. A da se još više umile Turcima, njihovim askerima pridružiše nekoliko svojih rondara i dadoše se u potjeru za Garića hajducima, koji Turcima ponajljue za zub zapeše. Što sreća a što izdaja nekog čobanina pomogoše im da nađu hajdučko zaklonište u Vir-planini. Bijaše to neka vrtačica sneruke i od svih očiju zaklonjena, tako da bi se mogla zapaziti tek kad se došlo na sam rub kamena kruništa. Noć mračna i oblačna, vjetar pao, na kišu se spremalo kad se Turci i Mlečići preko kruništa nagnuše. Pogledaše dolje i imaše što vidjeti: oko žeravice, koja se već stala pokrivati pepelom, pleglo šestero braće, pleglo i pospalo kao zaklano. Kako je neusporedivo veća naslada pljuvati po živu neprijatelju nego ga u snu priklati – pa eto mu tut – a da i ne zna tko ga prikla, to se askeri i rondari dolibiše do pospalih, pokupiše im oružje, pa po četvorici sjedoše uz jednoga s isukanim noževima – za svaku slučajnost. Potom probudivši usnule, koji vidjevši u što su upali, ostadoše ko janjci. Što poradi hladnoće, što poradi većeg uživanja u gledanju jada zaskočenih, Turci i rondari razgorješe vatru. Hajduci samo skupljaju obrve, stišću zube i promišljaju: je li bolje trgnuti se pa da te na mjestu prikolju, ili čekati da te osude, pa si na istom. Nu nitko se bez harambaše na svoju ne usudi. Mijovijo pak šuti i šuti, sve nekud u daljinu gleda i pogrde sluša baš kao da mu pjesmu pjevaju. Onda otvori usta – bijahu voštana – baš kao da mu ih netko drugi otvara i reče: „Udruži se krst s nekrstom, i to bez srdžbe Božje neće proći. Sad razumijem znamenje što mi noćas triput uzastopce u san dođe.“ Na to se jedan od rondara iskrevelj i reče: „Nije li to znamenje malo sličilo omašćenu konopcu?“ Mijovijo i ne trepnu, već će opet na ona voštana usta koja se nisu micala, već samo onako zjala: „Bio je sveti križ. U početku malen, jedva ga razabireš, a potom sve sjajniji i veći dok ne prekri mjesec i polumjesec, dok ne zastre čitavo nebo.“ Potom uzdiže glavu i zagleda se prema istoku: „Eno ga opet!“ Tada svi kršćani i svi Turci podigoše glave i stadoše tražiti znamenje, Mijovijo skoči, prebaci mutap preko vatre i dovikne: „Noktom u ledinu!“ U mraku, koji si mogao rezati, ču se samo kako pet opruga odskoči, kako zapucketaše grabove grančice i stade se runiti kamenje. Kad vatra probi kroz mutap, vidje samo izbezumljena i sama na se pomamna lica askera i rondara. Kad se, daklem, braća dokopaše sigurnosti i stadoše Mijovilu na lukavstvu čestitati, on se zablenu: „Što vam je? Kakvo lukavstvo? Ja se ovaj čas rasanih, a što je prije toga bilo niti znam niti mogu

znati.“ Kad mu oni sve po redu ispriповijedaše, on samo promrmlja: „Bit će posestrima vila“. Tada se i braća prisjetišе, da Mijovijo i ne bijaše Mijovijo, da mu se usta nisu ni micala već samo zjala, a glas koji iz njih izviraše nipošto ne bijaše njegov, opor i hrapav, već nekako utanjen, više ženski. Od tada su vile braći često na pomoći bile, ma ni vile nisu svemoguće.“¹¹⁶

3.5. Povijesne predaje

Povijesne predaje kazuju o stvarnim povijesnim događajima i osobama. Čuvaju najstariju povijest nekog kraja.

U ovom radu izdvojit ćemo samo predaju o kletvi kralja Zvonimira koja se provlači kroz cijeli roman. To je jedan od najpoznatijih hrvatskih legendi koja i danas živi u svijesti velike većine Hrvata.

- „Tisuću godina poslije ovoga prokletstva stiže i durgo i sruči se na narod ovaj naš hrvatski. A zbi se, daklem, ovako. Gospodin naš Isukrst prenu oda sna kralja Zvonimira i govoreći mu reče: „Zvonimire kralju, sine moj! Ustani, pripaši mač, podigni junački narod svoj i otmi grob moj iz ruku nevjerničkih!“ Kad kralj to priopći narodu, narod ustade i reče: „Hoćeš li zar da svi izginemo za grob iz kojega je Gospodin naš odavna izišao i na nebo uzašao?! Da su bar kosti u njemu, pa da svete moći tu i tamo za žito ili za bojnu opremu tržnemo... Hoćeš li zar da napustimo zemlju koju smo s toliko krvi stekli i namakli, pa da drugi s noge na nogu i hoću-neću uljezu u nju, na ognjište naše, u ložište naše, uza žene naše dok nas ne bude? Ti si kralj. Jesi. I ako misliš da nam glave ne stoje dobro, skidaj ih ovdje, na ovoj zemlji, neka zagnoje nju na kojoj su izrasle!“ A kako kralj ustraja na zapovijedi Božjoj, narod reče: „Kad si baš upeo da se gine, neka se gine! Buduć je narodu zgodnije i Bogu ugodnije da izgine jedan nego svi, pogini!“ I pogibe ondje od ruku naroda koji kralja i Boga prisvaja samo dotle dok su mu od koristi. Tada se stisnu nebo i zemlja, udari sjevanja i grmljavina, a glas strašni sve to prekri i govoreći reče: „Evo od sada će umjesto rose prokletstvo padati na glave vaše, na glave sinova i unuka vaših. Pretpostaviste mi zemlju, neka vam je! Živjet ćete u njoj, množite se na njoj, ali gospodari njeni nikada više nećete biti. I nikada je tuđin neće osvojiti, a ipak će vladati njom i vama, i djecom vašom, i stokom vašom, i ložnicu dijeliti sa ženama vašim. Kako će to vladati a zemlje

¹¹⁶ Ibidem, str. 150-152.

neće zadobiti? Sami ćete ga dovoditi, sami obilaziti sve četiri strane svijeta i sa prosjačkim suzama gospodare namicati. Bit će dana kad ćete odjednom o po nekoliko gospodara dovlačiti i glavama braće svoje njihov put utirati. Bit će dana kad će dva grada – na dobačaj kamena udaljeni – svaki svoga tuđeg kralja priznavati. I ti tuđinci bit će krunjene glave vaše, krvnici vaši, suložnici žena vaših i očevi djece vaše. A vi ćete im veselo mahati repom za svaku mrvicu dobačenu s preobilna stola, koji ste im žuljevima svojim prepunili. Evo gle, i srca će vaša sveudilj vapiti za slobodom, ali vrat će vaš sam od sebe u jaram ropski hitati. I sveudilj ćete sa sebe zbaciti gospodare koji su po volji vašoj na vaš vrat uzjašili, da novima vrat umjesto sedla podmetnete. I dok će mi svi narodi svojim jezikom zazivati i na svom jeziku moju molitvu moliti, dotle ćete vi vapiti: Pater noster, Padre nostro, Valterunser, Mi Atyank, a ponekad i Oče naš. Htjeli ste zemlju? Eto vam je! Prokletstvo vaše bit će u njoj, u brdima njezinim, u dolinama njezinim, u morima njezinim, u rijekama i jezerima njezinim! I neka bude tako!“¹¹⁷

Prva takva predaja u „Prosjacima i sinovima“ govori o Mićanu harambaši i hajduku don Ivanu Musiću koji su zapalili turske kule:

- „ – Tiše, sinko, i kamen uši ima – ušapta se Kikaš – djed će ti sve po istini kazati, a ti zaboravi i prije nego ti kažem. Vidiš li ovaj garež pred nama? To su turske kule što ih prije dvije godine sprži Mićan harambaša i don Ivan Musić, hajdučina. Tad pobiše toliko turadije da na Ikišino gumno ne bi stalo.
 - Neka, valaj!
 - Muč', sinko, muč'! Mićana na Vinjanima zaskoče rondari,a don Ivan umače, pa sa svojim hajducima još i dandanas žeženim olovom balijama pod rebrim srce traži. I jad ti je po svoj Hercegovini, po svoj turskoj zemlji.“¹¹⁸

Opća narodna nevolja Hrvata s Turcima je zbroj pojedinačnih nevolja kako sam Raos kazujući predaju ističe:

¹¹⁷ Ibidem, str. 141-142.

¹¹⁸ Ibidem, str. 34.

- „Ta opća narodna nevolja bijaše samo zbir pojedinačnih nevolja, koje ni najvještiji zbrajač ne bi mogao zbrojiti. Spomenut ću samo jade djevojke Anđelije Pezo, a zašto ih spominjem, vidjet će se unaprijed. Iste večeri kad fratri napustiše zaleđeni otočić, turske pustahije – na dva sata hoda – pokušашe rečenoj Anđeliji silu učiniti. No otac njen i braća njena skočiše na Turke i borahu se s njima dok ne izginuše. Kad fratri stigoše na razbojište nađoše četiri Peze i šest Turaka rumene u rumenu snijegu. Preostala četiri zulumčara fratri začas na sabljama razniješe. I kad sve bi gotovo, iz tora, između ovaca izniče rečena djevojka Anđelija, s golim sisetinama do pupka zagaljena, s mahnitim pogledom i pomamnim pjesmama na nateklim usnama, te se onakva, užgana i zblanjena, baci na mladog fra Šimuna i stade ga grliti, ljubiti i ujedati. Jedva je otrgoše. Neki rekoše da je poludjela, a činilo se tako. Međutim, stari fra Mijo Kutlar – koji je još kao momčić u Kandijском ratu četovao uz bok fra Petra Kumbata, zatornika Turaka, a u Velikom sedam Turskih glava odsjekao i četiri posred čela prosvrdlao – reče da ona nije po Bogu, već po vragu sumanuta i da je vrag sasvim obuzeo dušu njezinu. A kako fra Mijo nadaleko bijaše poznat kao vrstan protjerivač – dosad je uz pomoć Božju trideset i sedam što velikih što malih vragova iz tijela čovječanskoga izagnao – to se svi njegovu mnijenju podvrgoše i povjeriše mu djevojku da i iz nje vraga izagna. Ali ovo bijaše neki tvrdokorni vrag, koji kao da se svim čamprima i čaporcima o samu džigericu zakvačio. da izagna vraga fra Mijo se nikada nije mučio više od pet dana, a ovoga on i petnaestorica hrabre braće već mjesec dana protjeruju i protjerati ne mogu.“¹¹⁹

Kroz povijesnu predaju rasvjetljen je odnos hajduka i Turaka te kako je svaki peti Hrvat bio prodan u roblje Mlečanima:

- „Ovdje se granica nije pomicala, već je obilatih dvjesta godina drhtala od neprestana prolijevanje krvi, od suza i jauka, od gladi, kuge, srdobolje, od prokletstva mržnje i srdžbe Božje. Dvije stotine godine svakovrsna užasa na granici-drhtulji, kobnoj po Turčina i dvakrat kobnijoj po kršćanina. Jer Turcima je prijetila pogibelj samo od kršćana, dok kršćanskoj raji kršćani bijahu često pogubniji od Turaka. Ti pogubni kršćani bijahu iz onog drugog sjemena, koje je jasno vidjelo da je lakše živjeti od krvi nego od žuljeva, a za svoju nečasnu rabotu iznalazilo je stotine junačkih smicalica:

¹¹⁹ Ibidem, str. 96.

- *Orah, kopah, tanke gusle moje,*
- *orah, kopah, ne dadoše Turci;*
- *ovce čuvah, poklaše ih vuci,*
- *bukvu sijekoh, zabolješe ruke:*
- *jamih pušku, odoh u hajduke.*

I tako se to drugo sjeme odmetnu u hajduke da siječe Turke. I sjekli su ih po krčmama i putovima, iščikali u zasjedama, palili im kule i čardake i plijenili karavane što se spuštahu na skelu splitsku i makarsku. Ali i Turci ubrzo njihovu vještinu uvještise, te ih i same stadoše sasijecati po mehanama i drumovima i dočikati u busijama, dok bi svoje i svoju imovinu zatvarali u čvrste kule okopoljske. I tako iz dana u dan bijaše sve teže doći do Turčina, koji je nosio četiri oka otvorena i četiri kokota napeta na kuburama. Kako se nije ni lasno ni lako moglo živjeti od Turčina, počelo se živjeti od kršćanina. Dok se radilo samo o imutku, ni po muke: živa glava dugovanje plaća. Ali kad se počelo, kuku i pomagaj (...) Naime, za rata Kandijskog i Velikog, Prevedroj bijaše golema potreba od galijota. A galijota nigdje. Stoga se poveza s hajducima, te za svaku živu glavu plaćаше i po dvadeset dukata. Kako se Turčin šale uhvatiti ne da, to se hajduci baciše na goloruke podanike turske i mlade čobane raštrkane po slobodnim brdima. U pola stoljeća četovanja pohvataše preko petenaest stotina ljudi, najvećim dijelom kršćana. I tako svaki peti iole odrastao muškarac bi prodan u roblje Mlečanima.“¹²⁰

U takvom, nepovoljnom, povijesnom okviru javlja se Marko Knez i izazove Prpinu osvetoljubivost:

- 2. „A s Jurasom Garićem, rečenim Prpom, zbi se ovako. Djedovi Jurasovi pripadahu onom sjemenu što je vjerovalo u žuljeve ruku svojih, sijalo žito po pasikama i barovištima, čuvalo ovce i koze po vrletima, i živjelo tako skromno i skrovito, neprimijećeno. I tko zna dokle bi se živjelo tako, da jedne Male Gospe ne nahrupi Marko Knez – kojemu tada ne bi ni trideset i dvije godine, a već hajdučki harambaša bijaše – velju, naleti taj Marko Knez sa svojom družinom i u letu sve ote, poubija i popali. Babu Jurasovu Anušu Čelanušu, djeda mu Kuzmana i majku Mandaru s dvoje djece blizne i prisisne žive u oganj pobaca, a Jurasova oca Mijovila

¹²⁰ Ibidem, str. 90-91.

Ćoravca, sama Jurasu, brata mu Treskala i strica Glavinjala u užad sape i prodade Mlečanima za šezdeset i dva dukata.“¹²¹

Osebudna hajdučka slavlja nakon dobivene bitke s Turcima, točnije zapaljene kule bega u Livanjskom polju saznajemo u predaji:

- „Bijaše tek zakoračio u komšiluk kad netko povika >Hajduci!<. U taj čas iza susjednog brežuljka pojavi se tridesetak do zubi naoružanih konjanika, koji uletješe u komšiluk vičući i alačući kao pravi kršćanski Turci. Začas poskakoše s konja, povadiše kubure i stadoše pucati u razgaljeno modro nebo, te rumeni od rumene dolame, od rumene krvi i rumena vina zapjevaše svoju rumenu pjesmu:

*Žari, jari, turske kule pali,
ruši dvore, pustoši obore,
a od blaga što se vuć' ne more,
neka gori od mraka do zore,
da pečemo ovna devetaka:
malo za se, malo za jataka.
Vadi kame, vadi puške male,
šare štono usrid čela pale.
Kravlju turskom omasti dolame,
strvinama napuni sve jame,
deri bule dok se ne ogule,
staro sici a mlado zatuci.
Da nam žive knezovi 'ajdući!*

Viču i potcikuju, skaču i alaču, iz bisaga vade komadine pečene ovnovine pa je u zrak bacaju, a gladni je ljudi hvataju i proždiru prije nego je uhvate. Toči se rakija iz mješina, kao da je Božić i svatovi, a onda pomamni hajduci grabe djevojke i pomamno kolo vode. Kako i ne bi pomamni bili kad su prošle noći pali na Livanjsko polje, sažgali kulu Husein-bega Dizdarevića, poubijali sve što se krstom prekrstiti nije znalo i odnijelo sve što se odnijeti dalo.“¹²²

¹²¹ Ibidem, str. 92.

¹²² Ibidem, str. 108-109.

Raos nam donosi povijesnu predaju o Malom ratu između hajduka i Turaka:

- „Odmah u početku Maloga rata poturčić Mustaj-paša ćelić, Mostarac, sa šezdeset tisuća vojnika udari na Cetinu. Silna vojska pritisnu duždevu državu, koja, kao ptica pred zmijom, obamre spuštenih krila. Ni lelek se ne ču ko ni lelek kamena kamenom pritisnuta. Začas nesta četovanja i dobrosusjedskih megdana, u kojima se i Turci i kršćani imenom dozivahu – bijaše velika utjeha: znati od čije ćeš ruke poginuti. A to se vjekovima znalo, svatko je poznavao svakoga: svi kršćanski junaci sve turske delije i sve turske delije sve kršćanske junake, >ljute guje s obadvije strane<: i Vejiće, i Lekiće, i Lelasa, i Sovićanina, Radića, Tomića, Kneza Markotića, Hercega, Ćorića, Bekavca, Petkovića, Ćurkovića, Bitunjca i Bilića, popa Ivana Grčića, fra Petra Kumbata, fra Matu Juranovića, fra Stipana Ugričića, fra Nikolu Brčića, fra Pavla Vučkovića, kao i one druge: Muju Tokmanovića, Zuku Mesiovića, Mehmeda Zidonju, Muju Overušića, Asu Dizdarevića, Ibru Agićevića, Mehmed-agu i Tursulovića, Ahmeda Čolaka, Musu Zekijića pa sve do Saraj Bašića Ale. I baš poradi tog poznavanja, dozivanja i izazova – uza svu krv prolivenu – bijaše nešto lijepo i drago, junački i delijsko, ljudsko... i kad se ginulo, nikom ne bijaše poginuti žao. Ali kad pritisnu vojska od šezdeset tisuća vojnika, od kojih ni jednoga ne poznaješ, a Mustaj-pašu samo po čuvenju – kad nemaš koga, imenita, na megdan pozvati, kome, imenitu, majku opsovati...što ćeš? Kud ćeš? Il u tvrđu, il u brdo, il se prući po ledini i puštaj da te bezimena bezimeni konjskim kopitima sataru. Tako otprilike mišljaše i Prpa dok okolnim brdima oblijetaše i s vrhova gledaše kako tursko more Sinjsko polje prekriva i sam Sinj zapljuskuje. I gledaše kako neki, bezumno hrabri, u to more uranjaju da više nikad ne izrone, kako se Turci preko Otoka preliše i čitav zbijeg pod nož okrenuše – puna tri dana Cetina bijaše svijetlorumena i rakovi siti od same dječje krvi. I gledaše kako jedna vojska na Vrliku udari i na lažna je obećanja zadobi, a potom žene i djecu u roblje, a sve ostalo: što na nož, što na sablju. Ali Prpa ne gledaše ni da se zgrozi, ni da zagazi – njegovo srce bijaše sve tvrdo – već vrebaše neće li se tko od toga mora odvojiti i u brdo zaći. Nu Turci bijahu srašteni, kao spletena kupina i škrabutina, i spokojno pokrivalu čitavo polje. A kad bi se odvajali, odvajali bi se u vojskama, koje poharaše svu Cetinu do Klisa i Drniša. Sve izgori u jauku i plamenu.“¹²³

¹²³ Ibidem, str. 118-119.

U roman je utkana i povijesna predaja o Mletačkom osvajanju Imotske krajine:

- „Dodijala Prevedroj dokolica – kad je rat nema plandovanja – te providur Mocenigo naloži generalu Emu i serzent-majoru Rizzu da otpočinu bitku za Imotski. Da bi spriječio pomoć imotskim Turcima, zapovjedi Vrgorčanima da zgrade put Ljubušacima, Semitecolu posla prema Neretvi, a Nonkovića prema Trebinju i Stonu. Tada podiže svu vojsku i seoske ronde, a raju redomice upregnu da – više na sebi nego na konjima i nazgama – hranu, streljivo, pa i same topove prenosi stazama i bogazama neprovoznim i neprohodnim. Na samu milostivu i veleglasovitu Gospu od Anđela udariše na imotsku tvrđavu i u krvi je zauzeše, a Turke što pobiše što zarobiše i pokrstiše. Na krunište tvrđave – zabodoše zastavu sv. Marka, sigurni da je – dok je svijeta i vijeka – nitko skinuti neće. Begluke i agaluke turske porazdijeliše gospodi mletačkoj, ponekom serdaru i harambaši, preostali dio polja napučiše crnogorskim izbjeglicama, a raji... – A raji suha smokva! – prosikta hajdučina u starom fra Miji Kutlaru, i on se, oronuo, u gnjevu pomladi. – Časni brate - blago se suprostavi fra Bone – zar nije dosta što kršćansko oružje pobjedu izvojeva? Moramo biti zahvalni Bogu... – Mi smo mu zahvalni i kad nas s deset egipatskih zala udara, ali onda znamo da nas udara Bog, a ne Mlečići. I ne udaraju nas, jer evo nam i novac dadoše da usred grada samostan podignemo; raju udaraju, raju koja je sve ovo svojom krvlju zadobila i njom svaki kamen omastila. I što joj ostaviše? Mržnju. Mržnju kojom je do jučer mrzila Turčina, a od danas kršćanina.“¹²⁴

Povijesna predaja o pomoru Židova 33.godine poslije Krista Raosu je poslužila kao uvertira u Zvonimirovu kletvu i prokletstvo Hrvata:

- „Trideset i sedme godine po raspeću našega Gospodina Isukrsta, Tito poubija jedanaest tisuća Žudija, a ono što preosta odvede u ropstvo i rasturi po vascijelom svijetu. I tako do dana današnjega i vijeka vječnoga Žudije su osuđeni da žive, trpe i umiru tlačeni, proganjani, zlostavljani i usmrćivani mačem i toljagom po svim tuđim zemljama i krajevima vapijući za grudom otaca, za grudom koju nikada neće uzmoći

¹²⁴ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 126-127.

dovapiti, dozivajući milosrđe Božje, koje neće uzmoći dozvati i tek će na Sudnjem danu saznati zašto ne uzmogoše.“¹²⁵

U roman su utkana svjedočanstva koja sadrže predaje s osobama koje nisu povijesno utemeljene, ali su prikazani u povijesnom kontekstu koji odgovara historiografskim činjenicama ali i predajama s istovjetnim događajima u takvim kontekstima. Takva je epizoda o Prpinim nasljednicima koji spretno izmiču Mlecima, odnosno Mijoviju koji srećom i lukavošću uspije umaći iz splitske tamnice:

- „Harambašu Mijovila, koji se još na početku bijaše odvojio, zla kob skobi: upade u stupicu što je Mlečići harambaši Stanku Sočivici podmetnuše. Tako tjerajući lisicu vuka istjeraše, i u splitski ga pržun odvukoše. Vuk se u pržunu u lisicu prometnu i nevinašcem se iščinjaše, dušimaglom i stišajburom, kukavički drhtaše od svakog pogleda stražara, tako da su tamničari stotine podrugljivih šala i smijurina upućivali ne njemu, već onima koji su ih do jučer njim strašili. A on iza toga janječeg mačji vrebaše i pažljivo mjerkaše svakoga dok mu oko ne zape za nekog Trtelju, koji mu se najprostodušniji učini. I kad ovaj jedne večeri bijaše na straži, Mijovijo se stade previjati od zubobolje i reče rečenom Trtelji: „Pogiboh do zore. Već za ljubav Božju, donesi mi malo rakije ne bi li bol uminula. Imam ušivena dva dukata, jedan je tvoj.“ A rečeni Trtelja reče: „A kad Trtelja donese rakiju, onda će Mijovijo napojiti Trtelju. A kad se Trtelja naljoska, onda će Mijovijo Trtelju po ćiverici, i šuma ti mati. A kad profuz nađe Trtelju pijana, onda se zna što će biti s Trteljom.“ Mijovijo ne kaza ništa već pomisli: „Činilo se da ni mater za sisu ne zna uhvatiti!“ Uto rečeni Trtelja nastavi i reče: „Prpi bi se kosti u grobu prevrnule kad bi vidio što bi Mijovijo od Trtelje učinio. Jerbo je Prpa bio čovjek i na oko i na dušu, bio je... ima li nešto što je veliko, najveće... eto, to je bio Prpa. Jednom je Trtelji, dok je Trtelja drenčić bio, pet dukata podario. Zašto? Za babino brašno! I to mu Trtelja, da ima pet života, zaboraviti ne može. A savjet mu je valjao pet puta po pet dukata. Velju, reče on: „Trt'lja moj, dr'nčiću moj, uv'k č'n št' moraš, jerbo sv'k čin' št' mora: i pratar, i čov'k i ž'vina!“ I tako Trtelja čini što mora; čuva Mijovila.“ Mijovijo nemoćno opusti ruke: „Kao da ti nisam ništa ni rekao!“ Na to Trtelja reče: „Ne može to tako. Mijovijo čini šta mora. I Trtelja čini što mora. A Trtelja se mora odužiti Prpi. Kako Prpe nema, mora se odužiti

¹²⁵ Ibidem, str. 140-141.

Mijovilu. Nu Trtelja mora i čuvati Mijovila. Stoga će se Trtelja okrenuti, a Mijovijo će Trtelju oblicom po čiverici; s Trtelje će svući, na se obući, i široko mu polje. A kad profuz dođe, neće naći Trtelju pijana, već na dužnosti ranjena. Udari, šta čekaš!“ I tako Mijovijo umače iz splitske tamnice.¹²⁶

Raos je kao povijesni kontekst uzeo situaciju nakon Malog rata onako kako je ostala u sjećanju ljudi njegovog kraja, pa možemo sljedeći isječak uzeti kao predaju koja govori o Imotskoj krajini u određenom povijesnom razdoblju kada su se hajduci našli potpuno nemoćni između Turaka i Mlečana:

- „A poslije Maloga rata nevolje ne bijaše: Turci i Mlečići skladno marvu podijeliše, u iste diple zapuhaše i u prijateljski divan udariše. Bijahu gospodari. A gospodari radije među se na gladno čavrljaju, nego i s najvjernijim slugom tusta ovna čerupaju. Gospodari su gospodari, pijani od samih slatkih riječi gospodarskih – njemušti jezik slugu počinju razumijevati tek kad padaju ili misle da će pasti. Stoga, velju, Mlečići i Turci ubrzo zajedničku latinicu i arapčicu naučiše, glagoljicu zaboraviše i u tren oka spoznaše da ih zemaljski probitci više priključuju nego nebeski razlučuju. I dogodi se da su Mlečići žešće nego Turci stali tamaniti hajduke, pa i one koji su po Turskoj četovali, a u Mletačku prebijegali u ludoj nadi da će u kršćanskoj zemlji utočište naći. Hajduci, daklem, postadoše ravni sinu Čovječanskomu: ne imadahu ni kamena na koji bi glavu mogli nasloniti. Hajkani od Turaka, hajkani od Mlečana i pripuza njihovih, hajkani od gladi i boleščina svakovrsnih, hajkani od svega živa i neživa ipak volju Božju ne pogaziše, već i dalje kruh svoj jeđahu s ramena svojega zarađujući ga puškom i bodežom.“¹²⁷

Društvene prilike su bile u najmanju ruku nezavidne, više se nije znalo tko je (ne)prijatelj kome. Takvu atmosferu najbolje oslikava sljedeća predaja u kojoj Jakša Brnjac ubio Čakiju Garića:

- „Zbi se, daklem, ovako. Gonjeni od Turčina i Mlečića hajduci stalna loga ne imadahu, već čas ovdje čas ondje, a kod kuće ponajmanje. Dogodi se da se baš kod kuće uzastariji brat Antina, rečeni Čakija, žestoko razboli. Neka pogana ognjica na nj pade,

¹²⁶ Ibidem, str. 150.

¹²⁷ Ibidem, str. 147.

pa ga stade tresti i bacakati, ko kad vrag svetom vodom škropljen s krštenom dušom kolo zaigra. Kasnije se govorkalo da ga je neka Matija Daleruša općinila što se ne htjede oženiti njenom kćeri Katušom cotavom. Nu, kako to općinjenje nije stanovito potvrđeno, to kao da za nj nismo ni čuli. Razboli se, a i to je mnogo odviše. Kako zbog seoskih ronda ne mogaše u kući bolovati, to ga braća odnesoše u brdo i skloniše u pećinu, pa za svojim poslom. A žena njegova Marača donasaše mu kruha, mlijeka i štomudrago. I sve bijaše dobro: nit je tko za nj znao, nit se propitkivao. Kad jedne zdravomarije, kano bez duše, uleti u Garića kuću, punu samih ženskinja, neki Jakiša Brnjac iz Potpoletnice i zavapi: „Za ime Božje, škapulajte me ljudi! Rondari mi u pete uskaću.“ A Mijovilova žena Anuka reče: „Ovo je hajdučka kuća, i ovdje će te najprije tražiti.“ A rečeni Jakiša Brnjac opet zavapi: „Kud ću, jadan i nevoljan, ako ne naruke pobratimu svome Mijovilu!“ Uto se niz glavicu začu orljava kao od stotinu zaobadanih goveda. A u Marače duša ko skorup, pa reče: „To su rondari. Bjež' za mnom!“ Noć bijaše mrkla, oputine uske, a kamenje i grabovima još ih više suziše i od zla pogleda zakloniše. I odvede ga bez pogibelji u brdo, u pećinu u kojoj se njen muž skrivaše. Čim pri svjetlu voštanice Jakiša razabra Čakiju, koji se malo u ognjici prenuo, namah se maši ovčje britve i prikla ga ondje. Ali prije nego priklan bi, čakija uspi razabrati Maraču i prokrkljati: „Zašto me izdade?!“ A Marači to leden mosur u srce i – Bog nek joj se duši smiluje – učini jedino što mogaše učiniti: utopi se u rovanju. Tri preostala brata, prije nego na sud Božji izidoše, pošteno dugove izravnaše: zaklaše Jakišu Brnjca i četvoricu braće njegove i tako upokojiše nemirnu dušu brata svojega Čakije i milu dušicu, u dobroti lakovjerne nesvjestice svoje. A puk okrenu glavu od kuće Jakišine i od kuće sviju Brnjaca: nit se tko oženio kćerima njihovim, nit se koja udavala za sinove njihove, te se tako ubrzo zatro rod zmijski, izdajnički. Nu prije no što se do kraja zatre još će jednom zlim progovoriti, kako će se unaprijedak vidjeti.¹²⁸

Raos je više no dobro iskoristio ovaj okvir pikarskog romana za prikaz povijesnih i društvenih prilika u svom zavičaju, između ostalog prikazao je nemilosrdnost Mlečića, njihovih namjesnika, ali i ponos svog naroda, svojih Imočana, kroz Mijovila i Šimuna koji su smaknuti s osmijehom na usnama:

¹²⁸ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 155-156.

- 12. „Videći, daklem, harambaša Mijovijo Špalatrin da Mlečići i Turci poradi ovozemnih probitaka u isti kutlić pušu i u istu sviralu sviraju, poravna ih na mušici puške. Tomu pridonese i okrutnost Mlečića koji bi svakog hajduka – makar na mletačkoj zemlji od svetoga Franje svetiji bio – na muke udarali, a pridonese i to što Mijovilovu glavu velikom cijenom ucijeniše, premda na mletačkoj zemlji još ne ubi ni jednog ni Mlečića ni Turčića. „Pa kad je tako i kad se mora umrijeti – pomisli – neka se veselo mre. A veselo se može umrijeti samo ako kaparu unaprijed primiš i svoju glavu s deset drugih zadužiš. Pa kad dođeš pred ključara Petra i on te upita: „Mijovile, kakv je tvoj život bio?“, možeš mu mirne duše odgovoriti: „Od koristi, sveti Petre...od koristi, kao drugih trideset.“ I tako s preostala dva brata stade u busije uskakati, iščikati Turke i Mlečice, trgovce i serežane. U malo zemana opljačkaše i pobiše trinaest turskih trgovaca, hadži Osmana Dizdarevića, Safet-agu Čelebića, pet rondara, šest serežana, serzenta Alfijerija i tenenta Bassana. I Mijovijo i braća njegova govorahu svakom živu u Krajini: „Poručite kolonelu Kambiju i providuru Corneru da sad možemo veselo umrijeti.“ I umriješe tako. Zaskočiše ih, daklem, rondari – ližiprkna mletačka – zaskočiše ih na logu u kući Jurčevića na Studencima. Toma, rečeni Tunjko, ne bi prpi žestoku piću, pa na vrijeme ču glas vile posestrime te uspije pobjeći zaklonjen naćvama od debele bukovine. Najstarijeg Mijovila i najmlađeg Šimuna, još bunovne i nerasanjene, užadi sputaše, u imotsku tvrđavu odvedoše i začas na smrt osudiše. Vezanu vuku i nedonoščad iz repa dlake čupa. Sva ta kukavelj vojnička – kojoj su se do jučer gaće punile na spomen Mijovilova imena – stade ga danas, svsezana i isprebijana, prebijati, dlake mu iz brka čupati, smijati se, podrugivati i pljuvati po njemu. Na dan izvršenja osude dođe i kolonel Kambij i providur Rocco Corner, da se naslade jaucima omrznutih hajduka. I baš providur Corner dade mig da osuđene privedu kruništu tvrđave. Osamdesetak aršina ispod okomite litice i tvrđavnih zidova na litici bjelasaše se isturena stijena, kao neka odskočnica za jezero koje se modrilo na dvjesta aršina ispod nje. Providur se dugo naslađivaše gledajući stijenu, pa sve od naslade usne oblizava, usukiva brk i smiješka ispod njega. Onda pogleda Mijovila i Šimuna te tobože, prijateljski reče: „Laka ste skoka, junačine. Skočiderte na onu stjenčicu, pa kud znate!“ I Corner, i kolonel, i svi serežani odreda ponadaše se u opakom srcu da će braća uistinu skočiti i pružiti im živinsku nasladu, koju su tako dugo i, kako bih rekao, ustreptalo priželjkivali. Jerbo već više godina nijedan hajduk skočio nije, nijedno se čovječansko tijelo nije razmrskalo, niti se rumena krv prolila po kamenu, koji je od krvi – pošto bi je kiše isprale – postajao sve bjeliji i sjajniji.

Sigurnost providurova zahvati i ostale, te su svi za gotovo držali da će ovi dižiglavci hajdučki, ludo se pouzdajući u noge lagane, zaista skočiti i veliku im nasladu pružiti. Nu, Mijovijo reče: „Kad bi ti, smrdo, na mom mjestu bio, zaista bi skočio. I ništa ti se, moj providurčiću, dogodilo ne bi, jerbo se lešinarima ništa dogoditi ne može ma odakle se spustili i ma kakvu mrlinu progucali.“ I udari u smijeh i on i brat Šimun za njim, a providur škrgući zubima i prevrći očima. Tada mali Šimun povika: „Gledajte, ljudi, kako vam providurčić pozeleni. To je od žabe krastače koju živu proguta, a strvinaru je živo otrov ko i vuku lešina!“ Providur se ne umjede svladati, već udri pesnicama čas jendog čas drugog, a njima gospodska pesnica milovanje. I Mijovijo reče: „Ne udaraj, jado, dlan ćeš nažuljati, a opet nećeš zaboraviti kako si ono u Crljenom klancu gaće napunio misleći od čobana da smo mi, a dvanaest ti je serežana dilidencu pratio!“ I Mijovijo s dva prsta začepi nos. A što je najgore, Corner je dobro znao da to bijaše istina, pa mu se i samu pričini da čuje smrad od nekih punih gaća, te i on dva prsta nosu prinese. Onda se trgnu i prosikta: „Strijeljajte ih!“ Mijovijo pogleda brata i dobaci mu: „Samo veselo, brajo, samo veselo! I neka ti ne smeta što smrdo i sad smrdi. Začepi nos i smij se!“ I obojica nos začepiše, u smijeh udariše, i smijahu se, smijahu zaista od srca veselo, i njihov smijeh bijaše tako čist i zvonak, da se pucnjava nije ni čula. I kad im se tjelesa prostriješe po kamenju, taj je zvonki smijeh još uvijek zvonio odbijajući se od golema grotla okomitih litica što opasuju jezero. Kažu, da svake prestupne godine licem na svetog Filipa i Jakova – u dan njihove smrti – poput srebra čist smijeh dugo i jednoliko kruži ljevkom jezera, kao da uspavane stijene junačka djela budi.“¹²⁹

Isplele su razne predaje i legende o nastanku zanata prosjačenja, Raos donosi predaju o nastanku tog zanata zahvaljujući Prpinoj Anđeliji.

Usudila sam se uvrstiti ju među povijesne predaje iz razloga što su prosjaci od zanata realne, povijesne osobe čija je pojava označila svojevrsnu prekretnicu u svim društveno-političkim sferama Imotske krajine:

- „Za izginulim Prpinim sinovima ostade, daklem, tušta i tma i sijaset ružičastih kljuncića i šapica bez čaporaka: što muškinja što ženskinja dvadeset i osam ukupno na broju – od toga tek troje sedamnaestu uhvatilo. Tko će bezdana ždrijelca napuniti

¹²⁹ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 156-158.

kad muške ruke nije i kad puške nema! (...) Stoga, e da bi se sačuvao zavjet učinjen s kraljevim tobolčarem, Bogu ne osta ino već da sam nešto smisli i progovori kroz luckastu pamet babe Anđelije. Daklem, baba Anđelija za prvog proljetnog mlađaka sazva pred kuću na stopicu sve svoje nevjeste, upre prstom u mjesečev srpić i reče: „Gledajte, neve, nevjestice, kako je tanahan ko vlas i kako će ubrzo ko sir nabubriti. Djeca vaša a unučad moja ista su kao on današnji, i neka budu kao on sutrašnji: neka bubre, neka nabubre, a ne da potamnu prije nego i prvu četvrt dosegnu, kao što očevi njihovi potamnješe. Puške im ne dajte, puške im ne dajte, jer ni on puške nema!“ Tada Anuka, udova Mijovila, upita: „Što ćemo im dati kad osim pušaka ništa i nemamo?!“ Jetrva njena, Kata, udova Šimunova, odgovori umjesto babe Anđelije: „Imamo žaru dukata. Nabavimo im ovce i koze, pa neka ih čuvaju.“ Na to baba Anđelija zapjevuši: „Pola za vukove, pola za ubojice otaca svojih.“ Janja, udova Tomina, izmisli nešto novo, pa reče: „Nabavimo im mašklin i motiku, neka krče kamenje, neka siju bar i proso, pšenicu i ozimicu, lozu i krumpir i bilje svakovrsno.“ Anđelija i opet zapjevuši kroz uvele krezube usne: „Pola za ptice, pola za ubojice otaca svojih.“ Tada se nevjeste narogušiše i prosiktaše: „Što nas mučiš? Kaži ti, o najmudrija!“ A baba Anđelija umjesto da što kaže, zapjevuši svojim istanjenim i oturpijanim glasićem:

*O neviste, nevistice,
podignite k nebu lice.
Ko to nebom kruži,
nikad se ne tuži,
niti ore niti kopa
a deblja se ko tri popa?
On na svaka kuca vrata,
od svakoga nešto mata:
ovde mlika iz kablića,
onde masla iz stapića,
ovde kaše iz kotlića,
onde sira iz miščića,
ovde komad kruva suva,
onde krpu stara ruva,
divenice, kobasice
i zalogaj pečenice,*

*kašu ulja, šaku vune
i za gusle konjske strune,
oputine kozje tanke,
oglavine za opanke
i ponekad višnju dinju
za prežednu sirotinju...*

Anuka, udova Mijovilova, redomice pogleda jetrve i reče: „Pravo govori!“ I povika najstarijeg sina Jurasu, kasnije nazvana Potucalo, te mu reče: „Pođi u brdo i nasijeci devet štapa jasenovih!“ Potom se obrati jetrvi Anici, udovi djevera svojega Nikolice, što od kuge pokošen bi: „Ti si tkanju najvičnije. Devet torba uprtnjača otkaj!“ I tako nastadoše prvi prosjaci od zanata, za razliku od onih koje nevolja potjera i kojih od iskona svud po svijetu ima.“¹³⁰

Mijovilov sin, zvan i znan kao Potucalo, postao je svojevrsni junak koji je obilježio povijest obitelji Špalatrin svojim živozamrznutim smiješkom:

- „Spomenut ću samo kako umiraše starješinsko koljeno koje proćedi od Jurasu Garićaa, Prpe, i najstarijeg mu sina, Mijovila Špalatrina, onoga što veselo pogibe. Mijovilo Špalatrin, daklem, rodi Jurasu kojega nazvaše Potucalo poradi toga što ne življaše kao svi ostali prosjaci, čak i ne zimovaše kod kuće, već se neprestance po Turskoj potucaše, te ga u tuđoj zemlji i čas smrtni zateče. Nađoše ga, daklem, smrznuta u jednoj pojati na Kupreškom polju, gdje su zime ljute, najljuće te živ čovjek jedva opstati može. I ne bi, daklem, začudno što ga nađoše smrznuta, već bi začudno što ga nađoše sa smrznutim smiješkom. Kažu, ljudi su se od Šujice od Bugojna danima na Kupres uspinjali da vide taj živozamrznuti smiješak, koji očito govoraše da je smrt samo sastavni dio života. I taj smiješak ne bijaše toliko začudan po poruci ni po samu sebi, koliko po tome što bijaše tako mlad na tako staru čovjeku.“¹³¹

Sve dosad navedene povijesne predaje možemo smatrati svojevrsnom uvertirom za sljedeću predaju koja kazuje o izdaji Andrijice Šimića, svehrvatskog narodnog heroja kojeg je „Judinim poljupcem“ počastio Ante Garac, Hrvat i katolik. Ta je povijesna predaja iznimno spretno upletena u ovaj roman kao svojevrsna potvrda autentičnosti svih ostalih predaja.

¹³⁰ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 161-163.

¹³¹ Ibidem, 166.

- „Kamen se ponovo zarumeni i nitko živ ne može razlikovati krv kaursku od krvi turske. Među inim hajducima bijaše najimenitiji Andrijica Šimić, koji s Jovom Kadijevićem, Ivanom Lončarom, Antom i Marijanom Jovićem iz Vinjana, Ivanom Meštrovićem sa Studenaca i ostalom kićenom družinom Turcima silne jade zadavaše, iščikaše ih i ubijaše, a srebro i zlato: pola raji, a pola družini. Šimić ubi bega Lakišića i Derviš-bega Kopčića, a aga, trgovaca i ostale Turadije ni broja se ne zna. I tko raspisa ucjenu na njegovu glavu? Turska carevina i paša mostarski? Daklem, Austrija! Pade li u boju il ga u stupici zaskočiš? Daklem, na logu. I ne izdade ga Turkinja djevojka niti kakva raspusna krčmarica, već Ante Garac, dobar čovjek, Hrvat i katolik, koji mu tvrdu vjeru zadade da ga izdati neće. A to se zbi licem na sv. Arkadija, na 12. Siječnja 1871. I dok ga kao sputanu živinu austrijski jad iz kuće izdajničke vodaše, Šimić dobaci Garcima: „Moje noge nad vašim glavama bile!“ I bit će akobogda, jer Šimić je u srcu svačijem i mnoga će se kletva njegovoj priključiti.“¹³²

Stigla je Božja kazna i Turke, preko Božje produžene ruke – don Ivana Musića i uz pomoć Alekse Jakšića:

- „Još i danas bukti zemlja Hercegovina, još i danas luda raja za cesara krumpir iz žeravice vadi i u cesara se ufa, a cesar se s Turcima pašanči. Jerbo, daklem, kad se činilo da će polumjesec zaći, a sveto drvo križa nebo prekriti – na sam dan sv. Ivana od Boga, na 8. ožujka 1876. vođe ustaničke, pop don Ivan Musić i vojevoda Mićo Ljubibratić, tursku zemlju hametom poharaše, padoše na Goricu i u njoj sve turske kule popališe – ne Turci, već apostolski cesar zaustavi Boga u zemlji Hercegovini. A dogodi se ovako. Poslije spaljivanja Gorice don Ivan udari na Drinovce, a Ljubibratić na Posušje. I bilo bi velikoga vruga, da austrijski a ne turski vojnici ne uhvatiše vojevodu Mićuna sa šest drugova i ženskinjom nekom dobre duše, Johanom Markus, koja je iz daleke Nizozemske pohitala da nevoljnom puku melen na rane previje. A s njom bijaše i talijanski knez Faella i Cesari, dobri ljudi, srca pravdoljubiva. Nu, svijetli cesar sa svima njima, sa svim hajducima i ustanicima u lance i tamnice, a goloruke prebjegle što u Krajini za rusu glavu utočište potražuju, još i danas odmah goloruke Turčine na milost i nemilost izručuje, dok se Turci hercegovci po samome gradu Imotskome, do zubi naoružani, šetkaju i baše i kupuju ovohoću-ovoneću, baš kao u

¹³² Ibidem, str. 169.

svojoj kući. Videći da im se apostolski cesar milostivo smješka, Turci još više osiliše , te stadoše sirotinju raju na svakovrsne muke udarati, dok se napokon joguni i sileni – licem na dan sv. Celestina pape, na 19. svibnja 1876. – i na carsku zemlju ne prebaciše paleći, žareći i harajući žešće nego kod kuće. A svijetli cesar prede ko sit mačak, baš kao da sibirski vuci kineske ovce deru. Ustanici i dan današnji kruže i šestare zemljom Hercegovom, vođeni od don Ivana Musića i Alekse Jakšića, koji će – Bog im zdravlja podario – sva je zgoda, Turčinu i do glave doći. E pa kad je tako, kad Turčin nemilice kršćanske glave kupi – reći će netko – zašto onda šuknuti ili razbojnički pop Pavao Čikeš pastvu svoju u vučje ralje šalje?! A ja ću reći: „Ne šalje!“ U tomu i jest domišljatost svemudrosti Božje. Mora se priznati da je Bog – milostiva ga budi slava – nikad u tako gadnom škripcu nije našao. On svoje ne može poreći dok smrtnik svoju ne poreče. A smrtnik se zametnuo torbom, pa pravo u Kreševo među Turke i među hajduke. I Bogu ne preosta drugo već da u svojoj svedomišljatosti pamet smuti i Turcima i prosjacima. I tako moji lazari u Turčinu ne vide zatornika već izvor ovozemnog života, a Turčin opet u njima ne vidi din-dušmanina već bogodanu sirotinju, kojoj se sila učiniti ne može, jerbo Allah svaku njihovu kletvu za gotovo groš uzima, i protiv te kletve ne pomažu ni zapisi hodže zvorničkoga koji je na veliku glas. Stoga nikad ni jednom od mojih lazara, makar i u kreševo zapao, ne pade ni vlas s glave ni čvokac na glavu.

Star sam i nije mi zamjeriti ako li gdje zabrazdih ili štogod nedolična rekoh, ili pak brzopeto zaključih. Ima još mnoštvo živih i razumnih ljudi koji zapisuju ono što vide ili što u starinskim zapisima iznalaze, pa neka svatko prihvati istinu koja mu se zgodnijom pričini, kako je već običaj među ljudima kad razmišljaju o prošlosti, koju ionako svaki svojom aršinom mjeri i po svom stasu kroji.“¹³³

Don Pavao mladom misniku don Petru kazuje, kroz priču o vojvodi Jovanoviću, o upadu austrijskih vojnih snaga u Bosnu i Hercegovinu:

- „Don Pavao, koji je s don Petrom na bucalu čatrnje živahno raspredao o upadu austrijske vojske u Bosnu i Hercegovinu, i ne ču Potrka, već nastavi gnjevno dokazivati kako je general Stjepan Jovanović jad i kukavelj, a ne podmaršal i vojskovođa.

¹³³ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 169-171.

– Junak, daklem, traži najtvrđu kost da zub iskuša, a ovaj ušljivi barun dušmaninu u oči lug baca, da se ko miš pokraj slijepe mačke kroz loj probije.

- Bože moj – uzdiše mladi kapelan an rubu strpljenja – nije svrha rata ubijati već zemlju zadobiti.

- Hajde, bolan, sjedni i ne budalači, već rasuđuj! Daklem, ovako. Ko što svetu misu valja slušati cjelovito i bogoljubno, tako treba i junački megdan dijeliti: cjelovito i pošteno! Hoćeš li ti zar nebo zadobiti varakajući Boga: klečati pred oltarom i mljackati ustima, a misliti na piliće ispod crijepnje i pečenicu ispod čerenja? E nećeš! A nećeš se, daklem, ni perjanicom zakititi ako Turčinu kažeš da ćeš uz Neretvu, i on te tamo na junačkom megdanu čeka, a ti preko Vrgorca u jubuški koji već pedeset godina ni jednog delije ne ispiša, već ko što kurva noge, on, daklem, ruke podiže pred prvim koji naiđe, jad privlastički!

- Oprosti mi , don Pavle – ozari se mladi kapelan – zar nisu i naši stari, kad su Imotski osvajali, svu noć oko vatara i topova od rašeljke kružili i tako prevarili Turke da velika vojska nailazi?

➤ To su, daklem, druge stvari, sokole moj! I ne škljocaj mi makazama naprazno, već šišaj! Gdje će jedan na stotinu! I na tvrđavu k tomu! Morali su, daklem, Turcima nekako do znanja dati da ih je podjednako.

- I pokoji više – naceri se kapelan. – A što se Jovanovića tiče, to je jedan suvremen vojskovođa, i njegovo će ime povijest u zlato uklesati. Tobožnjim utvrđivanjem ušća Neretve sve je turske snage oko rijeke sabio, tako da je zapadna Hercegovina bez obrane ostala, a u istočnoj ustanici popa Musića dobrano opterećeni. I sad će austrijske vojske sa zapada preko Čitluka, a s istoka preko Stolca i Nevesinja na Mostar udariti i zadobiti ga bez velika prolijevanja krvi.

- Kakav mi je to rat – otrese se ljutito don Pavao – u kom se krv ne prolijeva! Ali kad je, daklem, već tako, onda, mooj Jovanoviću, ne pripasuj sablju već za pojas zatakni kudjelju i vreteno! A ti, žutokljunče, dobro u pamet utuvi: nema junaštva bez gusala! A Jovanović može stotinu Hercegovina zadobiti, stotinu konja promijeniti, na strune im nikad zajašiti neće!“¹³⁴

¹³⁴ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 204-205.

Smatram da povijesnom predajom možemo smatrati i pismo fra Rajmunda Rudeža don Pavlu i to prije svega radi sadržaja samog pisma koji govori o hrvatskom narodu u specifičnom povijesnom vremenu. Kroz to pismo Raos je eksplicirao višestoljetnu marginalizaciju i svojatanje svega hrvatskog od strane raznoraznih europskih sila. A sadržaj pak saznajemo iz čitanja (kazivanja) pisma don Pavla don Petru:

- „ – Ovo mi je pismo onomad poslao fra Rajmund Rudež. Pročitat ću ti ga da vidiš kolika je, daklem, vrijednost njegova, pa da ga sačuvaš sebi, nasljednicima svojim i pastvi svojoj bar za utjehu:

„Predragi moj don Pavle! Premili brate moj!

Čini se da našem hrvatskom narodu sviću nešto bolji dani otkad Narodna stranka pobjedu izvojšti i otkad don Miho za zastupnika bi izabran. Nu pri tomu se moramo sjetiti kakvim su se sredstvima služili i kakvim će se ubuduće služiti naši protivnici, da narod zaslijepe i zavedu. A najpogubnije je to što se iščinjaju i što će se iščinjati prijateljima narodnim govoreći kako će nas Beč ponijemčiti a Pešta pomađariti ako se pridružimo ostaloj hrvatskoj braći koja danas stenje u mađarskom ropstvu. Pritom smeću s uma da bi mađaroni ostali u manjini kad bi se Dalmacija Hrvatskoj priključila i da bismo lakše mađarsku silu mogli nadvladati. Pogledajmo, dakle, tko se to toliko brine da se hrvatski narod ponijemči i ne pomađari. Evo tih narodočuvara naših: činovnici stari talijanski autonomaši, srpski doseljenici i neke prodane hrvatske duše, a svi na čelu s cesarskim namjesnikom Jovanovićem! Dakle, bečke sluge, koji hrvatski ni natucati ne umiju, guzice oderaše da Hrvatima materinski jezik sačuvaju! Stoput im hvala na toj kršćanskoj i čovječanskoj brizi!

Svi mi predobro znamo od djedova naših, što su Talijani u Imotskoj i drugim hrvatskim krajinama i gradovima radili. I sol, i ribu, i vino, i drvo, i sve što si žuljevima iz zemlje i mora iščupao morao si prodavati samo njima i uz cijenu koju su oni određivali. Hajducima bi i po dvadeset dukata plaćali za glavu svakog mlađeg roba što bi ga iz Hrvatske, kao junčića dognali. Ako bi se u svatovima hrvatski barjak razvio: mladoženji vješala, a svatovima galija! A kad krvlju svojom ovu stopu zemlje od Turaka izbavimo, oni begovske čitluke podijeliše očevima današnjih autonomaša, privlasticama i kojekakvim doseljenicima, kojima i dan današnji kmetuju naši nevoljni težaci. Ali...dadoše nam kulturu! Kakvu kulturu, jadan brate?! Ni jedne škole ne podigoše! A crkve i samostane narod je sam zidao otkidajući od usta i iz grla čupajući. Sve što su sagradili bijahu zidine i kule, da sačuvaju naše meso od Turaka, kako bi ga

sami i u miru mogli do posljednje kapi isisati. A palili su i razarali Nin i Zadar, Biograd i Šibenik i tolike hrvatske gradove s crkvama i samostanima. To ti je njihova kultura! Jedan mail, ali slobodni hrvatski Dubrovnik podigao je velebnih zgrada, naslikao slika i napisao knjiga više nego vascijela pregolema Mletačka Dalmacija! Nećeš mi reći, da su se umni Hrvati samo u Dubrovniku rađali! Rađali su se svugdje. Samo što su naši taletni po svem svijetu rasijavali i drugima kulturu gradili, ili su se pak galijske vozili i s galijskim na morskom dnu trunuli, i osim nas, više neukih nego učenih fratarata i popova, narod nikakve druge luči ne imađase, niti mu dopuštahu da je ima.

Eto tako su nam kulturu gradili! Gradili su Mletke! Kao čipku su ih izvezli. Našim kruhom i našom rukom! A taj naš kruh i te naše ruke sazdale su i uresile sve hrvatske prijestolnice: i Mletke, i Beč, i Budimpeštu, i Carigrad! I Rim! I Rim smo uresivali našom krvlju i Petrovim novčićem, a on nam je slao samo Božji blagoslov – u svetu vjeru ne krećem – ali ne i ljudsku potporu!

I tako su naši slavni gospodari našim lojem salo sabijali i našom krvlju vascijelu kožu premazivali – vremena su imali na pretek, pa sve da su htjeli nisu mogli ni Ahilovu petu nepodmazanu ostaviti.

Premili brate moj! Stoljećima smo krvarili za tursko i za kršćanska carstva: s jedne strane bijahu očevi, s druge njihova zarana u roblje odvedena i poturčena djeca. Ima li naroda koji se tako stoljećima klao za dobrobit svojih zlih gospodara?! A današnji naši gospodari i sugospodarice žele da sada i vazda i u sve vijeke vjekova stvaraju od sinova naših talijanske, austrijske, mađarske i vrag bi ga znao čije janjičare...

Stoga ti se molim, predragi moj brate, kako se samo Boga može moliti, otvaraj oči ovom našem nevoljnom puku, eda bi već jednom prestao za druge krv prolijevati i drugima prijestolnice graditi!“¹³⁵

Zaključit ćemo ovaj podnaslov govorom narodnog zastupnika don Mihe Pavlinovića u kojem je koncizno iznio svu patničku prošlost hrvatskog naroda, koja će slavno završiti zahvaljujući hrvatskoj snazi i hrabrosti:

- „– Evo što nam o toj slozi nedavno u varošu govoraše naš narodni zastupnik, naš don Miho Pavlinović, starina i uzdanica naša: „*Hrvatsko ime mrsko je i krvavo onome koji*

¹³⁵ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 254-256.

neće hrvatskoz jezika ni hrvatskog prava. Na Hrvatsku mrze oni, kojima se hoće gospodstva na hrvatskoj zemlji, nad hrvatskim narodom. Da, sloge imati nećemo pod hrvatskim imenom s onima, koji bi htjeli da zaboravimo hrvatsku prošlost: da se odrećemo hrvatske budućnosti. Da, sloge neće biti s onima, što od hrvatske države otkinuše udo po udo, te za se prirediše pokrajine, županije, kotare, gradove, slobode za svakoga, izim za samoga Hrvata. Što bi nam dala sloga s takvima? Da ostanemo na vijeke u nevolji do koje nas dotjeraše: bez cjelokupnosti, bez samostalnosti, bez države, bez narodnosti, bez jezika, bez hrvatskih sloboda; jedni u Latine, drugi u Nijemce, jedni u Mađare, jedni u Turke... Vidiš u kojoj smo nevolji ljutoj: nemamo hljeba, nemamo puta, nemamo trga, nemamo prometa, nemamo učionica, ni sudova da razumimo... Naša su polja vodom potopljena; naši su krši potocima oderani. Nemamo šume za ogrijev, nemamo prediva za odijelo; turske gore siječemo, tuđe obojke kupujemo. Našim morem tuđi brodovi plove; naše mišice tuđim gospodarima izmet čiste; Turke i cincare dvorimo, da koru hljeba zaslužimo. Na stotine odlazimo glavom po svijetu, da u prekomorskoj raboti, kao Faraonovi argatari, staru i nejaku zimnicu u ove grozovite krše dovućemo, ako prije na tuđem ognjištu ne zaglavim, ako starcu babi i sirotoj djeci pust glas ne dođe... U toj višegodišnjoj smetnji tko da razmrši? Svijestan puk. Ko da puk usvijesti? Živo hrvatstvo. Da, živo hrvatstvo. Zatočnici narodnosti i slobode, branitelji narodnih prava... I puk će razumjeti da on nije rođen prosjak, da on nije nahod; jer je Hrvat, od hrvatske slavne i samostalne države... Za hrvatskom zastavom ustat će jednodušnije puk... Ti ćeš, zastavo, uvijati grdne narodne rane; ti sama sljubiti razdore; ti ujediniti, što zlotvori iscijepaše; ti zacijeliti, što vjekovi rastočiše, ti usvijestiti, što tuđinac obesvjesti, što raskolnici obeščastiše...“¹³⁶

3.6. Pričanja iz života

Ovaj žanr predaja kazuje o zgodama mještana nekog kraja, sela, pripadnika određenih zanimanja i društvenih slojeva. To su najčešće kratke i podrugljive priče čije poante uvijek imaju zajednički nazivnik: ismijavanje određenih osoba.¹³⁷

S obzirom na žanrovski okvir u koji su smještene, njihova brojnost u ovom romanunije iznenađujuća.

¹³⁶ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 338-339.

¹³⁷ Dragić, Marko: *Poetika i povijest usmene književnosti*, FFST, Split, 2008, str. 444.

Osim što čine bitan dio ovog pikarskog romana, pričanja iz života sastavni su dio tradicije Imotske krajine. Kako smo već istaknuli prije elektrifikacije, pojave televizije, interneta i ostalih dostignuća moderne tehnologije, svi žanrovi predaja bili su bitan dio društvenog života. Svaka zajednica baštini razna pričanja iz života čiji protagonisti nisu mitološka bića ni povijesni junaci nego osobe nepoznate širem krugu ljudi uz koje se vežu neke poučne i/ili smiješne anegdote.

Takvo je pričanje iz života Martina Zakrpe koje je don Pavao iskoristio kao digresiju u svojoj propovijedi nadničarima:

- „Za tu pogan imam bolju priču, priču Martina Zakrpe, a ta bi vam mogla i valjati. Rečeni, daklem, Martin Zakrpa okopavaše vinograd nekoga barba Mike, gavana velikog, iz Supetra, daklem, vražjeg Petra. Tog Martina poslaše u vinograd tutnuvši mu u torbu podlanicu pogače i tikvicu bevande – jada i za dojenče. Došavši, daklem, u vinograd Martin ponajprije smulja pogaču, potom okopa pet šest loza i sjede pod među da ko čovjek marendu prička. Čekaj on, čekaj, ono podne a marendu ko vraga na misi. Nu, kad je ovaj već sjeo da čeka, bar će ručak dočekati. Čekaj on, čekaj, a ono more u zatiljak sunce poljubilo, daklem, ni ručka ni marendu. Kad pred zdravomariju eto ti rečenog barba Mike. Gleda on uskop, pa Martina, pa opet uskop, pa se uzvika talijanski, sve mu pjena na usta. A Martin talijanski, daklem, ko i ovca naški, ma po vici razumije da se škrtac ljuti što mu ništa ne uradi. Onda Martina Bog prosvijetli, te i on ožeži talijanski: „Poko vin, poko pan, poko Martin uskopan!“ Kad sutradan, daklem, i ribe i vina, i mesa i manistre, a Martin ošini – pola vinograda. Podveče eto ti barba Mike, pa sve klima glavom i talijanski se iščuđava. Martin odmah vidi da ga hvali, pa murastumači: „Tropo vin, tropo pan, tropo Martin uskopan!“ Tako i vi, ovčice moje, ne dajte vukovima da vam naživo kožu deru.“¹³⁸

Nerijetko u stručnoj literaturi možemo vidjeti različite podjele žanrova predaja što se reguliralo 1963. godine na sastanku Komisije za narodne predaje u Budimpešti kada je donesena skica predložene sheme za podjelu narodnih predaja. Međutim vrsni usmenoknjiževni znalci nerijetko se razilaze u podjelama žanrova predaja. To samo govori u prilog činjenici koliko je ta problematika delikatna. Što možemo vidjeti i iz sljedeće predaje koju je autor stvorio na elementima demonske predaje (egzorcizam), povijesne (povijesna

¹³⁸ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 74.

zbivanja i akteri) te pričanja iz života. U ovom radu klasificirana je kao pričanje iz života jer je umetnuta u roman kao zgoda iz mladenačkog života Anđelije Pezo, i to zgoda koja je obilježila ostatak njezina života. Osim toga i sam pripovjedač nas upozorava kako se iz individualne nevolje može sagledati šira slika, odnosno zbroj svih individualnih nesreća dovelo je do općeg lošeg stanja u zajednici, kolektivu, pa i narodu:

- „Ta opća narodna nevolja bijaše samo zbir pojedinačnih nevolja, koje ni najvještiji zbrajač ne bi mogao zbrojiti. Spomenut ću samo jade djevojke Anđelije Pezo, a zašto ih spominjem, vidjet će se unaprijed. Iste večeri kad fratri napustiše zaleđeni otočić, turske pustahije – na dva sata hoda – pokušашe rečenoj Anđeliji silu učiniti. No otac njen i braća njena skočiše na Turke i borahu se s njima dok ne izginuše. Kad fratri stigoše na razbojište nađoše četiri Peze i šest Turaka rumene u rumenu snijegu. Preostala četiri zulumčara fratri začas na sabljama razniješe. I kad sve bi gotovo, iz tora, između ovaca izniče rečena djevojka Anđelija, s golim sisetinama do pupka zagaljena, s mahnitim pogledom i pomamnim pjesmama na nateklim usnama, te se onakva, užgana i zblanjena, baci na mladog fra Šimuna i stade ga grliti, ljubiti i ujedati. Jedva je otrgoše. Neki rekoše da je poludjela, a činilo se tako. Međutim, stari fra Mijo Kutlar – koji je još kao momčić u Kandijskom ratu četovao uz bok fra Petra Kumbata, zatornika Turaka, a u Velikom sedam Turskih glava odsjekao i četiri posred čela prosvrdlao – reče da ona nije po Bogu, već po vragu sumanuta i da je vrag sasvim obuzeo dušu njezinu. A kako fra Mijo nadaleko bijaše poznat kao vrstan protjerivač – dosad je uz pomoć Božju trideset i sedam što velikih što malih vragova iz tijela čovječanskoga izagnao – to se svi njegovu mnijenju podvrgoše i povjeriše mu djevojku da i iz nje vraga izagna. Ali ovo bijaše neki tvrdokorni vrag, koji kao da se svim čamprima i čaporcima o samu džigericu zakvačio. Da izagna vraga fra Mijo se nikada nije mučio više od pet dana, a ovoga on i petnaestorica hrabre braće već mjesec dana protjeruju i protjerati ne mogu.“¹³⁹

Kroz pričanje o svojoj prvoj Ispovijedi hajduka, koje je protkano dozom humora kao i cijeli roman, don Pavao otkriva stanje svijesti cijelog kraja u određenom povijesnom razdoblju. Ova predaja u podtekstu sadrži snažno izraženu fleksibilnost i snalažljivost koja likove ovog romana, kao predstavnike određenih zanimanja i kraja, čini junacima i

¹³⁹ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 96.

nositeljima radnje što je opet zadano normama pikarskog romana. Početno iskustvo don Pavla učinilo ga je jednim od glavnih junaka romana-kronike o Imotskoj krajini upravo iz razloga što je bio dovoljno oštrouman te shvatio kako mora prihvatiti kolektivni mentalitet. On je od tada dio tog kolektiva sa svim što taj kolektiv čini specifičnim, stoga i taj mentalitet mora biti dio njega.

- „Ovo, daklem, hoću reći: nikad neću zaboraviti dan kad sam prvog hajduka ispovjedio, dan u koji se moja zanosna mladenačka duša ponajprije ganula, a potom zgrozila. Taj hajduk bijaše nekakva golema oplošina, te me je i klečeći nadvisivao. Na prsa si mu mogao žrvanj položiti i ne bi ih prekrio, na njima žrvanj izrazbijati i ne bi ih okrznuo. I taj se kremen od čovjeka skovrljio preda mnom poput slabunjava i osjetljiva djeteta. Rasplakao se i razjeca, i sve se šakama o prsa busa da čitava crkva odjekuje, roni suze ko iz kamenice samo zato što je neku udovicu nabusito s puta gurnuo i što nekom slijepcu milostinju nije udijelio. Meni se duša razblaži i rastopi, te ga htjedoh upitati: jesi li ti arhanđeo Božji koji me iskušava ili mi put svetosti pokazuje? Ali ne upitah ga, već mi se iz običaja omače: „Jesi li koga ubio?“ A on, nekako stidljivo prikloni glavu k ramenu i na moj užas odgovori; „Stid me je, oče, priznati, da ne bi pomislio kako se hvalim i razmećem, a na svetoj smo ispovijedi...eto, jesam ponešto... Tako, tridesetak što Turaka, što rondara i kojekakve smrdljive živine.“ A kad mu rekoh da su to grijesi, teški grijesi, samo što me ne usrka svojim golemim iskreno začuđenim očurdama: „Što ti je, oče? I o kakvim to grijesima divaniš? Turci su nam, bolan, din-dušmani, a rondari krvni! Hoću li, može biti, dušmanina perjem po guzici?!“ Ja rekoh: „Mirni turski trgovci nisu zulumčari, a rondari su vlast, a svaka je vlast od Boga!“ „Meni je, oče, od đavla. A đavao je neprijatelj Boga i čovjeka, pa glavu mu ko zmiji!“ Na to ću ja: „Gospodin reče: Ljubi neprijatelja svoga kao samoga sebe!“ On upita: „Ima li Bog neprijatelja?“ „Ima. Lucifera i njegovu svitu!“ A on uskoči: „Pa što učini s njima?“ „Strovali ih u pakao!“ Na to se on isprsi i nadme: „Tako ću i ja, oče! U pakao! U pakao sa svim Turčićima i Mlečićima, sa svim rondarima i serdarima...“ Ne umjedoh mu se suprostaviti, ali mu svejedno odrješenje ne dadoh. A on će: „Ništa zato, oče, odoh ja k fratrima; oni su duže s nama i bolje znaju što je ovdje grijeh a što nije.“ Poslije sam mnogo hajduka

ispovjedio i odriješio, jer, eto, - nek mi se Bog smiluje – ubrzo naučih što je ovdje grijeh a što zavjet učinjen s Bogom.“¹⁴⁰

Kroz lik patrijarha Kikaša, Raos je ostavio bogatu trpezu tradicijske baštine Imotske krajine: običaje, vjerovanja, obiteljske i društvene odnose i sl. Na razne način je eksplicirao svu svoju zavičajnost, pa i kroz priču koju Kikaš kazuje svojoj uzadnici, svom unuku Matanu:

- „Kao da i sad čuje pokojnog oca koji je kao pošalicu strašnu priču stotinama puta pripovijedao: „Dođe i kljenova nedjelja, a u kući ni zrna sirka ni željud željuda, ni u kući, ni u Krajini. Kad u neke vitar nanese glas i ču se da u Abdul-age jajačkoga prosa ima. Ja i pokojni ćaća pokupismo ono dukata, šta ji' godinama za ljutu nevolju i opasnost smrtnu šćedismo, pa s tri tovarna konja ravno u Jajce. Kad mi agi: „Ima li prosa, svitli Abdul-ago?“ „Ima, jabandžije.“ „Moreš nan dat?“ „Kako ne mogu!“ „Po što?“ „Dva dukata tovara.“ Kad mi k prosu, užgano. Pokojni će ćaća: „Snizi malo, svitli ago, čuje se!“ „Čuje se, čuje, i dobro se čuje! Da se nije čulo, ne bi vi od Imocke po nj dohodili!“¹⁴¹

U sljedećem pričanju iz života Kikaš se prisjeća anegdota sa Škiljom s početka njihovih karijera. Na ovom mjestu je možda zgodno napomenuti kako nam Raos kroz odnos Kikaša i Škilje otkriva kompleksnost međuljudskih odnosa na škrtom kamenjaru, isprepletenost cijele palete osjećaja sve od mržnje do ljubavi, i natrag. Upravo na ovom mjestu to moramo istaknuti jer sve navedeno otkrivamo većinom kroz ovakva kazivanja:

- „Jednom, dok je još bio mlad, vidjevši da će Škiljini – koji bijahu daleko ispred njega – Grude opeljušiti, potrča okolnim putem i podmiti neko čobanče da poleti ususret Škilji vičući: „Reži, bježi, kuga mori...“ I moj će ti Škiljo naguz, pa preko polja prema Tihaljini. Drugi put su Kikašu, pred Vitinom, dva usplahirena kršćanska momčića put presjekla i cvokoćući zubima priopćila, da su balije pomahnitale, pa odreda svako kršteno muško ko ovna škope i sunita. Sad ti i moj Kikaš naguz, pa preko polja prema Gorici. Jednom zgodom Kikaš ostavi kraj puta kotlu prosa i sakri se iza stijene. Škiljo primijeti kotlu, pažljivo se ogleda na sve strane, a ne vidjevši nikog u blizini uzdahnu: „Bog se uvijek dobru sirotinje domišlja“, zgrabi kotlu i zavuče ruku da zrnje kroz prste

¹⁴⁰ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 148-149.

¹⁴¹ Ibidem, 216.

propusti, kad se prsti o ljudski izmeet zalijepiše: „U slast, kume!“ doviknu Kikaš iz zaklonice, pa petama vatru. Škiljo mu ubrzo lijepim na lijepo uzvratu nagovorivši neko bijesno Ture da mu istu stvar u ćup podmetne i prelije medom. Razlika je bila u tom, što su Kikaševi sve do neke taj med i lizali. Kikaš je obilato iskoristavao Škiljinu razroknost i posvud glas raznosio, kako su se u njemu dva vraga udomila, pa svaki na svojoj stranu gleda. Škiljo je opet razlajavao kako se Kikaš – koji i jastreba na vrh planine vidi – iščinja slijepim samo zato da u miru može razgledati gdje što stoji, kako bi umio do toga doći kad noć padne i pomrčina se uhvati.“¹⁴²

- „Smješka se Kikaš sjećajući se svih međusobnih podvala, podvala od kojih se živjelo i smijalo, zatim se uozbilji, pa će Potrki: - Jesam li ti pripovijedao kako mi se Škiljo htjede dvaput uzastopce osvetiti za ono u Baškoj vodi?

- Nisi, diko moja.

- Nu, vidi... Kad ti ono s Vrtirepkom kradom u Hercegovinu, ja od muke digoh vojsku prosjačku, da na Buško blato udarimo. I pođosmo. Htjede mi tako, hajde, oni prvi, ja i Šarov za njima. Noć duboka ko šuma zelena. Kad odjedared, svi vrisnuše i svi na koljena. Mislim ja: il je vrag ili zmaj, trećega nema.

- Vrag! – odluču se brzopleto Potrka.

- Može biti – dopusti Kikaš – a može i ne biti, i ako mi Škiljo ne oda, nikad neću pouzdano doznati što u krmaču nakljuka.

- U krmaču?!

- U krmaču i devet prašćića, što ih preko ceste prevađaše. Izvana krmača, izvana prašćići, ali...što unutra Škiljo nakljuka?! Je li đavle, je l' vještice? Je l' kilaše? Kud ćeš, što ćeš...sve od straha premrlo, ničice pleglo. Trnci i uza me, gdje neće! Što ću, glava sam kuće, moram. Kajiš stegni, strah pritegni, zube stisni, pa zakorači. Kad krmači, kosa se diže, ma i ruka se krsti. Zazvah Boga, udarih zakletvu: „Ako ste đavli pakleni, u ljudsku hranu useljeni, nek vas potare + Otac + Sin + i Duh Sveti! Ako ste drečavci ili duše od pragatorja, očitujte govorenjem ljudskim koliko vam je za upokoj misa potrebno! Nu, ako ste mi prave svinje i krmci pogani, papkom o krš i da vas moje oko ne vidi, inčije ćeš na ražanj dok trepneš!“ Još i ne dorekoh, a one s ceste u tminu i noć tamnu.

- To hoće reći da su bile prave svinje – zaključu Potrka.

¹⁴² Ibidem, str. 226-227.

- Nikad se ne zna. Vrag je lukava živina, ne sluša ti on moje zapovijedi, već izvrne pa se provodi kako je njemu zgodnije.

- Hehe... – nasmije se Potrka – ne vjeruješ zar da Škiljo može krmače đavlima kljukati?!

- Nikad se ne zna što sve može onaj koji đavlu dušu zapisa i na koje će mjesto vrag skočiti kad ga s jednoga izagnaš! A sad čuj i drugo. U zoru se zatekosmo u nekom klanacu. Mi u klanac, a puščetina preko klanca. „Stoj!“ zagrmi delija iza poletine. Što ćeš, stadosmo, a ja rekoh: „Ako si hajduk, od nas ti ni mrsa ni posta! Zar ne vidiš da smo prosjaci?!“ „Vidim – reče on – pa stoga i velju: Stoj i imentuj se!“ A kad se imentovah, zamahnu onom puščetinom i reče, nek se vratimo otkud i dođosmo, jer da kugu raznosimo, da smo već deset sela potrovali i štotigaznam. Vidim ja, Škiljino maslo, te stadoh razborito razlagati: da smo okuženi, vrag bi nas odavna odnio, već nek on selo čuva od čovjeka, što jednim okom gleda u Buško blato, a drugim u Zavelim-planinu, jerbo nas upravo taj čovjek kugom potvori da sam može nesmetano svrab raznositi, a od svraba se ne umire već pati. Nu, gdje ćeš na pušku pameću! Ukopa se ko magare, i tu ti razložnost ne pomaže. Na kraju mi dojadi, pa zaprijetih: „Ako smo kužni, a jesmo, umrijeti nam je tako i tako. Tom puščetinom možeš samo jednoga skinuti, a ostali će se srondati u selo i svu vam vodu okužiti. Već, brajo, da se pogodimo: mi ćemo ostati ovdje, a ti skok u selo i poruči seljanima da nam donesu tri vreće ječma, dvije kukuruza u zrnju, tri bukare masla i uprtnjaču kaštradne – toliko smo u ovom selu redovito skupljali – pa ćemo svojim putom ili u kakvo dušmansko selo, po vašoj želji i volji!“ A on poskoči: „E, ta ti valja! Dat ćemo vam dvostruko, samo skoknite u Prisoje, otkud nas jad bije!“

- I dadoše?! – Potrki se zaškriše oči.

- Dvostruko, sine, samo da Prisojce uništimo... E Škiljo, Škiljo iz Zagvozda, gdje će se tvoja pamet s Kikaševom nosati! Pameti moja dronjava... pa u ratni zeman s onim seoskim budalaštinama na sedam misirskih krava udari!... Lako što meni podvaljuješ, ma kud sebi podvali, šašva nevoljo moja...hehe...kud sebi...“¹⁴³

Raos ističe važnost predaja u cjelokupnoj tradiciji njegovog zavičaja, u „Prosjacima i sinovima“ u nekoliko navrata pripovijedač ističe njihovu društvenu korisnost, pa i potrebitost. U vremenima koja nisu poznavala električnu energiju, televiziju, internet ni ostala suvremena tehnološka postignuća, predaje i pjesme (uz gusle) bile su, ako ne povod, svakako bitan

¹⁴³ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 227-229.

sastavni dio druženja. Uvođenje sporednog lika Pave Stipanova možemo smatrati svojevrsnim autorovim hommageom svim kazivačima predaja. Diskretno je podcrtana njegova nezanemariva uloga u zajednici i doprinos istoj toj zajednici koju je zadužio svojim pripovjedačkim talentom:

- Večeras se ne skidaju gusle s klina, niti vile iskaču kroz razmaknute zube, večeras se s Braća vratio Pava Stipanov, po svem svijetu čuven: dok jedan džep izvrne treći pijevci zapjevaju.

- Kopao ja u Povljima vrt popu, don Šimunu. Peče >zvizdan< ko zažaren svrdao, pa ti sam od sebe kroz tjeme upada, paljevinu čuješ. A don Šimun imao pijevca, pijevčinu zapravo, ma rogušnu i vele bezobraznu. Dok ja kopam i teg znojem škropim, dotle on malo pa malo i hop na kokoš. Čim je pokopuni s nje skače, krilom struže, vrat isukuje, glavu prči, pa me onako, ko s Biokova, uzgorito nadgledava. Bezobrazno, ko bezobrazno! I svaki put tako. Dojadilo meni, gdje neće., uvrede su teške. E nećeš, majčin sine, mislim ja, ali ne govorim ništa. Sutradan nabavim saketić ljute paprike, zaskočim ga u potaji, kljun mu razvratim, pa sve mu do grla saspem. O, braćo moja! O, mili moji! Čuda i pokore! Ustrčao se, uzskakao, uzletao, uzševrljao, glavom o kamen, o panj i ledinu, glas ispušta, a s glasom vatra izbija... Uzhodao se don Šimun, uscopala se i sestra mu Marta Copica: „O boj meni, Pave moj, ča je ovo, po Isukarsta?!“ Velim ja: „Pripita nije, nu mogla bi biti kokošja grozdara – nije meni bolešćinu teško izmisliti – ma pod nož se može dok se ne razmaše.“ Copica zakla pijevca, i neka mu! Zakla i ispeče kako valja. Goluz ja, don Šimun još goluzniji: u obojice oči ko lopari, dijeliti se ne da. Onda će don Šimun: „Pavle moj, vidim kako stvari stoje, najbolje će biti da pođemo nagladno spavati, pa tko ljepši san usnije s blagoslovom mu i pijevac!“ Kad ujutro, pop nutka mene a ja popa, dok on prvi ne začne: „Prisnilo mi se, dušo moja, da sam se s Bogom naredio i lijepo, kršćanski preminuo, pa na odru poživam: šesno obučen u mirisno ruho, sa zlatnim plaštem preko ramena i s biskupskom mitrom na glavi. Kad u neke začuh rajsku milopojku, pa uzdigoh oči. Imam što i vidjeti: blažena Djevica sa svim golubicama nebeskim, sa svim korovima i svitom anđeoskom k meni silazi. I reče: „Eto, moj don Šimune, jedva te dočekah, pusto mi je gore bez tebe!“ Potom me uze na ruke, kao djetešce, pa me sa svim golubicama i korovima anđeoskim u raj uznese. Eto, tako je, a sad ti svoje ispripijedi!“ A ja velju: „Don Šimune moj, čudo se veliko dogodilo. Ja sam ti vlas

na vlas isti san sanjao. Pa kad sam vidio kako te u nebo odnesoš i rajska se vrata za tobom zatvoriše, rekoh: „Šteta da pijevac propadne!“ Probudih se i pojedoh ga.“¹⁴⁴

Slojevitost Raosove proze, koja bi zasigurno trebala biti tema opsežnog samostalnog rada, možemo otkriti i u ovom malom dijelu njegovog stvaralaštva. Na svega nekoliko stranica, kroz sporedni lik kazivača Pave saznajemo ne samo najsitnije detalje cjelokupnog mentaliteta Imotske krajine, nego razotkriva i mentalitet drugih krajeva (stanovnika priobalja i otoka) te kroz predaje iscrtava precizan okvir njihovih međusobnih odnosa unutar kojeg se nalaze karakterni obrasci čija interakcija je sama po sebi jedan društveni specifikum veće zajednice (hrvatskog naroda). Sve to je majstorski izložio kroz predaje koje saznajemo od Pave, o kojem ne znamo ništa ali možemo izvesti zaključak kako vrsnog pripovjedača krase jezična spretnost, bogato životno iskustvo, a između ostalog i brojnost priča bez da auditorij zapadne u monotoniju. To možemo potvrditi i sljedećom predajom koju Pave kazuje, kao i nagovaranjem sumještana, u ovom slučaju publike, da nastavi pripovijedati:

➤ – A nisam vam pripovijedao kako je moj paron Miko iz Pučišća u Poveljima kozu kupovao?

- Nisi, nisi... Ded, bolji si...

- Naravno da nisam kad se to dogodilo u ovo otkad se nismo vidjeli. Dočulo se, velju, da su Baškovođani Mandina spopala parona Miku da joj kupi kozu. Kako mu se nije dalo u Povelja, stade se braniti, da on ne zna što je muško a što žensko. „Vrag te izija, onda poj spat sa šjor Đanom a ne sa mnom!“ Potom mu parona Mandina rastumači da žensko ima dvije sise a muško jednu, a i ta jedna nije sisa. Ja se zametnuo motikom, kao da ću u polje kopati, pa podbrusi pete i u Povelja. Znao sam da šjor Toni ima jarca, pa s njim šuć-muć potajice, a znao sam da će i paron Miko u šjor Martinovu krčmu svratiti. Tako je i bilo. I dok je on u krčmi kvatrić vina srkao, ja pred krčmom odveži kozu i privezuj jarca. Izade on iz krčme, kozu i ne pogleda, već odveži uzicu pa kući. „Boj meni, boj meni... san ti rekla dvi sise!“ Moj ti paron Miko za uzicu pa natrag i sve misli, al' se ne domisli što ga snađe. Ja uredio da ga opet u krčmu zazovu. Kad on u krčmu, ja odveži jarca a priveži kozu. Opet on ne gleda, već za uzicu pa na rivu da jarca proda a kozu kupi. Nije učinio ni tri koraka kad će jedna žena: „Krasne li koze! Prodajete li je, šjor, ili ste je kupili?“ A on bijesan na se i na cijeli svijet prodere se: „Bogu ti ćaćina i materina...“ Tako prokune i drugoj i trećoj – misli jadan da mu se

¹⁴⁴ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 233-234.

cijela Povelja rugaju – a kad mu i četvrta nešto o kozi nabaci, okrenu se i razrogači oči. Onda iskrenu pogled u nebo i prst podiže: „Ako si sotona paklena, zaklinjem te Bogom živim i svetom krvlju njegovom i u sveto ti ime njegovo kazujem: siđi u oganj pakleni, gdje ti je i mjesto! Ako si pak koza, onda s mirom Božjim pođi mojoj Mandini!“¹⁴⁵

Iako nije naslijedio dvore i prosjačku družinu, Potrka je dokazao da je on jedini pravi nasljednik pokojnog Kikaša jer je imao sve ono što je Kikaša atribuiralo. Izmuđu ostalog, tu je snalažljivost i jezična potkovanost koju saznajemo iz njegova pričanja don Petru o svojoj uspješnoj prošnji kad se našao u nezavidnoj situaciji:

- „... A bilo je ovako. Kazivao sami ti kako me preklani, u Vitini, bule uhvatile, okupale i s nova odijela zakrpe oparale, pa sa mnom udarile u gospodsku prošnju, koja mi bijaše od velike koristi. Mislim ja: bit će i sada kad na put Božji poleže ova nemila oskudica. Nu bule više nisu kadune, a ni ja dječarac, pa kad u avliju, one u ciku i viku... umalo me Turci ne umlatiše. Bjež u brdo, u kamenje. Otpuši, oduši, pa čim k sebi hajd' od kuće do kuće. O jade! O nevoljo! Nitko i ne sluša što govoriš, već svi motre novu odjeću, pa te mjere mrko napoprijeko, i svaki se ljutnu: „Dođe li ti - vele – u prosidbu ili u prošnju!“ Nigdje kore kruha a kamoli štogod mrsna. Usta se spekla, prkno sraslo, i da se četvrti dan ne namjerih na Jurešine prosjake, umjesto Potrke našli bi sasušenu oskorušu. Muka je to iz Jurešine torbe jesti, makar ga i zableušio da sam ko slučajno nabasao, pa eto tako, poradi društva premda sam Kikašev unuk, ali zableuši ti Kikaša koji iz rajskih visina gleda tvoju sramotu i nad njom gorke suze roni. Zemljo, otvori se! Kad se dobro našdrokah – sve, tobože, hoću-neću – rekoh u sebi: „Potrko, zlo moje, Potrko, dronjo moj, lezi tamo pod brijest, pa sit i odmoran tu dronjavu pamet prikupi i nešto smisli, za jedinoga Boga!“ Situ i odmornu misao lako nadolazi, te ja u prvu kršćansku kuću: „Hvaljen Isus!“ „Vazda budi!“ „Pa kako ste svi odreda?“ „Kako Bog hoće. A kakvo tebe, momče, dobro nosi?“ „Nije dobro.“ „Kakva te onda nevolja gonja?“ „Gadna, ma moja je, i moja nije.“ „Kako to?“ „Evo ovako. Naš pop – duša s medom; a moj ćaća – vrag sa zmijskim otrovom. Okomi se na svećenika Božjeg, i da vam ne dužim – o strahote! – bupnu ga šakom o prsa, a prsa posvećena!“ Hercegovci pobožniji od Mate Šamijina, samo se skočenuše, a ja produžih: „Mi na ćaću, da oproštenje pita, da se u biskupa ispovjedi i tako. Ali tko će

¹⁴⁵ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 234.

vraga stjerati da u svetu vodu prst zamoči! On veli da su popova prsa govno ko i svaka druga, i da tu grijeha nema. Onda moja nevoljnica majka ravno gvardijanu, fra Rajmundu Rudežu – o kom se na sve strane samo sveto čuje – pa kazuj po istini šta je i kako je. Kad gvardijan doznade da smo od zanata prosjačkoga, upita što naš sveti pop od zemaljskih stvari najviše voli. Ona jadnica reče dobar duhan, a tako i jest.

- Ti znaš da ja uopće ne pušim – spontano izleti don Petru.

- Ko da si i duša s medom i ko da te moj ćaknuti ćako šakom! Tako to ja, bolan, njima poradi strahote i lijepe riječi... onda će gvardijan, fra Rajmund Rudež: „Draga moja Maruka, nema druge već uzmi svoje najmlađe i nevino, obuci ga ko za misu, ne daj mu ni banovca, već ga i bez brašenice pošalji na put Božji, pa nek se za se prehranjuje a za popa duhan prosi. Pa kad isprosi toliko koliko pop u godinu ispuši, mužu će ti se grijeh oprostiti.“ Tako ja s tim od kuće do kuće. Svugdje me lijepo primaju, i ne kao prosjaka već kao Božjeg poslenika, daju mi najbolje zalogaje, namekaniju postelju i najžuće pačice duhana. Ja duhan prodaj, kune u džep... i tako, uz pomoć Božju, skupih pedeset i sedam kruna. „Baš lijepo – rekoh sebi u sebi – ni djed Kikaš ne bi skupio toliko. Baš lijepo, Potrka moj, živote moj predragi!“ A onda me neki crv za utrobu ujede, i što bliže kući sve to žešće grize. „Nije to tvoje - veli – nije! Za popa si iskamčio, popu i nosi!“ I, eto ti ga tu!“¹⁴⁶

Nakon što je izbacio Matana s Kikaševog trona i iz dvora, Jokaš se spominje sporadično te postaje predmet predaja i to upravo žanra koji ismijava određene osobe. Osim toga ovo pričanje iz života mogli bi markirati kao takozvani školski primjer ovog žanra predaja iz još jednog razloga - drži se strogih okvira definicije bez koketiranja s drugim žanrovima. Zanimljivo je to što ova predaja sadrži i osmeračku pjesmu što ju ne čini iznimkom. Već smo kroz neke prije navedene predaje mogli potvrditi da predaje mogu sadržavati usmenoknjiževne pjesme koje pak čine zasebnu vrstu. Višestruke su interferencije usmenoknjiževnih vrsta, kao i one usmene i pisane književnosti; što je Raos implicitno istaknuo ovom predajom:

- „Šimagu Malog nije dvaput moliti, odlomi još jednu šljivovicu i pljesnu se po koljenu da jezik bolje razveže: - E tu smo, pa neka smo! Kad se pašče na šećer naomeći možeš s njim što mu milo i nemilo. Dubit će ti i na repu, i na uhu, i na trepavici. Ne kažem da ti je ćaća pašče, ma vino je šećer. Ispariše „doleri“, ispariše dočići, ma krčma ispariti

¹⁴⁶ Raos, Ivan: *Prosijaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 309-311.

ne može, Selo se malčice isporavilo, nije više: lezi pa umri. Nekima djeca u Americi, neke ti povuče, a i prosjački se puti pročistili. Ima ih podosta kojima mimo soli, žita i loja ostane koji banovac i za čašu ivna. A kad ti banovac zašuška u džepu, vrat se sam od sebe suče da komšiju bar za dlaku nadvisi. I tako ti svi rasti, rasti ko trava u snu... a gdje ćeš više izrasti već pred sinom prvog gose u Krajini. A, eto Kikašev ti se sinak ko pašće oko koljena mota, milo okom prevrće i repom o salidž tucka. O radosti! I tko mu ne bi platio bukaru vina! Bi bačvu!

- Dašto, gospeti! Ako im uzmanjka, Matan će poslati samo da mi ga u glibu suzdrže! Hehe... Jokašu, Jokašu, budalasti Jokašu... Ded, Šimaga Mali, ded srce medeno, dušu mi zašećeri!

- A Šimaga Mali stade sladiti i šećeriti:

- Muko slavna, što sve od njega ne radiše! Nema ti u nas plesa ni cirkusa, ni kurava s kojima bi se čovjek proveo, a svakom provoda treba. Muko slavna, žalosna, što sve od njega ne činiše! Nasred krčme baci nabijenu vreću sušnja: „Nu kokice uspaljenice, nu! Skoči der i pokopuni!“ A Jokaš bi skakao i kopunio: „A sad zastruži krilom i kukuriječi!“ „Sad se propni na stol, ko na magaricu i žilovito njači!“ „Kopitni se ko bedevija u vršaju i zarži!“ „A sad se burljaj ko krmak u rovanju i rokci!“ On bi kukurijekao, njakao, rzao, roktao, a nijedan nije znao, i baš zato što nije znao, svi bi pucali od smijeha, samo bi Bog krišom zaplakao...

- Ima Bog nad čim i pametnijim plakati – otrese se Potrka – a ti Boga ne uplići dok o pogrdi govoriš!

- Čaća ti je – predbaci mu Šimaga, no videći nož u Matanovu oku, u čas uvi – Nije bilo te vražje domisli kojoj se ne bi domislili. A najgori među njima onaj smutljivac, imenjak ti Matan Bilin. Sjećaš li se kad se ono zet ti, Džo Amerikanac, raspripovijedao o pjevačicama po „salunima“? Toga se i Bilin sjetio, pa će jedne nedjelje iz čista mira: „Nije druge Jokašu, od danas ćeš nam biti pjevačica!“ A Jokaš ražvali pijane zube: „Dašto ću! A vi ćete me štipat za guzicu!“ i odmah se stade vrtjeti i poskakivati u onim hlačetinama na promaju, što umjesto džepova imaju samo proreze, da čovjek kroz njih može slobodno ruku zavući i među nogama pročešati ono malo nesreće, što je uvijek neki vrag napada, jal znoj, jal svrab, jal uš, jal buha, jal krpelj, jal gamad svaka. „Ne može to ovako – vrti glavom Matan Bilin, a znaš kako on snuždeno zna vrtjeti – ne može u tim čakširetinama! Već nogavice lijepo podreži, a đotlk pomalo izrezuj, dok suknjicu ne načiniš, suknjicu repaticu kakvu prava pjevačica nosa! Za svaku ćeš nogavicu dobiti po bukaru vina, a za svaku podlanicu proparanoga čašu. Je

li pošteno? Ti samo skakući, rezuckaj i pjevuckaj, ja ću ti pjesmice sklanjati!“ Čaća ti skakući, pjevuckaj i rezuckaj dok ne bi cijeli đotluk iskajišio, dok hlače ni bi u repatu suknjicu pretvorio. A ti bi repi vijorili i mlatarali oko gole guzice i gole sramote, muko slavna, žalosna... Jadna ti mater Maruka repe po noći sastavlja, a Jokaš ih po danu opet paraj, pa skakući i pjevuckaj Biline pjesmice. A pjesmice... bože-sačuvaj! Prošlo je bogme i tri mjeseca dok pop zato ne doču; prije i ne mogaše dočuti, jer godinama iz kuće ne izlazi, već se u onaj memljiv budžak zakukuljio, zamumuljio, vele, pokoru čini. Nu kad doču, odmah skoči, pa ko munja ožeži po Matanu Bilinu, po Jokašu, po cijelom selu. Veli: „Sodoma i Gomora!“ Veli: „Ognjem i sumporom!“ Veli: „Mlinski kamen!“ Onda se smiri, pa će ljudski: „Nije meni što Jokaš budalače, već što mi skaradnim pjesmicama sablažnjava malene!“ A maleni đavli znaju više od nas starih. I što se pop više ljuti, Jokaš budalastije pleše, a Matan Bilin pogrdnije pjesmice sklanja. Kad jedne nedjelje Jokaš završi novu pjesmicu, na čuđenje sviju, don Petar reče: „Kad drukčije ne može, onda bar to pjevaj. Nedužno je!“ A znaš li kakva je to nedužna pjesmica bila? Evo kakva, radosti moja pogrdna:

*Imao sam četiri konja,
četiri ždripca iz kamena,
četiri sedla šimširova
i kobilu bedeviju.
Ustreme se četiri konja,
četiri ždripca iz kremena
na kobilu bedeviju.
Ja potciknu' četiri konja:
„Biž', nevoljo, od tog vonja!“
Pa se maši' za kandžiju
i za sablju nakrivlju,
i sasiko' četiri konja,
četiri ždripca iz kremena,
četiri sedla šimširova,
pa mlad skoč' na bedeviju!
Pijmo, braćo, iju, iju...¹⁴⁷*

¹⁴⁷ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 357-359.

Matan ga potiče da otkrije još koju priču iz Jokaševog života te Šimaga Mali nastavlja:

- - Brat ti Andrijica taman navršio petnaestu. Osvrnu se, momče, siroče, osvrnu se i pogleda, svud jad na se, a tri u se! Kud će? Što će? Iz kamena neće zrno, man puščano. Od prošnjenejačku samcu vajda nije. Zametnu se motičicom, pa s nadničarima u školjarske vinograde. Pod jesen se vrnu kući s ono siromašne zaradice; kakva je takva je, dijete na nju ponosno, postade čovjek. I baš tog istog dana naletješe Cigani kotlorkrpe i kalaisari. Među njima gatara Fata, vrag joj zmijski život oko repa namata! Kako dođe, tako se sruči na pijana Jokaša, šaku mu na silu razmota, pa udri čitaj iz dlana, udri čitaj dok sve ne iščita, od devendjeda Prpe naovamo. Na koncu ožeži po Kikašu i po tebi. Sve zna, jade moj, kučka pasja!

- Teško li joj znati! – osmjehnu se Matan.

Šimaga mu namignu pa nastavi:

- Veli kučka, a da joj se ni trepavica o trepavicu ne očeše, veli: „O, o! U, u... Bre, bre, more...stari ti beše ukvaren, mnogo ukvaren, da ga u grob poganiš... Bre, bre, lele što to beše? Pre neg parnu. Uuu... mnogo ukvaren, sve svoje i tvoje unuke zavesti... I sin ti Potrka ukvaren, još više od dede, uuu... mnogo ukvaren, da gu u majku seckaš... 'tede sve tvoje da uzme i tebe da pod komandu, da gu u majku seckaš... Mnogo ukvaren, i mnogo paru vole! I sve će za paru da da, a poslednju na kurvu da spiska, more, gadan bekrija...”

- Aha! - osladi se Potrka – E Fato, Fato, mnogo si ukvarena... Hehe... Matan će i poslednju paru od kurvu da izvuče... Sveti moj Ante, koliko li robe prodadoh kurvama, i to skuplje nego ikomu!

Šimaga mu od srca u smijehu pomože, pa nastavi:

- Izdreljio oči Jokaš, izdreljilo cijelo selo, gdje neće kad ti zmija onim vražjim crnim okom sa sedmerostruke tajne katance obija. Još nitko ne zna da je to Matana Bilina maslo. Onda na kraju Fata zaguguta: „Tripud sedam dvadeset i jedan! Da pamtiš, lepi gospodin, da mi gu lepo pamtiš! Tripud sedam dvadeset i jedan ćup dukati od caru Trojanu!“ Ona će mu odati gdje se ti ćupovi nalaze, ako je čestito nadari. I da ti ne dužim, to „čestito“ iznese svu Andrijičinu zaradu, koju mu Jokaš na oči ote. Zadovoljna Fata, ma ne da znati da je zadovoljna, već reče: „Kad nije više i to je lepo, lepi gospodin... Sad će Fata da ti gu kaže, a ti ćeš da gu dobro pamtiš... Kandilo ćeš da pališ, lepi gospodin, i sve liturgije da poješ kad nađeš što gu tražiš, i ćeš posle da Fatu ljubiš gdje gu samo majka ljubi... Ti imaš kuću i iza kuću jamu, velika jama, mnogo

velika... Triput sedam dvadeset i jedan sežanj od tvoju kuću ćeš kamen da vadiš, da gu vadiš sedam aršini! Na sedam aršini ćeš da nađeš zmijska košulja. Na druge sedam aršini ćeš da nađeš kost ot zmiju. I kost i košulja ot zmiju ćeš u raku da deneš, ćeš da ukopaš i da gu na grob kosi krst prebiješ, jer to kost i košulja ot svetu zmiju... zatim, lepi gospodin, ćeš da kamen vadiš još sedam aršini i ćeš da nađeš tri živu zmiju riđovku. Ne da gu ubijaš, lepi gospodin, neg da u ćemane udaraš. Zmije voledu ćemane, mnogo voledu ćemane, ko ti rakija, lepi gospodin. U ćemane da udaraš i svirkom da ih pijaš i opijaš, i kad nudu do dasku... ćeš opet da udaraš u ćemane, a tvoj će ovaj dobri sin... lepo dete, lepi gospodin, mnogo lepo da gu cuneš i pojedeš... ispod pijanu zmiju će da krade triput sedam dvadeset i jedan ćup dukati ot caru Trojanu!“

- „U ćemane da udaraš!“ A udari li kako? – smijucka se Potrka.

- O, udari! Dan i noć, noć i dan! Nema ti više ni krčme ni pjevačice. Puljkaj kamen po kamen, koji ne možeš ispulkati, maljem izrazbijaj. I da ti ne dužim, u ove tri godine ispuljka dobrih petnaest aršina.“¹⁴⁸

Zaključak

Ivan Raos, jedan od najplodnijih hrvatskih književnika, kroz cijeli svoj opus vjerno je opisivao cjelokupni svjetonazor svog rodnog kraja – Imotske krajine. Rođen na kamenjaru, koji mu nije mogao pružiti više od sretnog djetinjstva, trbuhom za kruhom otišao je na školovanje u Split, pa na rad u Zagreb i tijekom te nemilosrdne egzistencijalne borbe izrastao je u intelektualca koji je neraskidivim sponama vezan za taj svoj škrti zavičaj i domovinu Hrvatsku. Inspiriran Kačićem i Relkovićem, stvorio je kapitalno djelo naše književnosti izgrađeno na povijesnim činjenicama, usmenim predajama, tradicijskoj kulturnoj baštini a sve to majstorski isprepletno humorom. Vrhunac njegove ambijentalnosti otvara se pred čitateljima njegovog kulturnog romana „Prosjaci i sinovi“. U toj kronici njegovog zavičaja, koja je svojedobno bila meta oštrog cenzure, realno je prikazan život Imotske krajine, odnosno njenih žitelja u vremenskom presjeku od sredine XIX. do sredine XX. stoljeća.

Raos je stvorio majstorsko djelo pisane književnosti koristeći se građom usmene književnosti, etnologije i folklora. Sve ono što je autohtono tom škrtom kamenjaru našlo je svoje mjesto između korica ovog romana. Glavne karakteristike ovog djela, kao što su

¹⁴⁸ Raos, Ivan: *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971, str. 360-362.

poslovičnost izraza, specifičan idiolekt, opisi krajolika, zvukova, povijesne činjenice koje taj kamenjar nosi u svakoj svojoj brazdi, kulminirilo je narodnim pričama i pjesmama kroz koje je autor iznio svo tradicijsko blago Imotske krajine koje je ukorijenjeno u tradicijskoj kulturi Hrvatske.

Kroz demonske (demonološke predaje) prikazao je sve strahove mentaliteta izraslog na kršćanskim dogmama ali koje se još uvijek grčevito drži za konce praznovjerja pokušavajući racionalizirati apstraktne nevolje, nesreće, nepogode i zla koja im se ispriječe na ionako tegobnom životnom putu.

Svijet tih demonoloških predaja ispunjen je mračnim silama zla, hibridnim strašnim stvorenjima među kojima je i vukojarac. Usudila bih ga se nazvati autohtonim mitskim stvorenjem Imotske krajine. Naime, istraživanje pokazuje kako je to čudovište poznato isključivo ljudima tog kraja. Za razliku od zapisa, moći, vila i ostalih mitskih bića, vukojarac je specifičan isključivo za granice Imotske krajine, odnosno samo se ne njihovom teritoriju pojavljivao.

Svojim junacima, prošnjacima od zanata, Raos stvara, prema normama i stilskim oznakama etioloških predaja, prostorne repere koji su ujedno mjesta radnje. Na samom početku romana, vesela družina prosjaka od zanata na čelu s patrijarhom, sastala se u Prpinom dočiću, već u toj prvoj sceni možemo pronaći simboliku: radnja cijelog romana kreće iz tog Dočića, a otud su potekli njihovi pretci, pa i oni sami. Etiološke predaje umeće u roman kako bi demistificirao nekoliko najbitnijih lokacija Krajine koje su bitne za prosjake, njihove pretke i potomke.

Istaknuli smo odsustvo eshatoloških predaja u „Prošnjacima i sinovima“ iako se u fragmentima spominju ubijeni vojnici, mala, nekrštena djeca. Sam spomen motivskog svijeta tog žanra možemo smatrati potvrdom o postojanju i tih predaja u autorovom zavičaju.

Mitske (mitološke) predaje Raos je neiscrpno interpolirao u prvi dio romana. Vile, čuvarice junaka, koji su najčešće povijesne osobe, izvršile su veliki utjecaj na tijek romana ali i na karakterizaciju pojedinih likova (npr. Divac). U „Prošnjacima i sinovima“ najčešće nailazimo na mitske predaje kada se pretci prosjaka od zanata nađu u bezizlaznim situacijama te im vile priskaču u pomoć. Raos je eksplicitno iznio sve što kazuju narodne predaje o njima, između ostalog demistificirao je odnos vila i vilenjaka te vila i ljudi, upravo onako kako je i sam imao prilike nebrojeno puta čuti iz usta kazivača usmenih predaja.

U povijesnim predajama Raos je opisao opća mjesta historiografije Imotske krajine. Uz nepovoljna geografska obilježja, česta povijesna previranja koja su sa sobom donosila razne društveno-političke nepovoljne situacije autor ih je majstorski upleo u tkivo svog

romana kronike koristeći se stilskim normama usmenih (povijesnih) predaja. Iako su izmišljeni likovi romana predstavljeni kao povijesne osobe, on ih je spretno stavio u kontekst koji je znanstveno potvrđen.

Pričanja iz života kazuju o raznim smiješnim anegdotama glavnih i sporednih likova romana. Upravo iz ovih predaja najviše saznajemo o određenim likovima, njihovim interakcijama i međusobnim odnosima.

Pri pisanju ovog diplomskog rada odlučila sam se provesti anketu, odnosno ispitivanje javnog mnijenja, među pripadnicima različitih rodni i dobnih skupina koji nisu u pravilu vezani za Imotsku krajinu, o poznavanju ovog kulturnog romana te uočavanje usmenoknjiževnih i folklorstičkih elemenata u romanu (ili Tv seriji) (V. Prilog). Naime, od ukupno 30 ispitanika 45% je pročitao roman iako su svi gledali Tv inačicu potonjeg romana. Na pitanje jesu li uočili usmenoknjiževne pjesme u „Prosjacima i sinovima“ 92% je potvrdno odgovorilo, od kojih je pak 70% zapazilo gänge, 25% naricaljke te 5% zdravice. Čitatelji i gledatelji koji su sudjelovali u ovom istraživanju u nezanemarivom postotku (75%) među usmenoknjiževnim pjesmama inkorporiranih u „Prosjake i sinove“ prepoznali su pjesme koje su čuli u prirodnom kontekstu te književne vrste, u narodu. Poslovičnost Raosova izraza potvrđena je, također, ovom anketom u kojoj su ispitanici spontano navodili razne poslovice inkorporirane u tkivo romana, odnosno TV serije. Svo usmenoknjiževno blago koje je našlo svoje mjesto u ovom romanu Ivana Raosa nije prošlo nezamijećeno među čitateljima (gledateljima) - beziznimno, svi su uočili usmenoknjiževnu građu. Iako je 55% ispitanika s područja Imotske krajine tek 30% ispitanika poznaje kulturno mitološko biće tog kraja – vukojarca. No, svima su poznate predaje te ih je 77% uočilo i usmene predaje u romanu (TV seriji) te ih i percipiralo kao usmenoknjiževnu, tj. narodnu, građu koju je Raos majstorski upleo u tkivo romana na način da zajedno tvore jednu koherentnu i kompaktnu cjelinu. Posljednjim pitanjem otvorenog tipa u kojemu su opisivali svadbene običaje svog zavičaja, ispitanici vezani za Imotsku krajinu potvrdili su realistično prikazane svadbene običaje u romanu. Autor je spretno upleo i cijelu paletu narodnih običaja koji se u stručnoj literaturi definiraju kao folklorno kazalište. Autorova bojazan od gubitka narodnog blaga eksplicirana je na kraju „Prosjaka i sinova“, što nas navodi na zaključak kako je svjesno stvorio panoramsku kroniku svog zavičaja u kojoj je sačuvao sve što je imanentno upravo za Imotsku krajinu.

Iz svega navedenog možemo zaključiti kako je Ivan Raos nepravедno bio u sjeni dugi niz godina, pa iako recentnija literature ističe kvalitetu njegova opusa, još uvijek ga možemo smatrati nepravедno marginaliziranim iz razloga što njegov bogat opus je sasvim neznatno

istražen. Pisac, koji je ostavio u naslijeđe ne samo književno, nego i kulturno tradicijsko blago, zadužio nas je da otkrijemo što je sve sadržano na tisućama njegovih stranica i svim slojevima njegove proze koja čini srž njegova opusa. Neorealistički roman „Prosjaci i sinovi“ kojeg ću se usuditi nazvati krunom njegova rada trebao bi biti predmet interdisciplinarnih znanstvenih proučavanja znanosti o književnosti, etnologije, folkloristike, antropologije i drugih srodnih disciplina.

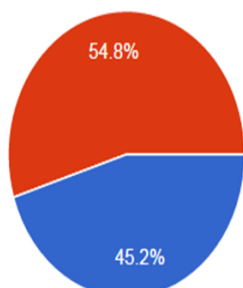
Prilog

Broj odgovora: 31

[Prikaži sve odgovore](#)

Sažetak

1. Jeste li čitali roman Ivana raosa „Prosjaci i sinovi“?

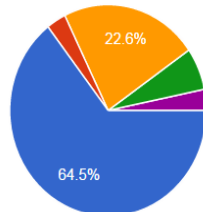

da	14	45.2%
ne	17	54.8%

2. Jeste li gledali TV seriju „Prosjaci i sinovi“

3. Koje pjesme ste zapazili u romanu i/ili TV seriji?

gange	20	64.5%
zdravice	1	3.2%
naricaljke	7	22.6%
niti jednu	2	6.5%
ne sjećam se	1	3.2%

4. Jeste li neke od njih čuli igdje, osim u Tv seriji ili pročitali u romanu?

5. Jeste li zapazili poslovice u romanu i/ili seriji „Prosjaci i sinovi“

budale pune tamnice, pemetni ludnice

Bolje stoput pod vodu nego jednom u vodu

kali se sinko i peci zanat

Plači plači manje češ pišat

ne sićam se

Ako si se uspalila u bunar pa se ladi

ko sa ženskima radi, nikad nije propa, kali se sinko i zanat peci

Svaka se stvar kviri koja se uz pokvarenu prislanja

ne mogu se sitit

Kanarinca još ne šalji jerbo je čovik u puri kašiku slomio

'ko od stra' umre, na grobu mu prde.

Kali se sinko i zant peci!

bolje ti je svasta jist, nego svasta rec

Veliko poštenje Matane moj.. Dan na dan sat na sat. Kako se Šalom obracao Matanu

7. Jeste li ikad imali priliku čuti neku narodnu priču, tj. usmenu predaju o vilama?

8. Što je vukojarac?

Biće koje se pojavljuje u seriji. Biće koje u izgledu ima karakteristike vola, jarca i vuka

jarac sa glavom vuka

Mitološko bice

stvorenje iz serije koje je baba vidila

Stvorenje sastavljeno od pet-šest životinjskih djelova.

Vuk sa kopitama od jarca

Vukodlak

kombinacija vuka i jarca

mješavina vuka i jarca

To je kao neko plašilo

Vukojarac je strašno mitološko biće koje ima četiri noge od četiri različite životinje, a iz svake mu dlake viri đavao.

mitsko biće koje donosi nesreću, smrt, nerodnu godinu

Izmišljeno stvorenje kojim su ljudi plašili jedni druge, križanac vuka i jarca.

vučja glava, ovčja bradica, medviđe runo, volovske oči, jedna noga jareča, druga vučija, treća medviđa, a četvrta kopito

mješanac vuka i jarca

križanac vuka i jarca

Ima cetri noge razlicite, ima dlaku od vuka. Jedno uvo od magareta..

ne znam

stvorenje šta je pola vuk, pola jarac..

neko loše stvorenje iz serije

Vjerovatno nekakva izmišljeno biće koje ima elemente vuka i jarca. Ne znam točno.

Zivotinja koju nitko nije vidio a zamisljaju da postoji.
 Stvorenje koje se pojavi jednom u 100 godina.
 Mišancija vuka i jarca

9. Jeste li u „Prosjacim i sinovima“ zapazili usmene predaje?

10. Ukoliko ste zapazili neku narodnu priču, koja je bila, odnosno o čemu govori?

O okupljanju prosjaka u dočiču dividendida prpe..
 priča o životu Imotskog čovjeka i njegovom ponašanju i teškom življenju u tom vremenu
 ne sjećam se
 o vilama i vukodlacima
 Ne sjećam se.
 O borbi za životom, prezivljavanje, cilj je pobijediti siromastvo
 U tv-seriji postoji jedna scena u kojoj Potrka grebe mijehom (?) po krovu Matanovog dvora. Ukućani koji su se nalazili u kući
 bili su uvjerni da buku proizvode mitksa bića - vikodlaci, vukojarci itd.
 o hasanaginici
 o ajducima,
 vile
 legenda o gavranovim dvorima
 ne sjećam se

11. Navedite sve što se pročitali u romanu i/ili čuli u TV seriju a što je Raos preuzeo iz narodne tradicije (poslovice, uzrečice, pjesme, priče...)

ne znam
 nezzz
 Ja sam glava i moram radit kako zakon kaže, a zakon kaže da se svaka uspaljenica mora u bunaru ugasit.
 ne sjećam se
 Sjećam se priče o vukojarcu, ali nisam sigurna je li to Raos preuzeo iz narodne tradicije.
 Natjecanje Matana i škije iz Zagvozda
 vrtirepka đavle pakleni did sve vidi i sve zna ako si se uspalila sić vode.... i poli po toj pogrdi
 Sidila san za mašinom šila san pitali me oficiri čija san...
 Kad je Matan pitao Nušu čije je ovo sve šta okon vidiš... Čiji su radiuni gramuvuni..
 pjesma o podrepu, silo nečista, priča o vili vilici
 Silo nečista tri koraka ispri mene. Stavljanje žena u zadnji plan.
 ne sjećam se
 Prica o vukojarcu, pjesma pa početi..

12. Molim Vas da opišete svadbene običaje Vašeg kraja.

Bacanje jabuke priko mladozenjine kuce, 500 svatova, kupovanje mlade

ne znam

dota, ljubljenje praga, kolač(ugošćavanje roditelja od mlade u novoj kući) pivac na zastavi čarape i ručnik na zastavi

Piva se uz harmoniku, bacanje jabuke. Ljubljenje praga, pitanje oprosta od roditelja

Bili su zanimljivi u to vrijeme 20.stoljeća Dolazak kod mlade,pivala se ganga išlo se pješke na vjenčanje u Crkvu,pucalo se,na barjaku je obavezno bio pivac,onda se kašnje islo kod mladoženje na večeru,a najviše je bilo oko 20 svatova

Mladoženja dolazi po mladenku u pratnji svirača i svojih gostiju. Mladoženjin prijatelj nosi barjak i uz pjesmu svi očekuju da

mlada izađe iz kuće. Iz mladenkine kuće izlaze djevojke koje se pretvaraju da su mlada, a mladoženja i kum nude novac za pravu mladenku. Mladenkin brat ili otac pregovaraju oko novca koji je potreban da mlada izađe iz kuće. U crkvu uđu osim mladenke i njezinog oca. Kad su se svi sjeli na svoje mjesto, počinje glazba i otac vodi kćer do oltara. Nakon vjenčanja mladenci zadnji izlaze iz crkve, a uzvanici ih posipaju laticama i rižom. Prije početka svečane večere pjeva se himna i moli očenaš.

Harmonika, zastava, alkohol, hrana, trubljenje u autima, riža...

Dolazak po mladu, kupovanje mlade, odlazak u crkvu i nakon toga večera.

Kad se dolazi po mladu pjeva se famozna "izađi mala". Kupnja mladenke. Vješanje pivca na barjak. Prebacivanje novopečene nevjeste preko kuće.

Ništa posebno pretpostavljam. Prvo se okupe ljudi kod mladoženje i onda idu po mladu. Također jest običaj da se ubije pijetao

Prevoz "dote" nekoliko dana prije vjenčanja. Mlada baca jabuku preko kuće. Vjeruje se da će brak biti sretan i uspješan ako prebaci jabuku preko kuće. Pokazivanje lancuna sljedeći dan.

ugovaranje ženidbe kao i džo amerikanac sa kikašom

Mladi ide po mladu njenoj kući i kupuje je, onda svi skupa idu na vjenčanje u crkvu, a zatim u salu na pir do ranih jutarnjih sati.

U Imotskoj krajini su se zadržali neki stari svatovski običaji, tako se još često kupuje mlada na njenim kućnim vratima, a kad se kupi vodi je mladoženja pred oltar i onda svojoj kući gdje mlada prebacuje preko kuće jabuku u kojoj su zabodene kovanice te ljubi kućni prag nove kuće.

Baca se jabuka, piva se ganga, nosi se pivac na barjaku, stari svat prosi mladu

Prebacivanje jabuke preko kuce, pivac na barjaku, pale se gume od auta

znas i sama ...izadi mala :D

Običaj je da mladoženja dođe po mladenku sa svatovima. Mladenka ceka unutar kuće. Prije nego izađe, izlaze mlade djevojke kao lazne mlade, tzv jenge. Svatovi nude novac za otkup mladenke. Mladenki se cijenkaju Na poslijetku ona iziđe.

Svatovi plesu uz pratnju harmonike. Slijedi crkveni obred, nakon toga bacanje jabuke kod mladoženje

prošnja mlade bacanje jabuke svadba ima barjaktara i starog svata pivac na barjaku (kokot :D)

Prva jabuka natrpana parama, prigrisne je pa se prikristi i baciti je priko kuće. Bulkija na putu. Ljubljenje praga. Mlada baca bajame orase bombone, djeca ih hvataju. Mlada pita oprosteno od roditelja.

bacanje jabuke preko kuće od strane mladenke, dolazak svatova od kuće mladoženje do kuće mladenke, vjenčanje u Crkvi i poslije mise zajedničko slavlje

Ljudi se vjenčaju u crkvi i slavi se.

13. Vaš zavičaj je:

14. Spol

15. Dob:

Literatura

1. Banov Depope, Estela, *Povijesna tipologija zapisa hrvatskih usmenih tradicija*, u: *Zbornik Ivana Mimice*, Biblioteka školskog vjesnika 1, Split, 2003.
2. Bošković Stulli, Maja, *Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine*, U: *Narodna umjetnost*, br. 5-6, 1968.
3. Bošković Stulli, Maja, *Povijest hrvatske književnosti, knj. 1*, Liber Mladost, Zagreb, 1978.
4. Bošković Stulli, Maja, *O usmenoj tradiciji i o životu*, Konzor, Zagreb, 1999.
5. Bošković, Ivan: *Tradicijski sadržaji u Ardalićevu i Araličinu djelu*; TITIUS, god. 4, br. 4, Split, 2011.
6. Bošnjak Botica, Tomislav: *Prosjaci i sinovi – ilustracija tvorbe i obilježja antroponima u Imotskoj krajini*, Folia onomastica Croatica 21, 2012.
7. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, ŠK, Zagreb, 1995.
8. Delorko, Olinko: *Zanemareno blago*, NZMH, Zagreb, 1979.
9. Donat, Branimir: *Brbljava sfinga*, Znanje, Zagreb, 1978.
10. Donat, Branimir, *O romanima Ivana Raosa*, u: *Na početku kraj*, NZMH, 1984.
11. Dragić, Marko, *Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije*; U: *Kultovi, mitovi i vjerovanja u Zagori*, Unešić, 2012.
12. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
13. Fortis, Alberto, *Put po Dalmaciji*, Marjan tisak, Split, 2004.
14. Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, NZMH, Zagreb-Ljubljana, 1987.
15. Glibota, Milan, *Nekoliko autentičnih svjedočanstava o laži-prosjacima u Imotskoj krajini*, u: *Raosov zbornik I*, Imotski, 2005.
16. Grbelja, Josip, *Interakcije usmene i pisane književnosti*, u: *Zbornik Ivana Mimice*, Biblioteka školskog vjesnika 1, Split, 2003.
17. Hektorović, Petar, *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, MH, Zagreb, 1999.
18. Jelčić, Dubravko, *In memoriam Ivan Raos (1.1.1921. – 8.7.1987.)*, Forum XXIV, br.7-8, Zagreb, 1987.
19. Kekez, Josip, *Prva hrvatska rečenica*, NZ MH, Zagreb, 1988.
20. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u: *Uvod u književnost*, Globus, Zagreb, 1988.
21. Kovačić, Ante, *U registraturi*, ŠK, Zagreb, 2005.

22. Kožić, Maja, *O važnosti Petra Hektorovića i njegova putopisnog spjeva „Ribanje i ribarsko prigovaranje“ za povijest hrvatske etnologije*, Studia Ethnologica Croatica, br. 6, Zagreb, 1994.
23. Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imotskoj krajini*, MH, Imotski, 1997.
24. Laušić, Jozo, *In memoriam Ivan Raos*, Obnovljeni život, Vol. 43, br.3-4, 1988.
25. Lederer, Ana, *Ivan Raos*, Meandar, Zagreb, 1998.
26. *Leksikon hrvatskih pisaca*, ŠK, Zagreb, 2000.
27. Lovrić, Ivan, *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice*, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1948.
28. *Ljetopis popa Dukljanina*, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti I; Hrvatska književnost srednjeg vijeka, MH, 1969.
29. Marinković, Ranko, *Kiklop*, NZMH, Zagreb, 1981.
30. Mihanović, Nedjeljko, *Umjetnička percepcija i stvarnost u Raosovu romanu „Žalosni Gospin vrt“*, u: *Raosov zbornik 1*, Imotski, 2005.
31. Mihanović, Nedjeljko, *Neorealistička struktura u raosovu romanu „Prosjaci i sinovi“*, u: *Raosov zbornik 1*, Imotski, 2005.
32. Nemec, Krešimir, *Povijest hrvatskog romana*, ŠK, Zagreb, 2003.
33. Novak, Slobodan Prosperov, *Povijest hrvatske književnosti*, Golden marketing, Zagreb, 2003.
34. Novak, Slobodan Prosperov, *Ivan Raos*, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, NZMH, Zagreb, 1980.
35. Pavletić, Vlatko, *Razgovor s Ivanom Raosom. Pisanjem se ne popravlja svijet*, U: Misaono osjećanje mjesta. Razgovori o književnom stvaranju, NZMH, Zagreb, 1995.
36. Raos, Ivan, *Kratka autobiografija*, AGM, Zagreb, 1997.
37. Raos, Ivan, *Prosjaci i sinovi*, MH, Zagreb, 1971.
38. Raos, Ivan, *Vječno nasmijano nebo*, NZMH, Zagreb, 1984.
39. Šimundić, Mate, *Govor Imotske krajine i Bekije*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1971.
40. Šimundža, Drago, *Pogled u književno djelo Ivana Raosa, Ivanu Raosu in memoriam*, Crkva u svijetu, Vol. 22, br. 3, rujan 1987.
41. Šižgorić, Juraj, *O smještaju Ilirije i grada Šibenika*, Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1981.
42. Ujević, Ante, *Imotska krajina*, MH, Imotski, 1991.

43. Kekez, Josip, *Prva hrvatska rečenica*, NZMH, Zagreb, 1988.

44. Visković, Velimir: *Umijeće pripovijedanja*, Znanje, Zagreb, 2000.

Sažetak

Ivan Raos (01.01.1921.-08.07.1987.) jedan od najplodnijih i najraznovrsnijih hrvatskih književnika desetljećima je bio marginaliziran i cenzuriran. Inspiriran isključivo rodnim zavičajem i vlastitim djetinjstvom, ispisao je na stotine stranica tzv. seoske tematike. Iako je dugo proveo na marginama, i objavljujući djela u vlastitoj nakladi, kritika je prepoznala njegovu zanatsku vještinu koju mu nije mogla osporiti neuklapanjem u određene pomodne stilske šablone. Ono što je kritika svojodobno (ne)namjerno zanemarila je tipična ambijentalnost koja se ne otkriva isključivo u koloritnim opisima njegova zavičaja i ljudi te u izvornim idiolektima domicilnog stanovništva, nego u svim slojevima njegove proze koja je, kvantitetom i kvalitetom, srž njegova opusa. Iako još uvijek nedovoljno istražen opus sadrži kapitalna djela hrvatske proze – autobiografsku trilogiju i roman „Prosjaci i sinovi“. Stvoreni na kultu zavičaja i djetinjstva, odnosno na onim neraskidivim sponama kojim je Raos ostao vezan za svoju rodnu Imotsku krajinu, otkrivaju cjelokupni svjetonazor, običaje, način života koji stoljećima egzistira na tom kamenitom i škrtom prostoru Dalmatinske zagore. Roman „Prosjaci i sinovi“, sa svojom TV inačicom, prihvaćen je od šire publike. Čitatelji i gledatelji uočili su razne usmenoknjiževne vrste interpolirane u radnju. Interferencije usmene i pisane književnosti možemo pratiti od srednjeg vijeka do suvremene književnosti, ali Ivan Raos je i u tome podcrtao svoj neosamljeni, ali majstorski profil. Interpolacijom poslovice, uzrečica, zdravica, gangi, epskih pjesama i usmenih predaja u neorealistički roman, uspio je stvoriti umjetničko djelo koje je svojevrsni spomenik Imotske krajine, ali i šireg područja Hrvatske. „Prosjaci i sinovi“ u svim slojevima sadrži bogato kulturno i tradicijsko blago te kao takvo zahtijeva interdisciplinarno proučavanje.

Summary

Ivan Raos (01/01/1921 – 08/07/1987), one of the most prolific and diverse Croatian writers, has been marginalized and censored for decades. Inspired solely by his homeland and his own childhood, he filled out hundreds of pages with so – called rural themes. Even though he spent a long time on the sidelines publishing self – published works, critics did recognize

his indisputable craft skills that could not be denied simply because they did not fit into certain fashionable stylistic patterns. What the critics (un)intentionally ignored was the typical ambience that does not reveal itself exclusively in the colourful descriptions of his native land and people, or in the original idiolects of the domicile population, but in all the layers of his prose that is, by its quantity and quality, the essence of his work. Although still not sufficiently investigated, his literature includes major works of Croatian prose - autobiographical trilogy and the novel "Beggars and Sons". Created thanks to the cult of the homeland and childhood, or thanks to those unbreakable bonds that kept Raos attached to his native region of Imotski, they reveal the entire worldview, customs and a way of life that existed for centuries in this rocky and barren area of the Dalmatinska zagora. The "Beggars and Sons" novel, with its TV adaptation, was accepted by the general public. Readers and viewers noticed a variety of oral literary genres that were interpolated into the story. The interference of oral and written literature can be traced back to the Middle Ages and followed until contemporary literature, but Ivan Raos incorporated that interference into his, not lonely, but masterful profile. By the interpolation of phrases, sayings, toasts, ganga songs, epic poems and oral traditions in the neo-realistic novel, he managed to create a work of art which is a kind of monument of the Imotski region, but also of the wider Croatian area. "Beggars and Sons" contains rich cultural and traditional treasure in all its layers and, as such, requires an interdisciplinary study.